

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA
anul IV nr. 4, 2022
Număr Omagial

CERINȚE / REQUIREMENTS

Autorii își asumă responsabilitatea pentru conținutul articolelor.
Studiile nepublicate nu sunt returnate.

The authors assume responsibility for the contents of the articles.
The unpublished studies are not returned.

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Orice corespondență se va adresa:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Any correspondence will be sent
to the following address:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză
Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

STUDIA THEOLOGICA
ET
HISTORICA
ARADENSIA

Editura Universității „Aurel Vlaicu”
ARAD

an IV nr. 4, 2022

Președinte de onoare

IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului

Vice-Președinte

PS Conf. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Redactor șef

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja

Colegiul Academic

Acad. Prof. Dr. Ioan-Aurel Pop (Academia Română); Prof. Dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Membru corespondent al Academiei Române); Pr. Prof. Dr. Mihai Săsăujan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București); Pr. Prof. Dr. Ion Vicovan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași); Pr. Prof. Dr. Florin Dobrei (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Constantin Rus (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Vasile Vlad (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad)

Redactori

Pr. Lect. Dr. Filip Albu

Pr. Conf. Dr. Caius Cuțaru

Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu

Pr. Lect. Dr. Adrian Murg

Pr. Lect. Dr. Ștefan Negreanu

Secretari de redacție

Protos. Lect. Dr. Nicolae Tang

Pr. Lect. Dr. Tiberiu Ardelean

DTP Toma S.Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2668-8387

ISSN-L 2668-8387

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Prima școală superioară de Teologie ortodoxă din Transilvania a fost înființată la Arad (1822)	7
Drd. Alin-Florin Ciotea Activitatea publicistică a studenților teologi arădeni (1822-1948). O evaluare istorică	12
Student Alexandru-Silviu Obrad Societatea de lectură a teologilor români din Arad – parte constitutivă a istoriei învățământului teologic arădean	34
Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei Personalități ale Institutului Pedagogic-Teologic din Arad. Contribuția lor la cultura română	42
Pr. Prof. Drd. Flavius-Alexandru Lazăr Profesorul Dr. Petru Pipoș. Personalitate marcantă a Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad	48
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad în actualitatea Bisericii și a Universității	61
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan Importanța Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad pentru lucrarea pastorală și misionară a Bisericii	68
Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus Importanța facultăților de teologie în formarea preoților și misiunea culturală a Bisericii	82
Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad Semnificațiile teologice, spirituale și culturale ale Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad	104

Pr. Prof. Drd. Flavius-Alexandru Lazăr
Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad (1876-1927): Regulamente de organizare și funcționare _____ 123

Prof. Dr. Ioan-Veniamin Geoldeș
Anuarele Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad: structură, conținut și ghid bibliografic _____ 134

Prof. Dr. Paul Krizner
Implicarea profesorilor și teologilor de la Institutul Teologic din Arad în emanciparea națională în timpul Revoluției de la 1848-1849. Documente mai puțin cunoscute. _____ 150

Arhid. Prof. Alexandru Tiulea
Episcopul Ioan Mețianu – contribuția adusă la dezvoltarea învățământului teologic arădean _____ 164

CUVÂNT ÎNAINTE

Prima școală superioară de Teologie ortodoxă din Transilvania a fost înființată la Arad (1822)

Anul 2022 reprezintă anul aniversării Bicentenarului Teologiei arădene, împlinirea a 200 de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox din Arad. Institutul Teologic reprezintă prima școală superioară de teologie ortodoxă din Transilvania. Într-un deceniu 1812-1822, în contextul complicat al Imperiului și al lipsei de independență ierarhică în Biserica ortodoxă din Transilvania, Aradul reușește ceea ce nu s-a mai întâlnit niciunde: înființarea a două instituții superioare pentru Biserica și cultura poporului român: Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822).

La Centenarul Preparandiei (1912), Roman Ciorogariu consemna: „În vremea aceea, Aradul era unicul centru cultural în Ungaria și Banat cu școli superioare românești. Un fel de școli profetice cum erau cele ce au susținut ideea mesianității în Testamentul vechiu. De aici se transmite ca un râu viu ideea culturai și a bisericei naționale, începând dela creștetul Bihorului până la căderea Dunării dela Orșova”¹. Prin aceasta căuta să indice cel puțin trei aspecte deosebit de importante pentru relevanța celor două „cetăți” ale culturii și teologiei române: 1) Aradul era singurul centru din Ungaria și Banat cu școli superioare românești; 2) ideea națională era transmisă în aceste școli ca o idee profetică și mesianică pentru neamul românesc; 3) aria lor de în-

¹ Discursul Părintelui Protosingel Roman Ciorogariu, *Biserica și Școala*, an XXXVI (1912), nr. 45, p. 5.

tindere era vastă: de la zona Aradului la creștetul Bihorului și de la Timișoara până la Dunărea de la Orșova.

Acestea erau considerate „Sion” al culturii române prin misiunea lor teologică și culturală. De aceea, Ioan Ignatie Papp, Episcopul Aradului în 1912 arăta: „Și acum mă adresez către Tine Sion al culturii românești, care curs de un veac ai dat și lumină și viață, învățători și preoți unei părți însemnate a iubitei noastre patrii, și anume poporului românesc din părțile ungurene și bănățene, Ție îți zic: „Ridică împrejur ochii tăi Sioane și vezi, că iată a venit la Tine fiii Tăi și fiii fiilor Tăi din generațiunile unui veac, ca toți să-ți aducă tributul recunoștinței lor și să se bucure cu Tine în ziua veseliei centenarului existenței Tale ca focular de cultură”².

Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822) au o istorie comună așezată în slujirea Bisericii și a poporului român. Fără a forța datele istorice putem afirma că rădăcinile Teologiei arădene sunt mai vechi decât anul 1822, întrucât mulți dintre absolvenții Preparandiei formați de Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici Loga, Iosif Iorgovivi și Ioan Mihuț, au intrat în cler. În 1812, inspectorul Uroș Nestorovici propunea ca nici un tânăr care dorea să devină diacon sau preot să nu mai fie hirotonit dacă nu a absolvit cursurile preparandiale³. Acest fapt, susținut și de structura pedagogic-teologică a disciplinelor predate, ne îndreptățește să afirmăm că teologia arădeană își are rădăcinile, într-un mod organizat, în anul 1812, acestea fiind întărite și bine definite în anul 1822, prin înființarea Institutului Teologic⁴.

Să ne reamintim cronologic parcursul învățământului teologic românesc din secolul al XIX-lea: a) înființarea Seminarilor: Socola (1803), București, Buzău, Argeș (1836), Râmnicul Vâlcea (1837); b) înființarea Facultăților: Iași (1860-1864), Cernăuți (1875), București (1881). La Arad exista din 1822 Institutul Teologic cu 2 ani de studiu, iar din 1825 cu 3 ani de studiu. Această structură de 3 ani de studiu integrată într-un Institut Teologic nu exista niciunde în Transilvania, nici chiar la Sibiu, unde cursurile preotești au rămas de 6 luni până în 1848, când sunt ridicate la un an de studiu, în 1852 la doi

² Discursul PS Părinte Ignatie Papp, Episcopul Aradului, *Biserica și Școala*, an XXXVI (1912), nr. 45, p. 8.

³ Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 241.

⁴ A se vedea Pr. Prof. Dr. Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922; Prof. Dr. Avram Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1912.

ani de studiu, iar în 1861 la trei ani de studiu. Dacă sfântul mitropolit Andrei Șaguna înființează Institutul teologic-pedagogic în 1850, Aradul avea deja Institut Teologic din 1822 și Preparandia ortodoxă română din 1812, absolvenții acesteia fiind hirotoniți și în treapta preoției. Fără tăgadă, Institutul Teologic de la Arad este prima școală teologică ortodoxă superioară din Transilvania. Istoricul Pavel Vesa, constata în scrierile sale: „În concordanță cu structura învățământului din Arad, simpla enumerare a disciplinelor de studii pe care era axat programul zilnic și semestrial de la școala clericală, sugerează o cultură teologică de factură europeană”⁵. Nivelul de școală superioară este recunoscut și de istoricul Bisericii Ortodoxe Române, Academicianul Mircea Păcurariu care numește Institutul Teologic de la Arad o „școală teologică superioară”⁶.

În 1927 Institutul Teologic este transformat în Academie Teologică rămânând în conștiința tuturor ca fiind prima școală superioară de Teologie din Transilvania. Iată ce scris în 1929, Rectorul Academiei Teologice din Arad într-un text prin care ia atitudine față de încercările de transformare ale Academiei în Seminar. El rememorează relevanța istorică a Aradului din perspectivă teologic-bisericească și culturală: „Sărman Arad! Tu, care după Blajul uniților ai întemeiat și susținut cele mai vechi și mai bine organizate așezăminte de cultură românească și ortodoxă, Tu, care de la începutul veacului al 18-lea adăpostești între zidurile Tale o episcopie martirizată în neconținutele războaie pentru menținerea și apărarea sufletului nostru de români și ortodocși la frontiera de vest a teritoriului nostru etnic (...) Tu, care în anii Domnului 1912 și 1922 cu mândria și satisfacția datoriei împlinite ai prăznuit centenarul glorioaselor tale instituții de cultură, a făcliilor, care timp de peste un veac au luminat mințile și încălzit inimile românești (...) Sărman Arad și sărmană episcopie seculară! Din trupul Tău a luat ființă episcopia Orăzii-Mari, cu care ai împărțit în mod generos tot ceea ce fericirii noștri înaintași au câștigat prin jertfă și muncă izvorâtă din dragoste evanghelică (...) Sărman Arad ortodox! Comisiunea pentru organizarea învățământului teologic atinge falnicul Tău monument cultural, îți ia satisfacția și

⁵ Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități. (1706-1918)*, p. 243; Pr. Prof. Dr Mircea Păcurariu, „Învățământul teologic la Arad”, în vol. *Episcopia Aradului. Istorie, viață culturală, monumente de artă*, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, Arad, 1989, p. 154.

⁶ Pr. Acad. Mircea Păcurariu, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-2016*, Editura Andreiana, Sibiu, 2016, p. 66.

mângâierea creștinească de a te putea mândri și în viitor cu unica școală superioară, ce o ai și ai avut-o și ai susținut-o cu jertfe supraomenești timp de un veac și sub stăpânire ungurească”⁷.

Anul 1948 a reprezentat un an de cotitură pentru Academia Teologică din Arad. Sub presiunile regimului comunist, instaurat în România după cel de-al doilea război mondial, învățământul teologic este restructurat, reorientat și în cea mai mare parte desființat. Viziunea Sfântului Sinod nu a fost asumată de autoritățile statului comunist. Nu a contat nici hotărârea unanimă a Sfântului Sinod, nici hotărârea nezdruincată a ierarhilor din Mitropolia Banatului, decizi să susțină financiar existența Institutului Teologic de la Arad pentru pregătirea clerului din întreaga mitropolie, nici istoria de 126 de ani și nici meritele acestei școli istorice de teologie ortodoxă, pusă în slujba teologiei și a neamului românesc. Astfel, după 126 de ani, Aradul istoric rămânea fără școală teologică superioară. Dacă în perioada interbelică a existat o dispută acerbă privind reorganizarea învățământului teologic românesc, fiind vizate Academii Teologice din Ardeal, odată cu instaurarea comunismului, aceste Academii încetează să existe, excepție făcând Sibiul și Clujul, transformate în Institute de Teologie Ortodoxă, Clujul funcționând până în anul 1952.

Epoca comunistă a așternut uitarea peste multe conștiințe. Totuși, la finele unui studiu impresionant despre *învățământul teologic la Arad*, semnat în anul 1989, anul căderii comunismului, părintele Mircea Păcurariu, istoric de referință al Bisericii Ortodoxe Române scria, concluzionând profetic „Din cele prezentate în aceste pagini, se desprinde constatarea că la Arad a activat o pleiadă de profesori luminați de teologie care, înfruntând vicisitudinile vremurilor, au apărat limba românească și credința ortodoxă în fața oricăror încercări de înstrăinare. Prin munca lor neostenită, ei au contribuit la sporirea patrimoniului culturii românești, la cunoașterea trecutului poporului nostru, la întărirea conștiinței de unitate națională. Iar elevii lor, viitori preoți și învățători, au lucrat în parohiile lor pentru răspândirea cunoștințelor de carte în masele largi românești, pentru întărirea vieții duhovnicești și apărarea credinței ortodoxe a păstoriiților. Iată motivele pentru care socotim că școala teologică de la Arad – cu istoria ei atât de bogată în fapte de seamă – merită toată prețuirea noastră, a celor de azi”⁸.

⁷ A se vedea Teodor Botiș, „Apărarea Academiei teologice din Arad” în *Biserica și Școala*, 1929, nr. 17, pp. 2-3.

⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, „Învățământul teologic la Arad”, p. 172.

Dar nu a fost suficient, Aradul rămânea în uitare în percepția multor teologi de după evenimentele din 1989. Fără a cunoaște istoria și contextele dificile prin care teologia arădeană a adus contribuții decisive la cultura română, la cultivarea idealurilor naționale și la înfăptuirea Marii Uniri de la 1918, unii continuau drumul ignoranței față de trecutul, prezentul și viitorul unei Facultăți de Teologie care reprezenta, de fapt, fără tăgadă, prin excelență, tradiția teologică ortodoxă din vestul României. De aceea, efortul „decapsulării” trecutului istoric al Teologiei arădene în preajma serbării Bicentenarului ei nu reprezintă doar o reșezare a adevărului istoric în albia firească a lui și totodată restaurarea unui respect față de o tradiție teologică biseculară, desfășurată de cele mai multe ori în contextul stăpânirilor străine, ci și o responsabilitate continuă pentru prezentul și viitorul tezaurului teologic, bisericesc și cultural încredințat de înaintași. Fără îndoială, la data Bicentenarului Teologiei arădene, Aradul are cea mai veche școală superioară de Teologie ortodoxă din Transilvania și reprezintă, prin Facultatea de Teologie Ortodoxă, tradiția teologică ortodoxă din vestul României.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA
Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă
„Ilarion V. Felea”, Arad

ACTIVITATEA PUBLICISTICĂ A STUDENȚILOR TEOLOGI ARĂDENI (1822-1948). O EVALUARE ISTORICĂ

Drd. Alin-Florin CIOTEA¹

Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The second half of the 19th century is marked by great achievements in the sphere of church publicity in the parts of Arad. The zeal and youthful enthusiasm that characterized the theological students from Arad, in collaboration with their teachers and the bishops from the Arad city, were first realized through their establishment within the Reading Society of Theologians, and then through the establishment of church publications such as: Almanac Muguri; Speranța; Lumina; Biserica și Școala; and Catehetul. In the pages of these magazines, theological students from Arad expressed their most chosen and sincere thoughts, which contributed both to the formation of a theological-literary culture and to the development and strengthening of the soul of Romanians. Most of the young Arad's theologians involved in this Society and in supporting these publications have reached various dignities and leadership positions, thus preparing the way to the great achievements of national and church unity.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul manifestării „Ziua Bibliotecii Studenților Teologi”, desfășurată joi, 3 martie 2022, la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicențenarului Teologiei arădene (1822-2022).

Keywords

Reading, young man, publication, theologians, society, unity.

1. Preliminarii

Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, publicistica bisericească era destul de sumară în toate provinciile românești. Abia din a doua jumătate a secolului amintit aceasta începe să se dezvolte. Pentru Arad, studenții teologi de la Institutul și Academia Teologică, prin inițiativă și muncă reușesc să creeze una dintre cele mai importante prese bisericești din țară, reușind încă de timpuriu să se încadreze în năzuințele și exigențele vremii. Studenții teologi arădeni au simțit că au ceva de spus și de făcut în acest sens. Pentru început s-au organizat într-o *Societate de lectură*:

„Tinerimea clericală din Institutul Teologic arădan considerând importanța cea mare a chemării preoțești spre care se pregătește, a socotit orele sale cele libere mai bine a le putea folosi: dacă întrunindu-se mai adeseori, își va comunica unul cu altul cugetele și ideile sale și se va încerca a pune în aplicare învățăturile ce le primește de la profesorii săi”².

Cu acest scop s-a înființat în anul 1867 *Societatea de lectură* a tinerilor teologi din Arad, societate care scrie pagini de glorie în istoria și cultura românilor din Arad și chiar din Transilvania, ducând „faima nobilă a institutului teologic din Arad în toate ținuturile locuite de Români”³.

Elanul tineresc și munca organizată din timpul anilor studenției sub patronajul *Societății de lectură* sunt continuate apoi în parohiile unde sunt rânduiți. Din această experiență a lor au ieșit societățile de lectură, cercurile de citit și corurile, care s-au răspândit în satele din Banat și Crișana⁴. Majoritatea studenților care au făcut parte din *Societatea de lectură* și care și-au adus contribuția la apariția și progresul revistelor bisericești din Arad au ajuns episcopi, vicari, protopopi, dascăli de teologie, membri ai Academiei Române, într-un cuvânt: ctitori de cultură. Vorbim, așadar, despre generații

² I.E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (I)”, în: *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 20 din 12 mai, p. 169.

³ „Centenarul institutului Teologic din Arad”, în: *Biserica și Școala*, an XLVII (1923), nr. 25 din 18/ 1 iulie, p. 3.

⁴ Gheorghe LIȚIU, „Aradul în lupta pentru libertatea și unitatea națională a poporului român”, în: *Telegraful Român*, an CXXXVI (1978), nr.45-48 din 1-15 decembrie, p. 10.

de preoți care s-au format la Institutul și Academia Teologică din Arad și care au format la rândul-le în satele din cuprinsul eparhiei arădene conștiințe bisericești, culturale și naționale.

2. Activitatea publicistică a studenților teologi în revistele arădene

Râvna și elanul tineresc care au caracterizat studenții teologi arădeni, în colaborare cu dascălii lor și episcopii din cetatea Aradului, s-a concretizat prin înființarea unor publicații și apoi cu susținerea acestora prin furnizarea de materiale care să fie publicate. În cele ce urmează vom aborda aceste reviste în ordine cronologică, evidențiind și contribuțiile tinerilor studenți teologi arădeni în activitatea acestor publicații.

2.1. Almanahul „Muguri” (1859)

În anul școlar 1857-1858, elevii maghiari de la Liceul minorităților din Arad se constituie într-un grup literar, care funcționa însă pe ascuns din cauza dascălilor care interziceau astfel de manifestări extrașcolare. Emeric Biro, sufletul grupului, redactează o revistă scrisă de mână intitulată *Clopotelul*. Ca răspuns la această mișcare a elevilor maghiari, Mircea V. Stănescu înființează în 1857, concomitent cu cea maghiară, *Societatea de lectură* a elevilor români din cursul superior al Gimnaziului din Arad, prima societate de acest fel din urbea arădeană. Tinerii români din Arad grupați în jurul lui Mircea V. Stănescu, în loc să aducă elogiu Ungariei prin versuri în limba maghiară, se îndeletnicesc cu cititul și scrisul în limba română, redactând și ei două reviste scrise de mână, cărora nu le cunoaștem numele. Începând cu 30 mai 1859 activitatea culturală a tinerilor de la liceu în colaborare cu cei de la Institutul Teologic, sub patronajul *Societății de lectură*, s-a materializat prin tipărirea *Almanahului „Muguri”*⁵.

Acest volum de poezii, rezultat al conlucrării studenților teologi și a celor din clasele Gimnaziului superior, cuprinde opere lirice semnate de autori precum: Mircea V. Stănescu, Ioan Goldiș (viitorul episcop Iosif Goldiș), George Crăciunescu, Augustin Russu, Nicolae Christian, Paul Draga, Iulian Grozescu, Ioan Puticiu, Moise Bota, Vicențiu Grozescu, George Popovici, Nicolae Costa și Mihail Șerban⁶. *Almanahul „Muguri”* cultivă în mod special o poezie de

⁵ Octavian LUPAȘ, *Mircea V. Stănescu (1841-1888)*, Arad, 1936, pp. 17-19.

⁶ Doru BOGDAN, „Semnificația istorică și culturală a Almanahului «Muguri» (Arad, 1859)”, în: *Ziridava*, an X (1978), nr. 60, pp. 700-701.

factură patriotică menită să inspire în sufletele tinerimii arădene ideea de unitate. De asemenea, cuprinde poezii de dragoste și poezii sociale. În cuvântul către cititori, Nicolae Christian arată scopul acestei publicații: „Ne voindu ca dulcea nostra Limba să-și ascundă radiele dintru junimea noastră română arădană, carea de la începutu până acum încă nemicu n-a aretatu ceva bine-cugetatu On: Publicu; și carea prin studierea în limbi straine, mai că se uitase de dulcea sa limbă maternă; poseramu la lumină Carticica aceasta, avendu de scopu restatornicirea limbei între studenții noștri de aici, de si nu ca în alte locuri unde Românii literați și nționaliști sunt mai numeroși; totuși ca măcar pe viitor să nu apună radia limbei acum străbătută și voia de a conlucra în fraternisire și armonie, ce între noi neci cându s-a întâmplatu din contră”⁷. Așadar, scopul principal al revistei era cultivarea limbii române și a muncii în echipă, singurele care promit un viitor strălucit.

Din punct de vedere al realizării expresiei artistice a creațiilor literare, revista nu reprezintă o mare valoare literară, însă este un important pas făcut spre o dezvoltare accentuată, stare cunoscută de presa arădeană în anii ce vor urma. Autorii care semnează în paginile revistei ajung peste ani oameni de seamă ai Bisericii, Școlii și Culturii românești din aceste părți de țară. Almanahul a fost criticat de Titu Maiorescu, care îl considera drept „o îndrăzneală și o lucrare a unor juni necopți”. De asemenea, Zaharia Boiu, unul dintre redactorii ziarului *Telegraful Român* publică în numerele 8 și 9 din anul 1860 o recenzie în care are o atitudine vehementă împotriva *Almanahului „Muguri”*. Opiniei sale i se alătură și Ilarion Pușcariu, care se dovedește a fi mai rezervat în afirmații, concentrându-se în a sesiza cauzele care au stat la baza acestui „fiasco” cum îl numește el. Astfel, Pușcariu afirmă:

„Avem noi un Panteon român, niște sărbători olimpice unde (tinerii) să audă pe bătrâni vorbind românește? Avem noi institute de perfecționare în sensul acesta? Atunci se cade să le scoatem ochii și apoi să-i înfruntăm că sunt orbi? Desigur tinerii din Arad ar fi trebuit să se orienteze după Alecsandri și alți scriitori de peste munți, dar în sărăcia lor ei n-au cum să-și cumpere o carte iar noi nu le oferim nici biblioteci, nici muzee, nici reuniuni care să-i ajute. Dacă noi, 3 milioane de români, am avea nu o academie ca cea de la Budapesta, ci numai o reuniune modestă ca a sașilor din Transilvania [...] o reuniune de exemplu

⁷ Nicolae CHRISTIAN, „Onorați Leptori!”, în: *Almanachu Muguri*, Arad, 1859, pp. 7-8.

pentru cunoașterea literaturii române și pentru cultura poporului român [...] cred că atunci ne-am putea cunoaște mai întâi slăbiciunile noastre, apoi am putea îndrepta și pe ale tinerilor”⁸.

Pe fondul acestor afirmații și propuneri ale lui Ilarion Pușcariu publicate în 1860 în *Telegraful Român*, în toamna anului 1861 se înființează *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (ASTRA), cu un rol extrem de important în emanciparea culturală și politică a românilor din Transilvania. Chiar dacă parte din criticile aduse revistei au fost îndreptățite, totuși aceasta se dovedește a fi deschizătoarea celei mai importante asociații culturale din Transilvania. Cu toate acestea, *Almanahul „Muguri”* a fost apreciat de marele public în frunte cu Ioan Slavici, care avea cuvinte laudative afirmând că „a fost pentru tineretul din vremea sa cea mai de seamă carte”⁹.

Apariția acestui volum a deschis o nouă perspectivă, aceea de luptă cultural-națională. Pe fondul acestui aspect, istoricul și profesorul Doru Bogdan afirmă: „Cu almanahul «Muguri» tineretul arădean realizează un moment atât de necesar din atâtea altele de integrare deplină într-o anume mentalitate și simțire românească în materie de luptă cultural-națională. Să remarcăm că tocmai această nouă mentalitate, stare de spirit care a apărut în rândul tineretului român din Transilvania a declanșat și impulsionat așa cum era și firesc o entuziastă mișcare cultural-națională pusă în slujba ideilor de libertate și unitate națională”¹⁰. După cum îi este titlul, *Almanahul „Muguri”*, revista și tinerii autori au fost niște muguri care au înflorit frumos în deceniile următoare.

2.2. Revista *Speranța* (1869)

La un an de la constituire, *Societatea de lectură* a studenților teologi din Arad, într-un elan de însuflețire susținut de aprecierea conducerii eparhiale, hotărăsc să înființeze un organ publicistic prin intermediul căruia să-și poată exprima deprinderile și gândurile legate atât de literatură, cât mai ales de chemarea preoțească. În acest sens la începutul anului 1869 se constituie re-

⁸ Corneliu DRAGOMAN, „Telegraful Român și geneza Astrei”, în: *Telegraful Român*, an CXXXIV (1986), nr. 31-32 din 15 august, p. 2.

⁹ Octavian LUPAȘ, *Mircea V. Stănescu (1841-1888)*, p. 20.

¹⁰ Doru BOGDAN, „Semnificația istorică și culturală a Almanahului «Muguri» (Arad, 1859)”, p. 104.

dacția formată din tinerii teologi: Constantin Gurban, Ioan Beșeanu, George Morariu și Iustinian Cernețiu, iar din cauza lipsei unor aprobări ale politicii de atunci, abia la 1/17 februarie vede lumina tiparului primul număr al revistei *Speranța. Foaia literară-bisericească, organul Societății de lectură a teologilor români din Arad*, „unica și prima foaie literară bisericească a românilor ortodocși din Ungaria și Ardeal”¹¹.

Publicația apărea de două ori pe lună, în zilele de 1 și 15 ale fiecărei luni, iar prețul unui abonament era de 4 florini pe an. Desigur, în spatele revistei se afla profesorul de teologie și viitorul mitropolit Miron Romanul care:

„a stăruit din reputeri pentru a pregăti tinerimei un teren de activitate literară, ce i-a succes prin înființarea unei societăți de lectură și mai târziu prin înființarea acestui organ de publicitate, redigiat de tinerimea clericală”¹².

În sprijinul lui i se asociază și Ioan Goldiș devenit și el în 1869 profesor de teologie.

Deși redactată excepțional, din nefericire publicul clerical nu a înțeles rosturile adânci ale acestei publicații și nu a dovedit simț pentru literatură bisericească. Revista a avut doar 106 abonați. Din lipsa fondurilor, redacția sistează revista începând cu numărul 22 din 15/27 decembrie 1869. În acest număr este publicat un cuvânt muștrător pentru publicul care nu a fost receptiv. Redacția se folosește de un vers al lui Andrei Mureșanu „La noi e putred mărul, nu-i mod de curățire”¹³. George Barițiu laudă tinerii teologi arădeni pentru această frumoasă inițiativă de a înființa o publicație, dar în același timp critică clerul din Eparhia Aradului pentru neimplicare:

„prin publicațiunea aceasta, tinerimea și-a câștigat mare merit în istoria ecleziastică și «că este chiar rușine ca clerul românesc să nu fie în stare de a-și susține nici un organ de publicitate pe seama lor»”¹⁴.

¹¹ Roman R. CIOROGARIU, „Speranța, Lumina, Biserica și Școala”, în: *Biserica și Școala*, an LI (1927), nr. 1-2 din 9 ianuarie, p. 3.

¹² Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranța (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”, 1934, p. 4.*

¹³ Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranța (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”, p. 5.*

¹⁴ Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranța (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”, p. 5.*

Urmează un an de pauză, însă tinerii de atunci, având o râvnă extraordinară pentru muncă, nu renunță. Chiar dacă Constantin Gurban și alții, care la apariția revistei erau în ultimul an de studii, între timp și-au finalizat pregătirea teologică și părăsesc Institutul Teologic, locul lor este luat de alți tineri teologi dornici de a reînființa revista. În aprilie 1870, *Societatea de lectură* a tinerilor teologi arădeni publică în numărul de Paști al ziarului *Albina* o petiție în care cer reeditarea revistei. Pornind de la acest demers, deputatul sinodal Petru Petrovici înaintează către Consistoriul de la Arad o moțiune în care arată necesitatea editării unei foi bisericești:

„necesitate neevitabilă a întreprinderii edării unei foi literare-bisericești, ca organ independent bisericesc, prin care să se poată promova dezvoltarea și cultura între preoțime și învățătorii din diecesă [...] a enunța ca sinoadele parohiale să-și țină de datorință a spijini foaia aceasta și ca organ oficios al diecesei a o prenumera”¹⁵.

Dorința lor devine realitate în 10/22 ianuarie 1871 când revista *Speranța* re apare datorită asesorului consistorial Gheorghe Dogaru, care dăruiește revistei zece acțiuni la Banca Transilvania¹⁶. Primele trei numere sunt girate de Gheorghe Șerb, iar începând cu numărul patru sub redacția lui Mihai Sturza, viitorul paroh de la Șepreuş. Numărul 19 din 1 octombrie 1871 anunța că tânărul Mihai Sturza absolvind cursurile teologice încredințează conducerea revistei lui Vincențiu Mangra, viitorul mitropolit Vasile Mangra. Sub conducerea lui Mangra își sporește prestațiile gazetărești. Acesta conduce publicația *Speranța* până la mijlocul anului 1872, când, din motive financiare, revista își sistează apariția, ultimul număr fiind cel din 15 iunie. Aici se încheie istoria primei reviste bisericești din Arad.

Primul număr al *Speranței* redă un articol program intitulat „Către onorații lectori”, în care tinerii teologi din cadrul *Societății de lectură* își exprimă simțămintele legate de această dorință a lor devenită realitate „așa și spiritele noastre încălzite de razele sfinte ale soarelui culturii, se simțesc în primăvara vieții legănate de sentimente sublime, de ideile nobile care promit a produce

¹⁵ Vasile POPEANGĂ (edit.), *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986, p. 164.

¹⁶ Gheorghe CIUHANDU, „Începuturile publicisticii bisericești la Arad”, în: *Piatra de hotar*, an III (1936), nr. 5-6, p. 16.

fructele națiunii pe cariera la care ne-am rezolvit”¹⁷. Tot din acest prim număr este desprinsă și deviza pentru care au luptat tinerii acestei Societăți:

„Progres! Cultură morală religioasă și ridicarea clerului la poziția și demnitatea ce-i compete în organismul bisericii noastre naționale. Iată stindardul sub care ne angajăm în luptă. De la această luptă nu ne vom retrage, ci o vom continua cu orice preț”¹⁸.

Cu un astfel de program național-cultural, revista atrage atenția mitropolitului Andrei Șaguna, care are cuvinte laudative la adresa ei:

„după ce m-am convins că foaia aceasta, «Speranția» cuprinde și lățește cunoștințe temeinice, de care clerul și cărturarii noștri pot învăța științele lor bisericesti și școlare și cele istorice ale dezvoltării Bisericii noastre, celei mult certate, care astăzi se bucură de o pozițiune de tignită și face înaintare în viața sa înlăuntru și în afară; și în fine după ce văd, cu bucurie, că amintita foaie «Speranția» înaintează pe terenul bisericesc unimea duhului întru legătura păcii și a buneii coînțelegeri: pentru aceea vin a atrage atențiunea Preacinstielor voastre la acest jurnal bisericesc, și a vi-l recomanda cu aceea, că această hârtie arhierască se o comunicați întregului cler, ca să țină foaia aceasta și să facă ca și cărturarii și învățătorii noștri să se pernumere la ea”¹⁹.

Publicația *Speranța* oferă articole scrise cu mult talent de profesorii și studenții Institutului Teologic din Arad, articole cu o tematică extinsă: religioasă, istorică, filosofică, pedagogică, etc. Un loc aparte în paginile revistei îl constituie notele despre evoluția *Societății de lectură* și a Seminarului din Arad. A existat o bună colaborare între *Societatea de lectură* a studenților teologi din Arad cu celelalte societăți din Sibiu, Caransebeș și chiar Cernăuți. Dovada care atestă această legătură o constituie publicarea în revista *Speranța* a actelor de înfrățire ale societăților teologilor de la institutele teologice ortodoxe din Austro-Ungaria, fapt ce denotă idea de unitate ce se afla deja în sufletele tinerilor teologi de atunci²⁰.

¹⁷ Gheorghe NAGHI, „Din începuturile revistei «Speranța», în: *Mitropolia Banatului*, an XXVI (1976), nr. 9-12, p. 721.

¹⁸ Onisifor GHIBU, *Ziaristica bisericască la Români. Studiu istoric*, Sibiu, 1910, p. 59.

¹⁹ Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranția (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”*, p. 7.

²⁰ Iulian NEGRILĂ, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, Arad, 1993, p. 40.

Primul loc în revistă îl ocupă problemele bisericești, dintre care amintim: despărțirea ierarhică de către sârbi, informații despre ședințele Sinoadelor Eparhiale, îmbunătățirea stării preoțești, etc. Pentru istoria bisericească e importantă biografia mitropolitului Sava Brancovici scrisă de Gheorghe Brancovici și arhimandritul Ioan Raiciu de la Mănăstirea Covilu. Este foarte interesantă genealogia familiei Brancovici, în care autorul susține că Brâncovenii sunt o ramură a Brancovineștilor. De asemenea, Atanasie Șandor semnează necrologul arhimandritului Patrachie Popescu. În numerele 19-20 din 1871 sunt publicate articole despre mitropolitul Maxim al Munteniei. Din luna august 1869 se începe publicarea predicilor, omiliilor, meditațiilor, cuvântărilor (Ioan Rusu ține o cuvântare în 14 februarie 1871 cu prilejul celui dintâi parastas pentru Emanuel Gojdu), pastoralelor și circularilor episcopale. Tinerii încep să se ocupe în special de probleme practice pe care le tratează în diferite predici sau meditații.

Problemele școlare ocupă în revistă următorul loc, după cele bisericești. Sunt dezbătute problema școlilor primare confesionale, care dețin primul plan, în special odată cu reparația revistei de la începutul anului 1871 și despre care tinerii scriu cu mult elan. Paginile revistei surprind și câteva momente lirice, în care autori precum: George Morariu, Paul Draga și Iulian Grozescu, semnează poezii cu conținut religios²¹. Cu ocazia unor manifestări culturale se obișnuia ca tinerii să compună versuri prin care se exprimă îndemnuri. Astfel este cazul poeziei „Apelului către tinerimea română”, în care George Morariu scrie „Vino scumpă tinerime / Vino, la altar grăbind / Unde pe a lui cerime / Muze blânde vezi zâmbind!”²².

Unul dintre colaboratorii importanți ai revistei a fost scriitorul Ioan Slavici. În articolele sale se axează pe problemele ce frământau atunci societatea românească, viața bisericească și îndeosebi cea școlară din Transilvania. Publică un studiu extins (nr. 8-14) intitulat *Despre creștere și mai cu seamă despre creșterea junelor române*. În acest studiu Slavici tratează problema educației tinerilor din perspectivă istorică, socială și național-politică²³.

²¹ I. E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (II)”, în: *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 22 din 26 mai, pp. 185-186.

²² Iulian NĒGRILĂ, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, p. 40.

²³ Gheorghe LIȚIU, „Ioan Slavici colaborator al revistelor arădene «Speranța» și «Lumina» (1869-1873)”, în: *Telegraful Român*, an CXXVII (1979), nr. 29-30 din 1 august, p. 3.

Revista *Speranța*, deși a fost pe o treaptă modestă din perspectivă literar-stilistică, totuși, a făcut progrese importante pentru momentul istoric de atunci. După cum apreciază Gheorghe Naghi

„ea a exprimat ideile nu a unor tineri neorientați, ci opinia a unui întreg tineret bine organizat și hotărât. A fost un început al mersului înainte în lupta în care se vor desăvârși ideile cele mai înaintate, oglindite în necesitatea unificării tuturor românilor într-un stat național”²⁴.

Importanța revistei decurge și din faptul că a reușit să adune și să îngemăneze trăirile și năzuințele nu doar a tinerilor teologi, ci a întregii tinerimi din Arad, conștientă de misiunea la care este chemată în realizarea dezideratelor înaintașilor pentru libertate națională. Ea a izvorât din entuziasmul măreț al tinerilor teologi la care s-a adăugat experiența îndelungată a dascălilor. Astăzi se poate lesne observa importanța revistei *Speranța* și adevărata ei valoare pentru începuturile publicisticii arădene și chiar transilvănene și pentru o întregă generație de preoți care a fost crescută în spiritul acesteia. Roman Ciorogariu aprecia entuziasmul și curajul tinerilor de a publica la Arad revista *Speranța* astfel:

„Va rămânea veșnic o pagină frumoasă în istoria institutului nostru teologic acești doi ani de activitate literară a tinerimii clericale. Fără titluri academice, cea mai mare parte crescuți la gimnaziile streine, băeții aceștia sunt creațiunea institutului nostru, lumini din lumina lui Dimitrie Țichindeal și Patriciu Popescu. Cuvine-se lor hirotonire în istoria literaturii noastre bisericești”²⁵.

Publicația *Speranța* rămâne în memoria istorică a Bisericii și Culturii noastre românești ca o deschizătoare de drumuri și perspective:

„în iarna culturii românești din aceste părți de țară, în veacul al XIX-lea, *Speranța* tinerilor teologi de la Arad este primul ghiocei care pregătește și anunță primăvara culturii acestui popor”²⁶.

²⁴ Gheorghe NAGHI, „Din începuturile revistei «Speranța»“, p. 723.

²⁵ Roman CIOROGARIU, „Patruzeci de ani”, în: *Biserica și Școala*, an XLI (1917), nr. 1 din 1/14 ianuarie, pp. 2-3.

²⁶ Gheorghe LIȚIU, „Cultura clerului român din Banat și Crișana în veacul al XIX-lea”, în: *Mitropolia Banatului*, an XXIV (1974), nr. 1-3, p. 107.

2.3. Revista *Lumina* (1872)

Sinodul eparhial arădean din anul 1872 ia decizia editării unei noi publicații cu caracter oficial al Episcopiei Aradului. Astfel, la 1/13 august 1872 apare primul număr al noii reviste *Lumina* – „*Foaia bisericească, scolastică, literară și economică. Organu oficiale alu eparhiei române gr. or. arădane*”, cu un număr de două apariții pe săptămână (duminică și joi), sub redacția lui George Popa, fost redactor la revista *Albina* din Viena. De-a lungul celor 3 ani de activitate neîntreruptă, revista a avut în fruntea ei trei redactori cu nume de rezonanță pentru istoria și cultura din aceste părți de țară. George Popa, primul redactor, conduce revista până în 6/18 mai 1873 când, la cerere, Consistoriul eparhial îl dispensează de la conducerea publicației. De îndată profesorul de teologie Iosif Goldiș este numit redactor la revista *Lumina*, funcție în care rămâne până în luna martie a anului 1874 când, din cauza „multor afaceri personale”, se retrage. Noul episcop al Aradului, Miron Romanul, îl numește pe Vincentiu Mangra redactor responsabil al revistei, care o va coordona până la încetarea acesteia. La finalul anului 1874 revista întâmpină greutăți financiare, redacția de atunci fiind nevoită să ceară ajutor și să îndemne publicul la abonarea acesteia²⁷. Între timp, Miron Romanul ajunge mitropolit la Sibiu, iar locul său este ocupat de episcopul Ioan Mețianu, care în 1875, în ședința a patra a Sinodului eparhial din 22 aprilie/4 mai, decide sistarea revistei *Lumina* „din motive grave materiale”, ultimul număr fiind cel din 29 iunie/11 iulie 1875²⁸.

Încă din primul număr al revistei, redacția publică un articol intitulat „Programu pentru edarea unei foi periodice, ca organu oficiale alu eparhiei romane gr. or. aradane”, în care, pe parcursul a 14 puncte stabilește structura revistei și condițiile apariției acesteia așa cum au fost elaborate de Consistoriul eparhial. Referitor la cuprins, revista era împărțită în două secțiuni: o parte oficială în care puteau fi publicate acte, documente și norme emise de

²⁷ *Lumina*, an III (1874), nr. 56 din 12/24 decembrie, p. 172.

²⁸ A se vedea: Roman CIOROGARIU, „Patruzeci de ani”, p. 3; Roman R. CIOROGARIU, „Speranția, Lumina, Biserica și Școala”, p. 4; Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranția (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”, pp. 8-9; I. E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (III)”, în: *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 23 din 2 iunie, p. 195; Iulian NEGRILĂ, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, p. 55; Pavel VESA, „Începuturile publicisticii ecleziastice arădene (1814-1918)”, în: *„Calea Mântuirii” la zece ani de la reapariție (2000-2010). Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească*, coord. Ioan Tulcan, Filip Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010, pp. 226-228.*

forurile eparhiale din cele două consistorii, acte fie cu un caracter bisericesc, fie cu unul școlar, iar în partea „neoficială” sau științifică se puteau publica rubrici consacrate științei și culturii, diferite articole și cuvântări ocazionale. O rubrică separată era destinată corespondențelor de interes public care înfățișeau momente însemnate din viața bisericească. Altă rubrică cu denumirea de „Varietăți” era menită pentru știri și noutăți din eparhie, din țară sau de peste hotare, iar ultima rubrică care încheia revista era consacrată publicațiilor „taxabile”, înțelegându-se diferite anunțuri, înștiințări sau concursuri. De asemenea, tot în acest program erau publicate și condițiile impuse de Sinodul eparhial:

„Foaia Lumina nu pote publica atacuri directe contra decisiuniloru congresului nationalu, sinodeloru eparchiali si contra mesuriloru aceluor consistorie eparchiali, ale carora organu oficialu este ea”²⁹.

În ceea ce privește conținutul revistei *Lumina* trebuie menționat că ea a fost o publicație bisericească, iar problemele ce vizau organizarea bisericii au predominat în paginile sale. Astfel, erau la ordinea zilei subiecte precum: despărțirea bisericii ortodoxe românești de ierarhia sârbească, Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania, strădaniile preoților români de a împiedica trecerile la calvinism sau catolicism dintre anii 1551-1570. Vincențiu Mangra, cu ocazia preluării redacției, subliniază scopul practic al revistei Lumina:

„nu e intru atâta tractarea cestiuniloru nalte dogmatico-teologice, câtu mai alesu a da poporului invetiaturi folositoare din vietia practica, ca elu se pricepa institutiunile bisericeii sale si scopulu loru salutaru”³⁰.

Alături de problemele bisericești, în paginile revistei Lumina sunt publicate, încă de la început, știri despre viața școlară din părțile arădene și instrucțiuni referitoare la planul de învățământ. De asemenea, a popularizat în cuprinsul ei

²⁹ [REDACTIA], „Programu pentru edarea unei foi periodice, ca organu oficiale alu eparchiei romane gr. or. aradane”, în: *Lumina*, an I (1872), nr. 1 din 1/13 august, p. 1.

³⁰ Vincențiu MANGRA, „Catra on. Cetitori ai Luminei”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 11 din 21 februarie/3 martie, p. 60.

„Problema înființării unei reuniuni generale a învățătorilor din părțile Aradului, considerând conferințele învățătorilor ca mijloace insuficiente pentru perfecționarea lor metodică”³¹.

Dintre cei care au publicat în revistă amintim pe: Mihai Sturza preotul din Șepreuș³², Vincențiu (Vasile) Mangra³³, Ioan Slavici³⁴, George Morariu, preotul din Jadani mort la numai 26 de ani³⁵, George Popa³⁶, Meletie Drăghici, Atanasie M. Marienescu, Ioan Tuducescu, Ioan Rusu, Bartolomeu Baulescu și alții. În paginile revistei găsim articole, cuvântări și predici publicate și de studenții din Societatea de lectură a teologilor. Dintre ele amintim câteva: studentul teolog Ioan Ciora publică o cuvântare la Sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel³⁷ și o predică la Duminica Floriilor³⁸,

³¹ Vasile POPEANGĂ, *Presa pedagogică din Transilvania (1860-1918)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966, p. 104.

³² „Institutulu teologicu gr. or. romanu din Arad”, în: *Lumina*, an I (1872), nr. 8 din 24 septembrie/6 octombrie, pp. 33-34; „Lumina si Credinta”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 31 din 10/22 iunie, pp. 153-155; an II (1873), nr. 33 din 17/29 iunie, pp. 161-162; „Formarea clerului teneru”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 76 din 6/18 decembrie, pp. 361-363; „Ce avemu de facutu?”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 16 din 17/29 martie, pp. 81-82; „Meditatiuni despre Vietia”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 31 din 23 iunie/5 iulie, p. 171.

³³ „Sacramentulu preotiei este mare, si preotulu bine trebuie sa se ispitescă”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 29 din 3/15 iunie, pp. 145-146; „Câteva trasuri din vietia S. martiru Nichita!”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 54 din 6/18 septembrie, pp. 253-254; „A doua alegerea a preotiloru are basa canonica?”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 55 din 9/21 septembrie, pp. 257-258; „Scoli superioare confesionale pentru ficele romane!”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 78 din 13/25 decembrie, pp. 369-370; „Originea si insemnataea institutuluui protopresbiteralu”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 2 din 10/22 ianuarie, pp. 9-10; „Pusetiunea ierarchiei serbesci in trecutu vis-a-vis de biserica romana”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 33 din 7/19 iulie, pp. 178-179; an III (1874), nr. 35 din 24 iulie/2 august, pp. 186-187; „Lipsa de asociatiuni si scoli de agricultura”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 40 din 25 august/6 septembrie, pp. 205-206; „Precautiune la compunerea si edarea cartiloru bisericesci”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 43 din 15/27 septembrie, p. 221; „Unitatea bisericiloru”, în: *Lumina*, an IV (1875), nr. 26 din 29 iunie/11 iulie, pp. 109-112.

³⁴ „Invetiamentu. Preotimea si invetiamentu”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 26 din 24 mai/5 iunie, pp. 133-134; an II (1873), nr. 27 din 27 mai/8 iunie, pp. 137-138; „Scola pedagogica din Aradu”, în: *Lumina*, an II (1873), nr. 67 din 28 octombrie/9 noiembrie, pp. 314-315; „Invetiamentu. Asiediamintele nostre”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 3 din 13/23 ianuarie, pp. 13-14; „Invetiamentu. Positia organica a asiediamintelorum de invetiamentu”, în: *Lumina*, an III, nr. 20 din 7/19 aprilie 1874, pp. 106-107; „Invetiamentulu poporalu”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 28 din 2/14 iunie, p. 158.

³⁵ „In cestiuena calificatiunei clerului”, în: *Lumina*, an I, nr. din 16/28 septembrie 1872, pp. 30-31.

³⁶ „Paralela intre serbi si romani”, în: *Lumina*, an II, nr. 7 din 3/17 aprilie 1873, p. 93.

³⁷ *Lumina*, an III (1874), nr. 32 din 30 iunie/12 iulie, pp. 175-176.

³⁸ *Lumina*, an III (1874), nr. 14 din 7/19 martie, p. 83.

studentul din anul II, Uroșiu Ioanovici, publică mai multe studii „Despre lucru in genere”³⁹, „Taina e casatoria ori contractu?”⁴⁰, „O privire scurta asupra stării bisericești și a clerului din Anglia de la evul mediu în cocia”⁴¹; studentul Vasile Olariu din anul III publică un studiu intitulat „Isusu Salvatoriulu lumeni”⁴²; teologul absolvent I. V. Bogdan publică o predică ocazională la înmormântarea unui tânăr⁴³; Ioan Damșea publică un studiu teologic vast intitulat „Facerea lumii în șase perioade după scrierile lui Moise, a sfinților părinți și a unor geologi”.

Studenții de la Institutul Teologic din Arad dedică mai multe poezii episcopilor de la Arad, Miron Romanul și Ioan Meșianu, cu prilejul instalării acestora, care sunt publicate în revista *Lumina*. Cu prilejul Anului Nou din 1874, studentul teolog Alexandru Petrovici publică în numele *Societății de lectură* a tinerilor teologi din Arad poezia „La anulu nou 1874”⁴⁴. Același student, la finalul anului 1874, îl găsim din nou semnând în paginile revistei cu o poezie dedicată Nașterii Domnului „Diua Nascerii”⁴⁵. De asemenea, în 1873 studenții teologi și profesorii de la Arad apreciau atât de mult opera lirică a lui Alexandru Macedonschi încât îi cereau poezii pe care le publicau în revista *Lumina*. Astfel găsim trei poezii ale acestuia în paginile revistei⁴⁶.

Referitor la stilul revistei *Lumina* așa cum reiese din paginile acesteia este unul tăios și intransigent la adresa unor persoane sau instituții. Încă de la începuturile sale, revista a pornit ca o publicație care era oarecum indiferentă față de autoritatea care o susținea financiar, denunțând toate mizeriile care se petreceau în societate. Părintele Gheorghe Perva asociază stilul acesta aspru al revistei cu desființarea ei din anul 1875⁴⁷. Gheorghe Ciuhandu în biografia lui George Popa, primul redactor al revistei *Lumina*, susține că dispensarea acestuia de la conducerea publicației se datorează conflictului cu autoritatea eparhială⁴⁸. Acesta a lăsat să se strecoare în pagi-

³⁹ *Lumina*, an III (1874), nr. 25 din 12/24 mai, p. 146.

⁴⁰ *Lumina*, an III (1874), nr. 7 din 30 ianuarie/11 februarie, pp. 35-36.

⁴¹ *Lumina*, an III (1874), nr. 11 din 21 februarie/3 martie, p. 62.

⁴² *Lumina*, an III (1874), nr. 13 din 3/15 martie, p. 70.

⁴³ *Lumina*, an II (1873), nr. 45 din 2/14 august, pp. 213-214.

⁴⁴ *Lumina*, an III (1874), nr. 1 din 6/18 ianuarie, pp. 5-6.

⁴⁵ *Lumina*, an III (1874), nr. 57 din 24 decembrie, p. 282.

⁴⁶ I.E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad (II)”, în: *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 24 din 9 iunie, pp. 204-206.

⁴⁷ Prot. Gh. PERVA, „Cărți și publicații vechi. Primele exemplare din «Lumina»”, în: *Mitropolia Banatului*, an XII (1962), nr. 9-10, p. 555.

⁴⁸ Gheorghe CIUHANDU, *Dr. Giorgiu Popa. Un om de școală și cultură (1841-97)*, Arad, 1934, p. 13.

nile revistei o întâmplare cu doi preoți dintr-o comună arădeană care au fost aduși la Arad de către tatăl unuia dintre ei și care dispăruseră pentru „a trage un chef”⁴⁹. De altfel, George Popa a fost între anii 1866-1872 redactor la revista *Albina*, publicație interzisă în Ungaria pentru atitudinea ei curajoasă. Acest detaliu poate explica trăsătura „independentă” a revistei *Lumina*. Dincolo de stilul tăios, *Lumina* a pregătit conștiința intelectualilor români

„pentru receptarea mesajelor majore, realizarea visurilor de veacuri ale poporului nostru, flămând de dreptate socială și națională pe care le va transmite revista dintotdeauna de suflet a arădenilor Biserica și Școala”⁵⁰.

2.4. Revista *Biserica și Școala* (1877)

După un an și jumătate de la încetarea revistei *Lumina* din 11 iulie 1875, la 30 ianuarie/11 februarie 1877 apare la Arad revista *Biserica și Școala – Foaie bisericească, scolastică, literară și economică*. Noua revistă avea o apariție săptămânală, duminică. *Biserica și Școala* este publicația arădeană cu cea mai lungă apariție, cu peste șapte decenii de viață. În perioada 1877-1948 revista are în fruntea ei 11 redactori. Primul redactor a fost Vincențiu (Vasile) Mangra care a ocupat acest post în anii 1877-1878. I-a urmat profesorul Augustin Hamsea care conduce destinele revistei până în 31 ianuarie/12 februarie 1882, când o predă din nou lui Vasile Mangra. Din cauza unui conflict între acesta și Consistoriul eparhial din Arad, pornit de la ortografia în care era redactată revista, Vasile Mangra este nevoit să plece, lăsându-l în locul său pe Augustin Hamsea care o redactează din anul 1884 până în anul 1889. Noul episcop al Aradului de atunci Iosif Goldiș încredințează conducerea revistei iarăși lui Vasile Mangra, care din anul 1899 este ales vicar episcopal la Oradea. Pe fondul acestei numiri, începând cu anul 1901 revista va fi redactată vreme de 16 ani de Roman Ciorogariu. În anul 1917 vine la conducerea ei Teodor Botiș care se îngrijește de redactare până în anul 1921. Lui îi urmează protopopul Simion Stana între anii 1922-1936, Gheorghe Ciuhandu între anii 1937-1939, Ilarion V. Felea între anii 1939-

⁴⁹ *Lumina*, an II (1873), nr. 23 din 6/18 mai, p. 120.

⁵⁰ Melente NICA, Gabriela GROZA, Emil ȘIMĂNDAN, *Evoluția și tipologia presei arădene (1833-2002)*, Editura Fundației „Ioan Slavici”, Arad, 2006, p. 18.

1945, Demian Tudor între anii 1945-1947 și Petru Dehelean pe tot parcursul ultimului an de existență al revistei - 1948⁵¹.

În primul număr al revistei, Vincențiu Mangra trasează orientarea noii reviste astfel:

„Biserica și Școala! In hoc signo vinces! Iată deviza ce ne conduce. Crucea și evanghelia, credința și doctrina, biserica și școala, nimic mai salutar și mai necesar pentru noi, într-o eră atât de molipsită, decât a restabili și înălța prestigiul acestor elemente și instituții de cultură și viață [...]. De aici, de la acest punct, trebuie să pornim, dacă voim sincer, ca să formăm poporul, să-i inspirăm conștiința de sine, să-i perfecționăm mintea, să-i nobilăm inima și să-i asigurăm o poziție mai bună, un viitor mai fericit!”⁵².

În cele șapte decenii de existență istorică, revista *Biserica și Școala* a fost

„isvor de apă vie pentru sufletele setoase de adevăr și dreptate; cartea deschisă a istoriei culturale contemporane; tribuna discuțiilor publice asupra așezămintelor noastre bisericesti și școlare; râu de îndrumări pentru cei ce cearcă adevărul și dreptatea”⁵³.

Aria de răspândire a revistei cuprindea zona Aradului, Timișului și Bihorului. Găsim în paginile revistei numeroase studii de istorie ecleziastică, probleme de teologie sistematică și practică, biografii ale unor personalități, cronici ce prezintă activitățile diferitelor societăți și asociații etc. Numărul colaboratorilor a fost foarte mare. Între cei mai importanți îi amintim pe: Vasile Mangra, Roman Ciorogariu, Augustin Hamsea, Simion Mehedinți, Constantin Gurban și alții.

Alături de profesorii de teologie din Arad, numeroase studii, cuvântări, predici și cronici sunt publicate în revista *Biserica și Școala*, purtând sem-

⁵¹ Ilarion V. FELEA, „Doamne ajută!”, în: *Biserica și Școala*, an LXIII (1939), nr. 23 din 4 iunie, pp. 181-182; Iulian Negrilă, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, pp. 65-66; Marcel TANG, „Redacția periodicului «Biserica și Școala» și legăturile acesteia cu profesorii teologiei arădene (1877-1948)”, în: „*Biserica și Școala*” – 140 de ani de istorie și cultură ecleziastică la Arad, coord. Cristinel Ioja, Lucian Farcașiu, Caius Cuțaru, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2017, pp. 243-256.

⁵² [REDACȚIA], „Catra onoratului publicului romanu!”, în: *Biserica și Școala*, an I (1877), nr. 1 din 30 ianuarie/11 februarie, pp. 1-2.

⁵³ Roman CIOROGARIU, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi. „Speranția (1869)”, „Lumina (1872)”, „Biserica și Școala (1877)”, „Tribuna (1884-1912)”*, p. 15.

nătura studenților teologi arădeni. În urma fiecărei ședințe a *Societății de lectură*, studenții membri publicau rapoartele întâlnirilor. De asemenea, studenții teologi erau implicați și în activități culturale și pastoral-misionare. Organizau misiuni și concerte religioase în parohiile din cuprinsul eparhiei⁵⁴, țineau predici și cuvântări, catehizau la școlile primare, luau parte la manifestările culturale⁵⁵, naționale⁵⁶ și bisericești⁵⁷ din eparhie. În fiecare an, de sărbătoarea Sfântului Andrei, studenții teologi comemorau personalitatea marelui ierarh Andrei Șaguna⁵⁸. Toate aceste activități sunt surprinse de revista *Biserica și Școala*.

Cu prilejul înscăunării ierarhilor arădeni, studenții teologi consemnează în paginile revistei momentele respective. De asemenea, rapoartele deschiderii și finalizării anilor școlari erau redată în *Biserica și Școala* tot de către studenți.

Unii studenți au colaborat cu diverse articole la revista *Biserica și Școala*, astfel aducându-și aportul în îmbogățirea tematică a acestei publicații. Este o muncă enormă pentru a cuprinde în mod exhaustiv toate articolele scrise de studenții teologi arădeni. Dintre ei amintim câțiva: Ioan Ageu publică în 1940 un studiu despre „Alegerea și slujirea unui ideal în viață”⁵⁹; Horia Vișoiu publică numeroase studii din domeniul sectologiei, precum cel din 1931 „Primejdia sectelor”⁶⁰; Studentul Ioan Faur publică studiul intitulat „Dușmanii Bisericii lui Hristos și-ai neamului românesc”⁶¹; Ștefan Lucaciu cu articolul „De pe frontispiciul idealului nostru național”⁶²; Sever Codreanu publică un articol „Impresii de Crăciun”⁶³; Caius Pascu cu studiul „Datoria

⁵⁴ [REDACTIA], „Misiunea religioasă a «Soc. Academice a studenților teologi» Arad”, în: *Biserica și Școala*, an LXXI (1947), nr. 15 din 6 aprilie, p. 110.

⁵⁵ „Studenții Academiei teologice în propagandă culturală”, în: *Biserica și Școala*, an LVIII (1934), nr. 23 din 3 iunie, p. 9.

⁵⁶ Gheorghe LAICHICI, „Studenții de la Academia Teologică din Arad comemorează memoria Regelui Albert I”, în: *Biserica și Școala*, an LVIII (1934), nr. 12 din 18 martie, pp. 4-5; Sever Codreanu „10 Mai la Arad”, în: *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 20-21 din 24 mai, pp. 10-11.

⁵⁷ Sever CODREANU, „Adunarea generală a femeilor ort. Române din Arad”, în: *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 14 din 5 aprilie, p. 5.

⁵⁸ Teodor A. FRENȚIU, „Comemorarea Mitropolitului Șaguna la Academia teologică din Arad”, în: *Biserica și Școala*, an LIX (1935), nr. 49 din 8 decembrie, pp. 2-3.

⁵⁹ *Biserica și Școala*, an LXIV (1940), nr. 22 din 26 mai, pp. 181-183.

⁶⁰ *Biserica și Școala*, an LV (1931), nr. 22 din 31 mai, p. 10. Alături de aceste studii, Horia Vișoiu se remarcă și prin diferite articole scurte legate de marile sărbători: „Hristos a înviat!”, în: *Biserica și Școala*, an LV (1931), nr. 15 din 12 aprilie, p. 14-15; „La Anul nou”, în: *Biserica și Școala*, an LV (1931), nr. 1-2 din 4/11 ianuarie, pp. 9-10.

⁶¹ *Biserica și Școala*, an LV (1931), nr. 5-6 din 8 februarie, p. 10.

⁶² *Biserica și Școala*, an LVIII (1934), nr. 30 din 22 iulie, pp. 3-4.

creștinilor de a cinsti pe preoți”⁶⁴; Petru Bogdan cu predică la Duminica a IV-a din Postul Mare⁶⁵. Nu greșim afirmând că cei mai mulți studenți teologi din istoria Institutului și Academiei Teologice au publicat în această revistă.

2.5. Revista *Catehetul* (1940)

În timpul episcopatului lui Andrei Magieru la Arad, în decembrie 1940, apare primul număr al nou înființatei reviste *Catehetul*. Conducerea acesteia a fost încredințată profesorului de Pedagogie și Filosofie de la Academia Teologică, Vintilă Popescu⁶⁶. În primul număr al revistei, episcopul Andrei Magieru stăruia asupra importanței catehizației în rândul celor tineri, pledând pentru o bună pregătire a studenților teologi arădeni pentru momentul în care vor păși în parohii ca preoți responsabili pentru viețile duhovnicești ale credincioșilor.

Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului saluta apariția revistei exprimându-și bucuria pentru „strădania tineretului întru cercetarea atentă a atâtor probleme de ordin religios, cultural și național”, apreciere însoțită și de suma de 1.000 lei ca sprijin financiar pentru editarea în continuare a revistei⁶⁷. Cuvinte laudative la adresa revistei a avut și preotul profesor Mihail Bulacu de la Facultatea de Teologie din București, care a subliniat tradiția de catehizație a Academiei Teologice din Arad considerând că

„pentru studențimea teologică locală este un mare privilegiu de a-și face ucenicia într-o ambianță așa de fericită, iar pentru conducători un mare merit de a continua și duce la progres o tradiție istorică a catehizării ortodoxe”⁶⁸.

Cuvinte de apreciere la adresa revistei *Catehetul* a avut și redacția *Telegrafului Român*, care o recomandă încă de la început:

„Îndrumată de un profesor cu bune pregătiri pedagogice și de filosofie, și susținută de preoți cateheți, revista tinerilor noștri

⁶³ *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 51-52 din 27 decembrie, pp. 12-13.

⁶⁴ *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 29 din 19 iulie, pp. 3-5.

⁶⁵ *Biserica și Școala*, an LX (1936), nr. 12 din 22 martie, pp. 2-4.

⁶⁶ Mircea PĂCURARIU, „Cultura bisericească în eparhia Aradului în trecut și astăzi”, în: *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989, p. 146.

⁶⁷ Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 147.

⁶⁸ Pavel VESA, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 147.

e vrednică să fie sprijinită și cetită de toți ceice se interesează de problema catehizării în școalele noastre”⁶⁹,

sau în alt număr prezintă revista ca fiind una: „vioaie, primăvărată, ce împrăștie duh de tinerețe curată și stăpânită de frumoase hotărâri”⁷⁰.

Alături de redactorul publicației, profesorul Vintilă Popescu, și de alți preoți precum Caius Turicu, Petru Bogdan, Gheorghe Lițiu, Marin Sfetcu, Demian Tudor, etc., în paginile revistei *Catehetul* publică și studenți ai Academiei Teologice, care atunci se aflau în anii II, III și IV de studii, dintre care îi amintim pe: Aurel Leucean, Gheorghe Crețu, Ioan Crișan, Aurel Moise, Gheorghe Șerb, Constantin Stoicescu, Sinesie Ioja, Gheorghe Lipovan, Avram Petric, Ioan Zotta, Vasile Guzu, Ioan Coste și alții. Între articolele publicate, un loc aparte îl ocupau cele referitoare la personalitatea catehetului, la dezvoltarea interesului pentru cultul divin sau despre preoție. În afara articolelor și studiilor publicate de către preoți și studenți, revista reunește și câteva poezii ale lui Lucian Emandi. Începând cu numerele 4-5 din 1942 revista beneficia de o nouă rubrică „Cronica Măruntă” în care erau prezentate evenimente la care lua parte studenții teologi, pelerinaje, activitatea *Școlii de Duminică*, manifestări studențești etc. Abonamentul anul costa 150 de lei.

Din luna iunie a anului 1942, din motive financiare, revista *Catehetul* își încetează apariția, ultimul număr fiind 6-7 din mai-iunie 1942. Deși a avut o existență destul de scurtă, un an și jumătate, revista *Catehetul* rămâne o piatră de hotar pentru istoria publicisticii arădene în general și a celei bisericești în special. O generație de studenți s-au format odată cu această revistă și au făcut cinste instituției de învățământ teologic din Arad în parohiile în care au activat mai apoi.

3. Biblioteca Societății de lectură

Odată cu înființarea *Societății de lectură* a teologilor arădeni din anul 1867 a fost constituită și o bibliotecă a societății sau a tineretului. Primul bibliotecar a fost protopopul Constantin Gurban care la vremea aceea era student la Institutul Teologic din Arad. Începând cu anul școlar 1876-1877, *Societatea de lectură* își recruta membri de la ambele secții, pedagogică și teologică. Așa a funcționat până în 1908 când au fost constituite două so-

⁶⁹ [REDAȚIA], „Catehetul”, în: *Telegraful Român*, an LXXXIX (1941), nr. 2 din 5 ianuarie, p. 2.

⁷⁰ [REDAȚIA], „Catehetul”, în: *Telegraful Român*, an XC (1942), nr. 18 din 3 mai, p. 3.

cietăți de lectură. Cu toate acestea, cele două societăți dispuneau de o singură bibliotecă și de aceeași sală de lectură⁷¹.

Încă de la începutul anului 1874 s-a pus în discuție problema înființării, alături de bibliotecă, a unui cabinet de lectură cu scopul bine precizat „ca tinerii să poată folosi timpul cel au liber spre înmulțirea cunoștințelor ce voiesc a le câștiga”⁷². Spațiul unde urma să funcționeze cabinetul de lectură a fost pus la dispoziție de asesorul consistorial George Dogariu.

Biblioteca *Societății de lectură* și-a sporit constant fondul de carte. În anii 1884-1885, biblioteca dispunea de un număr de 742 de volume. Academia Română trimitea constant volume pentru biblioteca Societății. Astfel se explică faptul că în bibliotecă găsim Analele Academiei Române alături de lucrări semnate de Dimitrie Cantemir, Dimitrie Bolintineanu, Vasile Alexandri sau Petre Ispirescu. Donații de carte pentru bibliotecă au mai făcut și Teodor Ceonțea, Nicolae Oncu, Societatea „Petru Maior” din Budapesta și alții. Alături de cărți, biblioteca dispunea și de un număr de 22 reviste sau ziare: *Biserica și Școala* din Arad; *Foaia scolastică și Foaia bisericească* din Blaj; *Gazeta Transilvaniei* din Brașov; *Monitorul oficial* din București; *Vitorul* din Budapesta; *Candela* din Cernăuți; *Convorbiri literare* și *Revista Teologică* din Iași etc⁷³. În anul 1909 biblioteca avea 2337 de volume, iar în 1910 un număr de 2400 de volume⁷⁴. Anual, în Duminica Tomii, *Societatea de lectură* organiza o ședința festivă, iar din veniturile acestei ședințe, precum și de la alte evenimente memorabile, din dăruiri și taxe ale membrilor, se susținea cabinetul de lectură și se procurau cărți pentru biblioteca Societății⁷⁵. În 1942, Vasile Guzu, bibliotecarul *Societății de lectură „Episcopul Grigorie”* a studenților, raporta un număr de 3286 volume⁷⁶.

⁷¹ Vasile POPEANGĂ, „Activități și instituții culturale în Eparhia Aradului”, în: *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989, p. 208.

⁷² Uroșiu IOANOVICI, „Clerulu tengeru din Aradu și cabinetulu de lectura”, în: *Lumina*, an III (1874), nr. 5 din 24 ianuarie/3 februarie, p. 28.

⁷³ „Reportu generalu despre starea și activitatea Societății de lectură a tinerimei de la institutul ped-teologicu gr. or. romanu din Aradu în anulu scolasticu 1884-1885”, în: *Biserica și Școala*, an IX (1885), nr. 32 din 11/23 august, pp. 252-253.

⁷⁴ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad pe anul școlar 1909-1910*, Arad, 1910, p. 35.

⁷⁵ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, 1922, p. 621.

⁷⁶ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Arad, 2004, p. 172.

Începând cu toamna anului 1944, când localul Academiei Teologice a fost evacuat pentru scopuri militare și sanitare, biblioteca a avut mult de suferit. Cărțile, în mare parte, au ajuns în localul Episcopiei Aradului, unde a fost înființată o bibliotecă eparhială. Altă parte din ele au ajuns în diferite colecții particulare, iar altele s-au pierdut. Din aceste considerente astăzi nu se poate face o evaluare corectă a numărului de volume din biblioteca *Societății de lectură*.

4. Concluzii

Cu un trecut glorios de peste opt decenii de existență, *Societatea de lectură* a teologilor arădeni, datorită conducătorilor și a membrilor ei a fost focarul conștiinței creștine și românești în partea de vest a țării. Revistele amintite, la baza cărora au stat membrii *Societății de lectură*, s-au născut una din alta. *Almanahul „Muguri”*, desigur, un început timid, a dat naștere revistei *Speranța* din care s-au dezvoltat publicațiile *Lumina* și *Biserica și Școala*, iar din ultima *Catehetul*. Toate aceste reviste cu specific bisericesc și literar, în paginile cărora studenții și-au exprimat cele mai sincere gânduri, au contribuit la întărirea sufletului național al românilor și la crearea unei culturi teologico-literare, care astăzi stă mărturie și constituie un imbold pentru continuarea și perfecționarea ei.

Deși, de cele mai multe ori au fost restrânși în libertate, studenții teologi arădeni au avut alături elanul tineresc și au dovedit o putere de muncă și un devotament deosebit, astfel clădind „edificiul spiritual al bisericii și a românilor din aceste ținuturi”. Pentru Institutul Teologic, ulterior Academia Teologică, *Societatea de lectură* a fost un prețios auxiliar în cadrul căruia studenții teologi au fost deprinși cu gustul științei și a muncii organizate. Astăzi, la împlinirea a două sute de ani de învățământ teologic la Arad, studenții au aceeași menire care să răspundă provocărilor actuale. În final, consider potrivit pentru momentul de sărbătoare care adună împreună dascăli și studenți, cuvântul părintelui rector Teodor Botiș cu prilejul constituirii *Societății de lectură „Episcop Grigorie”* din 15 octombrie 1934 în care oferea câteva îndemnuri pentru studenții de atunci: „Astăzi mai mult ca oricând, imperativul muncii disciplinate este implicit cerut de împrejurări. Desbrăcați deci haina nepăsării, tembelismul, egoismul și invidia, și înainte la muncă disciplinată și rezultate rodnice. Generația de azi trebuie să fie mai mult, mai bine pregătită și înarmată pentru valorile vijelioase ale vieții. Înarmați-vă deci cu armele Duhului, și adăpați-vă la izvoarele culturii adevărate, cu toată energia tinereții

voastre. Folosiți deci tinerețea la timp căci mai târziu obvin legile firii, care-și au cursul lor, și cărora nu le mai puteți opune nici o rezistență⁷⁷. Cuvintele acestea au un ecou deosebit și pentru noi cei de astăzi, iar împlinirea a două sute de ani de învățământ teologic arădean ne bucură, dar mai mult ne responsabilizează spre a ține trează flacăra Teologiei și Culturii într-o lume care se află sub semnul secularizării și globalizării accentuate.

⁷⁷ Gheorghe LAICHICI, „Dela Academia Teologică din Arad”, în: *Biserica și Școala*, an LVIII, nr. 44 din 28 octombrie 1934, p. 7.

SOCIETATEA DE LECTURĂ A TEOLOGILOR ROMÂNI DIN ARAD – PARTE CONSTITUTIVĂ A ISTORIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC ARĂDEAN

Student Alexandru-Silvius OBRAD¹

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The reading society played an important role in the act of mobilizing and actively involving students in various actions, from the cultural performances in the city of Arad, to the missions carried out throughout the diocese. Through their involvement in the struggle for national emancipation, they become vectors of the affirmation of Romanians and a constituent part of the Theological Institute, the Theological Academy and the Faculty of Theology. In other words, they are a constitutive part of the history of theological education in Arad.

Keywords

Students, books, culture, struggle for emancipation, Arad.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul manifestării „Ziua Bibliotecii Studenților Teologi”, desfășurată joi, 3 martie 2022, la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

1. Începuturile Societății

Anul școlar 1867-1868 a reprezentat un an de o reală importanță pentru studenții teologi și tinerimea din Arad deoarece sub oblăduirea episcopului Miron Romanul (care urma să devină episcop al Aradului, mai apoi mitropolit al Transilvaniei) se înființează *Societatea de lectură a teologilor români* din Arad cu un scop dinainte trasat:

„ca prin citirea foilor periodice și a studiilor științifice, apoi prin comunicarea ideilor și prin ocupațiuni de diligență să se adauge cât mai mult la erudițiunea tinerimii”².

O atmosferă plină de entuziasm domnea peste primele ședințe ale societății iar multe dintre manifestări aveau obiective cultural-naționale.

De acum, pe lângă programul de studiu teologic și duhovnicesc obișnuit, studenții încep să organizeze activități culturale în cadrul societății, acțiuni cu caracter teologic, literar (așa-numitele ședințe literare) sau misionar (participarea la viața bisericească a credincioșilor unor parohii din eparhie) care completau pregătirea și formarea lor teologică și spirituală³. Încă din primii ani de studenție în sufletele lor era sădit sentimentul că sunt responsabili de viața Bisericii, motiv pentru care purtarea lor și în special pregătirea lor trebuia să fie una temeinică.

Cei care au pus bazele acestei societăți au fost bineînțeles studenții teologi din Arad dar de menționat este și faptul că ea îi cuprindea pe elevii de gimnaziu dar și pe cei de la Preparandie, deci era „fructul întregii tinerimi arădene”⁴. Pentru a ațâța gustul de lectură a tinerilor se întemeiază o bibliotecă și un cabinet de lectură.

Ședința de constituire a avut loc în ziua de 26 octombrie a anului 1867 când a fost aleasă și conducerea societății: președinte fiind Paul Gallu, notar Iuliu B. Costa, ambii fiind clerici din cursul al III-lea, bibliotecar Constantin Gurban, casier Vasile Beleş, teologi în cursul al II-lea, iar controlor pe Teodor Gruescu din cursul I. Primul an a fost unul rodnic desfășurându-se un

² V. CURTIPĂCEANU, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 27.

³ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004, p. 168.

⁴ Pr. Dr. Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 293.

număr de 29 de ședințe în care s-au prezentat disertații, lucrări literare originale și s-au recitat poezii⁵.

În fiecare an școlar se organizau noi alegeri pentru funcțiile comitetului de conducere. Un articol în foaia bisericească *Lumina* din 10/22 noiembrie 1874 ne prezintă cum se desfășura un astfel de eveniment. După alocuțiunile incipiente, profesorul V. Schelegianu declară ședința de constituire deschisă alegându-l notar pe Alesandru Petroviciu, cleric în anul III. După numărarea membrilor (38) se trece imediat la alegeri, rezultatele fiind următoarele: președinte este ales Demetriu Cornea, din anul III; Romul Mangra notar, anul II; bibliotecar este Gavril Lazaru din anul III; casier Paul Felnecanu din anul II; iar de controlor pe Demetriu Chiritia, anul I. Pe lângă aceștia, s-a mai constituit și o comisie de cenzori din cinci membrii: Teodor Andru din anul III; din anul II este ales Romul Mangra iar din anul I sunt aleși Paul Felnecanu, Teodor Pacala și Georgiu Dumitrescu, toți aceștia în frunte cu Alesandru Petroviciu. Articolul se încheie cu o speranță, speranța că tinerimea îndeplinindu-și atribuțiile, va duce la înflorire această societate⁶.

2. Evoluția societății

Anul 1880 aduce o schimbare: datorită contopirii Institutului Teologic cu Preparandia, societatea își schimbă numele în „Societatea de lectură de la Institutul pedagogic-teologic românesc greco-ortodox din Arad”. Teologii erau în minoritate față de preparanzi care pe lângă acest fapt, că erau mai numeroși, aveau și un spirit de colegialitate mult mai evident.

Societatea funcționează sub această formă până în anul școlar 1908-1909, an în care se scindează și se formează o societate a teologiei și o altă societate a școlii pedagogice. Cu toate acestea ambele societăți o să împartă aceeași bibliotecă încă zece ani de la acest moment. Ca și organ literar-cultural, societatea deținea revistele *Desprinderea* (1882) și din 1896 revista *Chemarea*⁷.

Conform statutului, președintele Societății avea să fie unul dintre profesori, alegerea fiind făcută de către membrii ei. Totuși lucrurile nu au decurs așa, directorul Augustin Hamsea care se bazează pe legile școlare se autodeclară președinte. Această atitudine a directorului nu a trecut neobservată de cadrele didactice și de studenți iar în ziua următoare profesorul Ioan Petranu înain-

⁵ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, pp. 293-294.

⁶ Alesandru PETROVICIU, „Constituirea societății de lectură a tinerimei române clericale gr. or. din Aradu”, în: *Lumina*, anul III, nr. 51 din 10/22 noiembrie 1874, p. 255

⁷ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, p. 294.

tează o plângere Consistoriului eparhial sesizând neregulile care au avut loc în încercarea de a constitui Societatea de lectură. Consistoriul cere profesorii să revizuiască actualul statutul sau să înainteze un nou proiect pentru schimbarea statutului. Conferința profesorală din octombrie 1900 înștiințează consistoriul că Societatea s-a condus după legile în vigoare, iar în urma acestei hotărâri conducerea Societății îi revine lui Augustin Hamsea.

La câteva zile de la aceste întâmplări se înregistrează alte două plângeri, o a doua din partea profesorului Ioan Petranu iar cealaltă din partea unui grup de elevi. Aceștia erau nemulțumiți de faptul că tinerilor nu li se recunoaște dreptul de a-și alege președintele.

Pentru că neînțelegerile erau tot mai mari în Institut, episcopul Iosif Gol-diș însărcinează pe profesorii Roman Ciorogariu, Ioan Petranu, Ioan Petrovici și Teodor Botiș să întocmească un nou statut de funcționare al Societății. Astfel se ia hotărârea ca președinte al Societății să fie profesorul de Limba și literatura română, în persoana profesorului Ioan Petranu⁸.

După cum menționam mai sus, separarea celor două secții ale Institutului a dus la apariția a două societăți distincte: „Societatea de lectură a studenților teologi” și „Societatea de lectură a Școlii normale”.

În anul 1929 această organizație a studenților teologi arădeni a fost recunoscută ca fiind un „Centru studențesc autonom” și totodată încorporată în Uniunea Națională a Studenților Creștini din România (UNSCR)⁹.

O altă bornă importantă din viața societății o întâlnim în anul următor când aceasta trece printr-o reorganizare, schimbându-și statutul și totodată și numele. De acum înainte societatea se va numi: Societatea de lectură „Grigorie Comșa episcopul”, ca un semn de aleasă prețuire pentru întreaga activitate pe care acest ierarh a desfășurat-o până atunci. La acest moment societatea își desfășura activitatea printr-o conducere formată dintr-un președinte, vicepreședinte, secretar, doi notari, casier, econom, controlor, trei bibliotecari și alți câțiva membri care făceau parte din comisia artistică¹⁰.

Societatea cunoaște o întrerupere a activității datorată condițiilor ostile impuse pe perioada celui de-al doilea război mondial, însă la data de 10 decembrie a anului 1945 în prezența profesorului Ilarion Felea își reia activitatea¹¹.

⁸ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, pp. 296-297.

⁹ M. SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad...*, p. 169.

¹⁰ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, p. 297.

¹¹ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, p. 298.

3. Activitățile societății

Societatea de lectură a desfășurat de-a lungul anilor o bogată activitate cultural-literară organizând foarte multe ședințe în cadrul cărora se aduceau înaintea membrilor diferite referate care cuprindeau diverse tipuri de texte teologice, istorice, literare, poezii, epigrame, meditații biblice, piese de teatru etc. Membrii societății luau parte la mai toate activitățile culturale și naționale desfășurate în orașul nostru. De exemplu, în seara zilei de 7 mai 1927 membrii societății au jucat piesa de teatru „Străbunii” de V. Cristescu, care a fost atât de bine interpretată și rolurile atât de admirabil realizate încât a trezit în inimile celor ce au participat la aceasta o mândrie străbună¹².

În ziua de 30 noiembrie a fiecărui an școlar societatea organiza un eveniment în cinstea Mitropolitului Transilvaniei Andrei Șaguna încercând să evidențieze rolul pe care acesta l-a avut și importanța activității lui pe planul bisericesc, național și cultural¹³.

În anul 1933 s-a constituit primul cerc al studenților teologi ardeleni la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Cernăuți, pus sub patronajul spiritual al Mitropolitului Andrei Șaguna¹⁴. Era vorba de câțiva tineri care erau trimiși de ierarhii lor la Cernăuți pentru studii superioare. Aceștia erau aleși dintre tinerii cei mai silitori care doreau să se afirme și să își pună în valoare calitățile de muncă, energie și caracter, călcând pe urmele vrednicilor lor înaintași precum: Părintele Dumitru Stăniloae, Mitropolitul Nicolae Bălan, Gheorghe Ciuhandu și alții.

În anul 1933 cu ocazia convocării comitetului Societății de lectură „Episcopul Grigorie” a studenților teologi din Arad, rectorul Teodor Botiș are un discurs emoționant care invoca trecutul glorios al Societății care acum împlinea 70 de ani de existență:

„A fost prima societate studentească în părțile noastre, care datorită activității conducătorilor și membrilor ei, a fost focarul conștiinței ortodoxe și românești. Prin revista *Speranța* din care s-a dezvoltat *Lumina* și mai târziu *Biserica și Școala*, oficiosul eparhiei, s-a contribuit la întărirea sufletului național-român,

¹² I. CHEBELEU, „Studenții teologiei noastre la Lipova”, în: *Biserica și Școala*, anul LI, nr. 24, 12 iunie 1927, pp. 6-7.

¹³ M. SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad...*, p. 168.

¹⁴ Grigorie T. MARCU, „Cercul studenților teologi ardeleni Andrei Șaguna de la Universitatea din Cernăuți”, în: *Biserica și Școala*, anul LVII, nr. 29 din 16 iulie 1933, pp. 4-5.

la frontiera de vest a patriei noastre. Să respectăm acest trecut ca bază a prezentului și garanție a viitorului”¹⁵.

În același timp a avut un cuvânt de responsabilizare pentru tinerii teologi:

„Astăzi, mai mult ca oricând, imperativul muncii disciplinate este implicit cerut de împrejurări. Dezbrăcați deci, haina nepăsării, tembelismul, egoismul și invidia și înainte la muncă disciplinată și rezultate rodnice. Generația de azi trebuie să fie mai mult, mai bine pregătită și înarmată pentru valurile vijelioase ale vieții. Înarmați-vă deci, cu armele duhului și adăpați-vă la izvoarele culturii adevărate, cu toată energia tinereții voastre. Folosiți deci, tinerețea la timp, căci mai târziu intervin legile firii care-și au cursul lor și cărora nu le mai puteți opune nici o rezistență. Dumnezeu să vă binecuvânteze!”¹⁶.

Teologii arădeni au participat și la întâlnirile ce se desfășurau între universitățile din România. În zilele de 12, 13 și 14 aprilie 1939 studenții Ecaterina Codău, Mihail Economi, și Teodor Șuteu de la Academia Teologică din Arad, participă la Concursul Societății Științifice Literare „Tinerimea Română” desfășurat la Facultatea de științe din București. Prin acest concurs se urmărea fixarea ca idee centrală interesele culturale și economice ale României Mari, dar și o apropiere sufletească între studenții români¹⁷.

Cu siguranță sfaturile rectorului Teodor Botiș au fost ascultate și acest lucru se poate proba. O dare de seamă, pe anul școlar 1942-1943, a Societății de lectură „Episcop Grigorie”, ne oferă multe informații cu privire la activitățile extrașcolare pe care tinerii teologi le-au întreprins în respectivul an școlar. Documentul scris de mână studentului Gheorghe Lipovan din anul IV ne descoperă foarte clar ce fel de lucrări erau prezentate în cadrul întâlnirilor societății. Acesta își începe scrisul cu precizarea cadrului și a împrejurărilor ostile din timpul războiului în care lumea era foarte de agitată, iar ei încercau să aducă o liniște și să formeze un zid de apărare al credinței, rugându-se ca toate greutățile să se sfârșească¹⁸.

¹⁵ M. SĂȘĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad...*, p. 169.

¹⁶ „De la Academia Teologică din Arad”, în: *Biserica și Școala*, 1933, nr. 44, p. 6-7 apud: Mihai SĂȘĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad...*, p. 170.

¹⁷ M. SĂȘĂUJAN, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad...*, p. 171.

¹⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Aradului (A.A.A.), Fond *Academia Teologică*, „Dare de seamă asupra activității Societății de lectură «Episcopul Grigorie» a studenților teologi din Arad pentru anul școlar 1942/1943”.

În cele patru întâlniri organizate în cadrul Academiei Teologice au fost susținute următoarele lucrări: „Un ideal sublim – preoția”, rostită de autorul dării de seamă Gheorghe Lipovan, cu ocazia deschiderii ședințelor literare; un referat critic asupra volumului de poezii „Pescarii de năluci” al tânărului poet Lucian Emandi, susținut de Enea Pop din anul II; „Andrei Șaguna ca preot”, lucrare susținută de același Gheorghe Lipovan din anul IV, cu ocazia comemorării patronului Academiei Teologice din Ardeal; „Originea datinilor Crăciunului”, conferință susținută de părintele profesor Petru Bancea; „Meditații în legătură cu cuvântările din Noul Testament”, lucrare susținută de studentul din anul III, Tiberiu Gheorghe Dârlea¹⁹.

Au fost întreprinse pe plan extern câteva ieșiri misionare în comunele Macea, Curtici și Șiclău împărtășind cuvântul lui Hristos și celor de la sate. Pe data de 21 martie în comuna Macea studenții participă la Sfânta Liturghie dând răspunsurile coral, predica este rostită de către Aureliu Leucean pe tema „Lăcomia în concepția evanghelică”. În după masa zilei, la școala duminicală a avut loc un program religios și patriotic susținut de corul studenților care au executat câteva piese religioase și patriotice sub conducerea părintelui profesor Petru Bancea. Tot în cadrul acestei întâlniri conferențiază și studentul Gheorghe Șerb din anul II, despre „Rolul suferinței în viața creștină”. În 25 martie la Curtici din nou corul dă răspunsurile liturgice la Sfânta Liturghie, urmând ca în cadrul școlii duminicale să conferențieze studentul Absolon Todea din anul IV despre „Eroii neamului”. Enea Pop, student în anul II, recită „Rugămintea din urmă” de George Coșbuc, iar studentul Ioan Codrean recită poezia „Noi n-avem morți” un fragment din opera lui Zaharia Bârsan – „Trandafirii sunt roșii”²⁰. Documentul se încheie printr-o deosebită mulțumire adusă părintelui profesor Petru Bancea care se pare că a fost un real susținător al tuturor acestor activități.

După pauza datorată războiului, Societatea își reia activitățile în prezența părintelui profesor Ilarion V. Felea care a fost numit de consiliul profesoral ca responsabil de această acțiune. Este realesă conducerea Societății și sunt fixate obiectivele pentru următoarele întâlniri.

Desființarea Academiei Teologice din Arad, datorită „Regulamentului de organizare și funcționare a Institutelor Teologice din Patriarhia Română” din 1948, care prevedea ca în continuare să mai existe doar trei Institute

¹⁹ A.A.A., Fond *Academia Teologică*, „Dare de seamă asupra activității Societății de lectură...”

²⁰ A.A.A., Fond *Academia Teologică*, „Dare de seamă asupra activității Societății de lectură...”

Teologice (București, Cluj, Sibiu), a însemnat totodată și dispariția Societății de lectură, studenții continuându-și studiile la Institutele rămase²¹.

Toată activitatea desfășurată în cadrul Societății de lectură a reprezentat un extrem de folositor exercițiu care a avut contribuții la dezvoltarea ulterioară a viitorilor slujitori ai Sfințelor Altare.

4. Concluzii

Concluzionăm că Societatea studenților a desfășurat multe activități, colaborând la mai toate evenimentele cultural-naționale care s-au desfășurat în orașul Arad și nu numai. Au sprijinit prin contribuție directă inițiativele filantropice, misiunea lor extinzându-se în toate domeniile, aducând o afirmare a românismului și valorilor noastre naționale.

În cadrul ședințelor literare se naște ideea unei solidarități cu studenții înmatriculați la celelalte școli teologice de la Timișoara, Lipova, Lugoj etc.

Societatea de lectură a făcut parte integrantă din marea misiune culturală românească ce a cuprins întreg Banatul și Transilvania, fiind o reală dovadă a faptului că tineretul a luptat pe plan social și cultural, pentru împlinirea dezideratelor de veacuri ale românilor.

²¹ Pr. Dr. P. VESA, *Învățământul teologic...*, p. 169.

PERSONALITĂȚI ALE INSTITUTULUI PEDAGOGIC- TEOLOGIC DIN ARAD. CONTRIBUȚIA LOR LA CULTURA ROMÂNĂ

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin DOBREI¹
Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The year 2022 is a well-deserved anniversary break, an occasion to celebrate primarily Theology (on the bicentennial of its existence), but also Arad's Pedagogy, the two wings of the same ancient Romanian education from Arad. Today's demonstration is part of a series of large-scale demonstrations, organized within the framework of a fruitful partnership between the Archdiocese of Arad and the "Aurel Vlaicu" University in Arad, as well as in collaboration with several central, county and local secular and ecclesiastical institutions, events that reveal the size and importance of Theology from Arad and Pedagogy in the past and today.

Keywords

Bicentennial, Pedagogy, Theology, society, culture.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței aniversare, desfășurată luni, 14 martie 2022, în Sala festivă a Colegiului Național „Preparandia – Dimitrie Țichindeal” din Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

O istorie de sate și preoți e istoria Ardealului românesc” – scria, în anul 1902, în prefața cunoscutei cărții sale *Sate și preoți din Ardeal*², marele istoric Nicolae Iorga, o istorie în care Biserica reprezenta centrul universului lăuntric al fiecărui om, un „axis mundi” în jurul căruia se învârtea și înspre care gravita totul. Iar în această lume păstorii sufletești de altădată, în simplitatea lor, nu erau doar oficianții slujbelor de la altar, ci și purtătorii ofurilor acestora în fața stăpânilor vremii, respectiv luminătorii obștilor în fruntea cărora fuseseră rânduiți³.

În ceea ce privește acest ultim aspect, în întreaga Transilvanie este bine știu faptul că începuturile învățământului românesc, în faza sa incipientă, au stat sub semnul unei legături indisolubile cu Biserica. Cu alte cuvinte, secole de-a rândul, tindele lăcașurilor de cult sătești au constituit leagănul școlilor din Ardeal, preoții, dimpreună cu diecii satelor, în fapt singurii știutori de carte, străduindu-se să îi învețe pe cei păstoriti nu doar „tainele” rugăciunilor și ale cântărilor, ci și cele ale „scrisului și cetitului”⁴. Într-un „așezământ” întocmit în anul 1675 de mitropolitul Sava Brancovici al Ardealului, plecat spre Bălgrad (Alba Iulia de azi) tocmai de aici, din părțile Ineului, se cerea:

„Iară pintru (ca) să se mai întărească și pruncii, nefiindu ișculă [școală, ca derivare din maghiarul „iskola” n.n] unde să învețe, tot creștinul să-și ducă pruncii la beserică și popa, după ce va isprăvi slujba besericei, să facă știre cum să să strângă pruncii în beserică, să-i învețe cum iaste scris mai sus”⁵.

Acest tip de „școală” a dăinuit până la începutul secolului al XIX-lea; un învățător de altădată din părțile Devei, Nicolae Bembea, descria, pe baza povestirilor orale care circulau, modul desfășurării catehizării și al alfabetizării, deopotrivă:

„Preotul îi pune să zică, bărbați, femei și copii, în cor, rugăciunile care le știau. Toată biserica murmura de glasurile lor. După ce le

² Nicolae IORGA, *Sate și preoți din Ardeal*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1902, p. 8.

³ Mircea PĂCURARIU, „Preoțimea hunedoreană sprijinitoare a năzuințelor poporului în cursul veacurilor”, în: *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an XVII, 1968, nr. 10-12, pp. 612-638.

⁴ Nicolae ALBU, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Tipografia „Lumina”, Blaj, 1944, pp. 136-144.

⁵ Vasile MANGRA, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1906, p. 82.

rosteau pe toate, preotul le spunea o rugăciune nouă, pe care încă nu o învățaseră, apoi le-o explica, dându-le seamă de cuprinsul ei. Credincioșii, cu mic cu mare, o ziceau după preot de atâtea ori până când o știau. Și când credea că o știu, preotul îi întreba întâi pe cei bătrâni, apoi, la rândul lor, pe cei mai tineri și copiii. În urmă, le întreba pe femei și, dacă o știau cu toții, treceau la învățarea altei rugăciuni. Din aceste rugăciuni scotea preotul și le propovăduia lumina învățăturii. [Unii] învățau și a citi, mai ales acare se hotărau a sluji bisericii de cantori; a scrie însă numai foarte rar, căci și între preoți puțini știau acest meșteșug”⁶.

Doar că această pregătire rudimentară nu era suficientă pentru „lumina-re” poporului; iar păstorii sufletești ai credincioșilor, îndeosebi prin întăis-tătorii lor, ierarhii, au conștientizat această carență. Ca atare, la începutul secolului al XIX-lea, în timpul ultimului episcop sârb, Pavel Avacumovici (1786-1830), și în Episcopia Aradului s-a ridicat problema necesității unei formări temeinice tocmai a viitorilor „luminători” ai obștilor românești, preoții și învățătorii; iar această „luminare” prin știința de carte urma să fie pusă în însăși slujba mișcării de emancipare națională și ecleziastică a românilor. Inițiatorul acestui curajos demers a fost preotul Dimitrie Țichindeal, în jurul căruia s-a grupat întreaga elită intelectuală din cuprinsul eparhiei arădene⁷. În urma demersurilor efectuate, în toamna anului 1812 și-a deschis porțile, la Arad, cea dintâi școală propriu-zisă pentru pregătirea dascălilor români, cunoscuta „Preparandie”. După un deceniu, cu începere de la 1 noiembrie 1822, la Arad s-a aprobat și înființarea unui Institut Teologic cu pre-dare în limba română; deschiderea cursurilor, din motive pecuniare, a fost însă întârziată până în februarie 1823. Primii profesori au fost preotul Gavriil Raț (cu studii la Viena, mare militant pentru drepturile conaționaliilor săi, devenit episcop în 1835 sub numele de Gherasim) și preotul Gavriil Giuliani (paroh în Curtici, iar ulterior protopop al Butenilor), ambii considerați vâr-furi ale clerului ortodox arădean⁸.

⁶ Nicolae BEMBEA, *Monografia școlii elementare confesionale gr. or. române din Brănișca-Bicău*, Tipografia Archidieceșană, Sibiu, 1912, p. 10.

⁷ Doru BOGDAN, Liviu MĂRGHITAN, *Țichindeal „Gură de Aur”*, Editura „Viața Arădeană”, Arad, 2000; Pavel VESA, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp. 56-64; Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 674-675 etc.

⁸ Privitor la începuturile celor două vechi instituții superioare de învățământ românesc din Arad a se vedea pe larg: Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Cei dintâi ani din trecutul și viața*

Anul 1822! Deci 200 de ani de învățământ teologic (210 ani de învățământ pedagogic) la Arad! Teologia arădeană precede așadar, atât prin timpul înființării, cât mai ales prin durata anilor de studiu (doi ani inițial, iar din 1825, trei ani), mai toate unitățile de învățământ ortodox de profil din țară; ca exemplificare, mult mai cunoscută – poate – școală de Teologie de la Sibiu, deși și-a deschis porțile în anul 1811, sub forma unui curs intensiv de șase luni, a fost ridicată la 1 de studii în 1846, la doi ani de studii în 1850 și la trei ani de studiu abia în 1862, așadar cu un decalaj față de Arad, în ceea ce privește extensiunea actului didactic, de exact patru decenii. Deci Institutul Teologic arădean a fost prima școală superioară de pregătire a viitorilor preoți din Transilvania și, alături de „Seminarul” de la Socola-Iași (înființat în 1803), de „Seminarul duhovnicesc” din Chișinău (înființat în 1813), de „Școala clericală” româno-sârbă de la Vârșeț (înființată în 1822) și de Institutul Teologic din Cernăuți (înființat în 1827)⁹, se numără printre cele mai vechi unități de învățământ teologic din spațiul extins al Ortodoxiei românești.

Odată cu urcarea pe tronul arhieresc a episcopului Ioan Mețianu, pentru școala teologică arădeană începea o nouă etapă. În anul școlar 1876/1877, „Preparandia” și Institutul Teologic s-au unit, dând naștere Institutului Pedagogic-Teologic diecezan; la catedră au fost numiți profesori temeinic pregătiți (unii în cunoscute centre universitare europene), s-a îmbunătățit programa școlară, iar manualele didactice tipărite au înlocuit, treptat, cursurile manuscrise de până atunci. După înfăptuirea României Mari, secția pedagogică a Institutului s-a desprins, dând naștere apoi, în 1927, prin fuziune cu „Școala Normală de Stat”, „Școlii Normale Ortodoxe Române de Stat «Dimitrie Țichindeal»”. De asemenea, în același an, Institutul Teologic arădean s-a transformat în Academie, cu patru ani de studiu, funcționând sub această denumire până la desființarea ei abuzivă de către autoritățile comuniste, în 1948¹⁰.

Preparandiei (Școlii Normale) gr. or. române din Arad, Tipografia Diecezană, Arad, 1912; Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922.

⁹ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. III, Editura Trinitas, Iași, 2008, passim.

¹⁰ In extenso: Anton ILICA, *Istoricul Preparandiei din Arad. De la Școala regească preparandială gr. neunită a națiunii române la Liceul pedagogic „Dimitrie Țichindeal” Arad*, Editura „Casa Cărții de Știință”, Cluj-Napoca, 2012; Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013; Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004.

La nivelul corpului profesoral, la Arad a activat, în timp, o pleiadă de dascăli luminați. Înfruntând vicisitudinile vremurilor, ei au apărât, în fața oricărui încercări de înstrăinare, credința străbună, limba română și neamul în care ei au fost plămădiți. Și cum au apărât-o? Cercetând, scriind, predicând, înființând și conducând asociații și societăți cultural-bisericești, social-filantropice și pastoral-misionare! În plus, prestigiul de care s-a bucurat Teologia arădeană a fost dat și de contactul ei direct cu cel mai prestigios for cultural, Academia Română, unii dintre absolvenți, precum Vincențiu Babeș, Iosif Goldiș, Vasile Mangra, Roman Ciorogariu și Gheorghe Ciuhandu, numărându-se printre membrii titulari, corespondenți ori onorifici ai acesteia, iar alții, precum episcopul Grigorie Comșa și viitorii rectori Teodor Botiș și Ilarion V. Felea, fiind premiați pentru munca de cercetare depusă. La rândul lor, învățăceii acestor reputați dascăli, viitorii preoți și dascăli din parohiile în care au fost rânduiți ori de la catedrele de la care au fost puși să transmită urmașilor tezaurul cunoașterii, s-au arătat tuturor – după cuvântul Mântuitorului – ca „lumină a lumii” și „sare a pământului” (*Matei 5, 13-14*)¹¹.

Reînființată – ca Facultate de Teologie Ortodoxă – în anul 1991, Teologia arădeană, pusă sub pavăza rugăciunii ocrotitoare a unuia dintre cei mai erudiți dascăli ai săi din trecut, preotul-martir Ilarion V. Felea, și-a regăsit locul ei firesc în cetate, fiind inclusă, ca parte componentă, în Universitatea „Aurel Vlaicu”. În anul 1994, Facultății de Teologie i s-au adăugat și clasele premergătoare ale Seminarului teologic-liceal¹².

Anul 2022 constituie, așadar, un binemeritat popas aniversar, un prilej de serbare în primul rând a Teologiei (la bicentenarul existenței sale), dar și a Pedagogiei arădene, cele două aripi ale aceluiași străvechi învățământ românesc arădean. Manifestarea de astăzi se înscrie, de altfel, în suita unor ample manifestări, organizate în cadrul unui fructuos parteneriat existent între Arhiepiscopia Aradului și Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, precum și în colaborare cu mai multe instituții laice și bisericești centrale, județene și locale, manifestări care relevă dimensiunea și importanța Teologiei și a Pedagogiei arădene din trecut și de astăzi.

¹¹ Cristinel IOJA, Marcel TANG, *Învățămintul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016.

¹² Valeriu Gabriel BASA, *Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad – cronică peste timp și în actualitate*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016.

În finalul cuvântului meu aș dori să vă transmit doar atât: Fiți mândri că sunteți elevii uneia dintre cele mai vechi și mai prestigioase instituții de învățământ românesc, rod al colaborării și al unității indisolubile dintre Biserică și Școală!

PROFESORUL DR. PETRU PIPOȘ. PERSONALITATE MARCANTĂ A INSTITUTULUI PEDAGOGIC- TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN DIN ARAD

Pr. Prof. Drd. Flavius-Alexandru LAZĂR¹

Colegiul Național „Preparandia – Dimitrie Țichindeal” Arad

Abstract

The Pedagogical School from Arad, since its beginnings (1812), emphasized educating future teachers through specialized subjects, which trained them as qualified teachers, capable of teaching children from Romanian villages. Methodology and Pedagogy were essential subjects in the education of preparatory students, the history of this school recording a brilliant constellation of teachers who served these departments. Among them is Professor Petru Pipoș, a brilliant and dedicated teacher, who laid the scientific foundations for these specialized subjects at the beginning of the 20th century. Polyglot, hard-working, consistent, dedicated and very well prepared, Professor Petre Pipoș will illustrate these specialized chairs mainly by publishing textbooks, which were unprecedented in the Romanian space at that time. Through its activity, the Pedagogical-Theological Institute from Arad

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței aniversare, desfășurată luni, 14 martie 2022, în Sala festivă a Colegiului Național „Preparandia – Dimitrie Țichindeal” din Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

will rise to European standards, to the model of Western civilization, necessary for the education of young Romanians.

Keywords

Pedagogical-Theological Institute, Arad, Petru Pipoș, Methodology, Pedagogy, education, teachers.

1. Profesori de pedagogie ai Preparandiei arădene în secolul XIX

Școala pedagogică arădeană, înființată prin rezoluția împăratului Francisc I din 9 februarie 1811, a fost prima școală pedagogică românească de pe întreg teritoriul actual al țării noastre. Deschiderea solemnă a cursurilor, la 3/15 noiembrie 1812, a fost stabilită prin „rezoluția locotenenței regești din Buda”, adresată episcopului Aradului din acea vreme, Pavel Avacumovici². Pentru deschiderea acestei școli s-a luptat preotul Dimitrie Țichindeal, parohul Becicherecului, cel dintâi director al nou înființatei preparandii.

Pedagogia, „adecă învățătura pentru buna educație a pruncilor” și metodică, „adecă modul învățături”³, au fost principalele discipline care au format profilul viitorilor învățători.

Cel dintâi profesor de pedagogie al Preparandiei din Arad a fost Ioan Mihuț, care simțind nevoia existenței unor manuale pentru disciplinele de specialitate, a tradus din limba germană „pedagogia și metodică”, care au fost tipărite și folosite multă vreme⁴. Pedagogia, definită ca știință a creșterii tinerimii, cuprindea patru părți: a) trebuințele cele comune ale școlii populare și naționale, b) felul școlilor populare și naționale, c) creșterea publică și d) metodică. Ioan Mihuț a impus conceptul de școală națională, divizată după statutul social al părinților, în școli sătești, orașenești și militarești. Metodică era divizată în două părți: comună sau teoria învățăturii și specială sau măiestria învățăturii⁵.

² Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura Consistorului, Arad, 1922, p. 18.

³ Dimitrie ȚICHINDEAL, *Arătare despre starea acestor noao introduse scholasticești Instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*, Buda, 1813, retipărit de Teodor BOTIȘ și Avram SĂDEAN în *Institutul Pedagogic Gr.-Or. Rom. din Arad*, Tipografia Diecezană Gr.-Or. Rom., Arad, 1912, p. 162.

⁴ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, p. 400.

⁵ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, Arad, 1983, p. 139.

Începând cu anul 1821, tânărul Alexandru Gavra, profesor de aritmetică și geografie, va suplini catedra de pedagogie până în 1877, rămânând în conștiința urmașilor săi prin publicarea unui *Lexicon de conversație* în anul 1847⁶. Începând cu 1846, Dr. Atanasie Șandor devenind profesor titular al școlii, a predat și pedagogie, alături de alte discipline, până la pensionarea sa în 1879⁷.

Lazăr Petrovici, născut în 1856, originar din comuna Bocșa Română, jud. Caraș-Severin, va obține din partea Consistoriului din Arad, prin fundația „Popovici – Papfi”, o bursă de studii la Budapesta, unde urmează cursuri de limba și literatura română, pedagogie și filosofie, obținând în vara anului 1878 doctoratul în filosofie. A fost ales profesor pentru catedra vacantă de pedagogie, în toamna anului 1878, dar va rămâne în această funcție numai până în 1881, când

„boala implacabilă făcu sfârșit zilelor sale (...), și-l răpi dintre cei vii, în vârstă de 25 de ani, spre cea mai mare daună a școlii și a culturii românești”⁸.

Prin vasta sa cultură, rod al unei muncii asidue depuse în anii studenției, va reuși să ridice catedra de pedagogie la standardele vremii sale:

„catedra științelor pedagogice dela institut o scoate din cadrele înguste și învechite ale tradițiilor din trecut și-i dă conținutul, forma și înălțimea, exigențelor moderne. Prelegerile lui se distingueau prin profunditatea concepțiunii, claritatea și căldura expunerii, ce înălța și entuziasma inima și sufletul elevilor”⁹.

A pus accent atât pe însușirea cunoștințelor pedagogice, cât și pe formarea deprinderilor practice, atât de necesare viitorilor dascăli.

A fost cel dintâi profesor de pedagogie al Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, care a alcătuit manuale specifice disciplinei și a publicat articole de specialitate. A scris și publicat mai întâi teza sa de doctorat *Iubirea față de copii*, urmată în 1880 de *Compendiu de pedagogie*. Celelalte manuale au rămas doar în manuscris, ne mai reușind să le publice: *Didactica și Metodica*, *Istoria literaturii române*, *Studiul limbei materne*, *Manual de limba maghiară pentru școlile populare și medii*. Articolele sale, publicate în revista

⁶ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, pp. 391-393.

⁷ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, p. 410.

⁸ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, pp. 402-403.

⁹ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, p. 403.

Biserica și Școala, în perioada 1878-1879, revelează pregătirea temeinică și pasiunea temeluită pe muncă, în ogorul științelor pedagogice¹⁰.

2. Pedagogul Petru Pipoș – viața și activitatea la catedra Institutului Pedagogic-Teologic din Arad

Petru Pipoș s-a născut la 29 august 1859 în Alba Iulia, într-o familie dedicată intereselor naționale ale românilor. Astfel,

„originea strămoșească a familiei Pipoș, e Țebea Zarandului. Strămoșii, căutători de mine aurifere, mai apoi proprietari de mine, s-au așezat în Hondol, lângă Săcărâmbul Hunedorii. Bunicul, Petru Pipoș, protopop de Geoagiu, cu sediu în Hondol, căsătorit cu Samfira Piso, o nepoată a episcopului Moga, fusese un naționalist înfocat și prieten al fericitului Metropolit Șaguna. Din cei șase copiii ai săi, celui mai mare, lui Ioan, i s-a încredințat prefectura în Săcuime, între anii 1854-1860, o deosebită distincțiune pe atunci, pentru un român – distincțiune ce se putea câștiga numai prin calități sufletești extraordinare”¹¹.

Victor, tatăl profesorului Petru Pipoș, a fost cel de-al doilea fiu al protopopului de Geoagiu, „consilier de contabilitate la guberniul din Cluj, fusese prins pentru sentimentele sale românești, în 1848, de revoluționarii maghiari și răscumpărat apoi, cu o pungă de galbeni, de către mamă-sa”. După acest trist eveniment, va ocupa funcția de consilier la minele de sare din Ocnele-Mureșului, apoi funcționar în Alba Iulia, unde se va căsători cu tânăra de origine macedo-română, Zinca Tatartzy, dintr-o familie de vază din Banat. În această familie, cu o istorie atât de zbuciumată, dar plină de forță, se va naște Petru Pipoș, beneficiind încă de mic de o aleasă educație, de care s-a ocupat în mare parte mama sa, căreia îi va purta un respect deosebit și o dragoste nețărmurită, întreaga sa viață.

¹⁰ O parte din teza de doctorat este publicată în *Biserica și Școala*, nr. 47, 48 și 49, anul 1878. Celelalte articole: „Cum e omul dela natură” în: *Biserica și Școala*, nr. 45/1878; „Începutul și terminarea educațiunii” în: *Biserica și Școala*, nr. 46/1878; „Direcțiuni reale în educațiune” în: *Biserica și Școala*, nr. 1/1879; „Direcțiuni moderne” în: *Biserica și Școala*, nr. 3-4/1879; „Influența familiei în desvoltarea omenimei” în: *Biserica și Școala*, nr. 10-12/1879 și „Despre examene” în: *Biserica și Școala*, nr. 22/1879.

¹¹ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, conferință ținută în Arad, la serbarea comemorativă din 19 iunie 1927, Tiparul Tipografiei Diecezane Arad, 1927, p. 9.

Parcursul său intelectual, debutează cu frecventarea cursurilor școlii primare românești și maghiare, în localitatea natală, urmată de studiile liceale la Cluj, ca bursier din fondul „Mitropolitului Șaguna”, unde va obține bacalaureatul cu un strălucit succes: „în anul 1867 a intrat în gimnaziul piarist din Cluj, unde a terminat fiecare clasă cu prestațiune eminentă. Zelul și simțul său spre studiu, sub influența unor profesori eminenti, se făcu într-o adevărată pasiune pentru toate ramurile cunoștințelor. Avea un profesor de matematică bun despre care spunea că i-a făcut matematica studiu de predilecțiune”¹², mărturisirea Roman Ciorogariu, pe atunci directorul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad, în fișa biografică din *Anuarul școlii 1912-1913*, pe care îl dedică în întregime profesorului Pipoș.

Studiile universitare și le desăvârșește la Universitatea din Cluj, la specializarea „matematici și fizică”. Important de menționat este faptul că s-a numărat printre pușinii români care au reușit să obțină bursă de la stat pentru finanțarea studiilor: „obținând, pe cale de concurs, bursă de stat, ceea ce, pe atunci, era o excepție pentru un biet românăș”¹³. De-a lungul anilor de studenție, se va menține la standarde înalte, poate chiar excepționale: „trei ani consecutivi duce premiul facultății, cu lucrările sale de seminar, pe cel dintâiu, ca student de anul I, chiar *cum laude*, în fața Senatului Universitar și față de concurenți din anul ulti. Colegii și profesorii săi de atunci îl consacraseră ca *distins matematician*”. În *Dicționarul enciclopedic al matematicienilor*, realizat sub coordonarea prof. Marius Deac, sunt prezentate două dintre lucrările de seminar pentru care a fost premiat, respectiv cea din 1877: „să se afle curba descrisă de centrul unui cerc de rază variabilă și tangent la alte două cercuri date”¹⁴ și cea din 1878:

„Se va stabili o formulă generală cu ajutorul căreia să se exprime volumul următoarelor poliedre: al prisme cu baze paralele sau oblice, al paralelipipedului, al piramidei și al trunchiului de piramidă, al conului și al trunchiului de con, al obeliscului și prismatoidului și care, prin înlocuirea corespunzătoare să se poată transforma în formule singuratică care servesc la calcularea sursunimitelor corpuri geometrice”¹⁵.

¹² Roman CIOROGARIU, *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox român din Arad*, anul școlar 1913-1914, Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Rom. Arad, 1914, p. 8.

¹³ Sabin EUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, p. 11.

¹⁴ Iuliu DEAC, *Dicționar enciclopedic al matematicienilor*, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2001, p. 594.

¹⁵ Iuliu DEAC, *Dicționar enciclopedic al matematicienilor*, p. 594.

În 1880 obține diploma de licență, în 1881 capacitatea – care-i oferă posibilitatea de a deveni profesor și în 1882 – încununarea tuturor studiilor – titlul de „doctor în filosofie” prin susținerea lucrării de doctorat la Universitatea din Budapesta, cu teza *Apollonius kerdese (Problema lui Apolloniu)*¹⁶. Interesantă este afirmația prof. univ. maghiar Olah-Gal Robert, în studiul dedicat persoanelor care au obținut doctoratul în matematică la Universitatea „Franz Josef” din Budapesta¹⁷, unde afirma că

„cea de-a treia persoană care a obținut doctoratul, a fost Petru Pipoș, primul matematician român din Cluj-Napoca. Conform cercetărilor noastre de până acum, el este primul om care are un doctorat în această parte de țară”¹⁸,

probabil din provinciile române care au fost la acea vreme sub administrație austro-ungară. Tot din acest studiu aflăm că i-au fost îndrumători în realizarea tezei de doctorat profesorul poliglot Samuel Brassai și inginerul matematician Lajos Martin, ambii profesori ai Universității „Francisc Iosif” din Cluj, veniți de la Universitatea din Budapesta.

Cu o asemenea pregătire academică, a încercat să obțină o catedră la o școală de stat, desigur ar fi meritat chiar o catedră universitară, dar originea românească și credința ortodoxă nu erau compatibile cu acestea. Cunoșcându-i valoarea, „statul maghiar insistă să și-l acapareze”¹⁹, „cerându-i-se însă în schimbul instituirii lăpădarea de legea strămoșească”²⁰. În aceste condiții, tânărul și valorosul profesor Pipoș acceptă catedra vacantă de pedagogie de la școala pedagogico-teologică arădeană:

„inima îl atrăgea – prin tradiție și educație – la cel mai sfânt jertfelnic al conștiinței naționale, la Institutul ped. ort. rom. din Arad. Și, cum la această școală nu era vacantă catedra de specialitate, uită pasiunea sa pentru matematici și se încumetă a prelua catedra de științe pedagogice, devenită liberă prin moar-

¹⁶ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, p. 11.

¹⁷ OLÁH-GÁL Róbert: „A Ferenc József Tudományegyetemen matematikából doktoráltak listája”, *Műszaki Szemle* 46 (*Historia Scientiarum* 6), 2009, pp. 22-33.

¹⁸ OLÁH-GÁL Róbert: „A Ferenc József Tudományegyetemen matematikából doktoráltak listája”, p. 29.

¹⁹ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, p. 11.

²⁰ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului...*, p. 404.

tea prea timpurie a profesorului dr. Lazăr Petrovici; o face aceasta tocmai, pentru că la Institutul pedagogic ort. rom. din Arad, se regăsește în tradiția ce-o moștenise și-n care crescuse, se regăsește în continuitatea generațiilor înaintașe și în idealismul generației căreia aparținea prin trup și suflet”²¹.

Consistoriul Eparhial arădean l-a numit la 20 septembrie 1881 profesor definitiv, iar Roman Ciorogariu, pe atunci profesor seminarial, sesizează delicatetea sufletească a tânărului său coleg de numai 22 de ani. Această sensibilitate îl va caracteriza întreaga viață:

„silueta lui fină, înfățișarea lui concentrată, umbletul lui gânditor contrasta viu în lumea noastră grăbită și însetată după senzațiile efemere ale zilei; se strecura nevăzut prin mulțime și veșnica lui haină neagră părea că demarca o distanță severă între lumea lui de preocupări serioase și între valul gălăgios al vieții ce galopa în juru-i”²².

Fire sânguincioasă și devotată, profesorul Petru Pipoș, cu toate că avea o temeinică pregătire în domeniul matematicii și fizicii, s-a străduit din răsuputeri să exceleze și în domeniul pedagogiei. A cercetat cu minuțiozitate toate izvoarele pedagogiei aflate la acea vreme în circulație, căutând să identifice cele mai bune metode ce puteau fi adaptate cu succes în școlile românești. Fire autodidactă, beneficiind de o vastă cultură și cunoscător a mai multor limbi străine, a reușit printr-o muncă susținută să se ridice la nivelul celor mai mari pedagogi ai vremii sale, oferind elevilor și colegilor săi exemplul unui veritabil slujitor al științei și al școlii.

Prețuit pentru elocvența sa, a fost invitat în repetate rânduri, să susțină conferințe cu diverse ocazii. Sabin Evuțianu, urmașul său la catedră mărturisește:

„dacă, totuși, ieșea, pe câteva clipe, din izolarea sa, o făcea numai pentru a-și îndeplini și în afară de școala propriu zisă datoria sa de dascăl, în calitate de conferențiar, în total de șapte ori: la începutul carierii, între 1883-1886 și în 1892, și către sfârșitul ei, în 1911-1912”²³.

²¹ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, pp. 11-12.

²² „Petru Pipoș”, în: *Românul*, Arad, 1913, nr. 215.

²³ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, p. 14.

Petru Pipoș a fost cel care a contribuit la diversificarea studiului pedagogiei în cadrele Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, dar și în întregul spațiu românesc, prin asigurarea autonomiei didactice a psihologiei, istoriei pedagogiei, didacticii și metodicii. A accentuat orientarea practică a pregătirii viitorilor învățători, contribuind la înființarea școlii de aplicație în 1892. În 1894 numărul anilor de studiu crește de la trei la patru, studiul pedagogiei devenind mult mai aprofundat. S-a îngrijit de împărțirea echitabilă a materiei în cei patru ani de studiu, astfel elevii din anul I studiau somatologia și psihologia, noțiunile predate fiind exemplificate cu date reținute din observațiile practice făcute de elevi în cadrul școlii de aplicație. În anul II se continua studiul psihologiei și elevii se familiarizau cu noțiuni de logică, iar practica observativă se desfășura în continuare la școala de aplicație. În anul III se studiau disciplinele de specialitate în patru ore pe săptămână. Conținuturile predate erau atent organizate: la pedagogie, accentul era pus pe explicarea fenomenului educativ și prezentarea instituțiilor educative; la didactică se studiau probleme de organizare școlară și cele legate de buna desfășurare a actului educațional; metodică avea un caracter special, întrucât erau abordate problemele predării fiecărei discipline în parte. Predarea propriu-zisă în școala de aplicație, se desfășura pe parcursul a două ore pe săptămână în anul III și șase ore pe săptămână în anul IV²⁴. În cel de-al patrulea an se studia istoria pedagogiei, analizându-se marile curente de gândire pedagogică: educația antică, umanismul, pietismul, precum și opera unor mari gânditori în domeniul educației: Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Frobel, Herbart²⁵.

Orizontul pedagogic al elevilor a fost lărgit nu numai prin studiu, ci și prin observarea modului de desfășurare a activității didactice în școlile din orașul și județul Arad. Datorită profesorului Pipoș, vizitele de practică pedagogică în județ au devenit o modalitate de cultivare a receptivității pedagogice a elevilor. Dacă inițial practica pedagogică a viitorilor învățători se realiza numai în școala de aplicație, în această perioadă, sub atenta coordonare a profesorului de pedagogie, practica se va desfășura și în alte școli din apropierea preparandiei.

Format într-un spirit științific care i-a cultivat disponibilitățile critice, Petru Pipoș a fost receptiv la toate ideile pedagogice apărute în Europa, fiind

²⁴ Roman CIOROGARIU, *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic roman din Arad*, anul școlar 1906-1907, Tipografia Diecezană, Arad, 1907, pp. 22-32, apud. Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, pp. 139-140.

²⁵ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 140.

mereu atent la sistemele pedagogice inovative. Această conștiințiozitate îl va determina în vacanța anului 1909 să plece la Jena, în Germania, pentru a participa la cursurile celui mai vestit profesor de pedagogie al acelor vremi, Dr. W. Rein. Onisifor Ghibu, prezent la această conferință, va nota următoarele:

„Acolo, la Jena, l-am cunoscut. Am urmat împreună cursurile de pedagogie, timp de două săptămâni – el, profesorul încărunit la catedra de pedagogie, și eu, tânărul care petrecusem doi ani în Germania, ascultând pe marii profesori de pedagogie de acolo. Din capul locului m-a surprins orientarea largă a lui Pipoș în pedagogia modernă. Deși autodidact în pedagogie – căci el studiasse la universitate matematicile – cunoștea până în amănunte nu numai știința din cărțile de școală, ci toate problemele pedagogice moderne din Apus. Va să zică, el nu se dușese la Jena să mai învețe lucruri noi, ci numai să-și verifice cunoștințele pe care și le câștigase în cursul timpului prin lectura particulară. Așa profesor!”²⁶.

Observator iscoditor și pătrunzător al oamenilor și faptelor lor, Onisifor Ghibu va atribui profesorului Petru Pipoș cea mai desăvârșită apreciere, atunci când l-a vizitat la Arad:

„am rămas surprins de preocupările lui. Mă întreba cu curiozitatea unui copil dacă am citit lucrarea cea mai nouă a francezului Ed. Claparede din Geneva, lucrare apărută abia înainte de aceea cu o lună-două și pe care el o citise și o studiasse. Mi-am zis atunci: iată adevăratul profesor și adevăratul om de știință! Pentru el știința nu se reduce la cele câteva manuale după care predă, pentru el știința nu e lucru gata, pe care să-l iei de colo sau de dincolo, ci e ceva viu, care se dezvoltă zi de zi. (...) Pipoș era, și ca pedagog și ca profesor, un om convins de sublimitatea științei pe de o parte și de înalta misiune morală a unui profesor pe de alta. Știința a cultivat-o neîntrerupt, până la sfârșitul vieții sale, cu o pasiune ce se întâlnește astăzi atât de rar la oamenii de seama lui, iar catedra i-a fost cel mai sfânt lucru – singurul pentru care el trăia și muncea. De aceea, dr. P. Pipoș va rămâne mare nu numai ca pedagog, ci și ca profesor și ca om al datoriei”²⁷.

²⁶ Onisifor GHIBU, *Prolegomena la o educație românească*, Editura „Cultura românească”, București, 1941, pp. 639-640.

²⁷ Onisifor GHIBU, *Pentru o pedagogie românească*, Editura Didactica și Pedagogică, București, 1977, pp. 145-146.

Vestea despre calitățile sale de profesor desăvârșit în științele pedagogiei vor trece granița Carpaților, astfel încât Titu Maiorescu, promotorul tendințelor moderne în cultura română și un admirabil ocrotitor de valori românești, l-a invitat pe Petru Pipoș să se stabilească într-un puternic centru de învățământ din România, dar el a refuzat, rămânând în continuare la Arad, ilustrând printre contemporanii săi ideea sacrificiului pentru știință și școală²⁸.

Preocupat mereu de buna pregătire a învățătorilor români, va participa și va conferenția la întrunirile „Reuniunii învățătorilor arădeni”, înființată în 1872, al cărui vicepreședinte a fost în perioada (1890-1897). De asemenea, începând cu anul 1905, la rugămintea lui Vasile Goldiș și a Consistoriului Eparhial arădean, va prelua conducerea Școlii de fete, aflată sub egida Episcopiei Aradului. Se va îngriji de bunul mers al acesteia și va organiza o secție pentru elevele „preparandiste”, Pipoș predând cursurile de limba maghiară, pedagogie și metodică. Se va retrage din această funcție în 1907²⁹.

După 32 de ani de muncă depusă în ogorul preparandiei arădene, se va stinge din viață în dimineața duminicii de 12 octombrie 1913, la numai 54 de ani. Roman Ciorogariu, apropiat al profesorului Pipoș, prezintă cu multă emoție sfârșitul acestuia:

„În anii din urmă evita cu desăvârșire oamenii, nici între colegi nu venea ci sta pe undeva singur între ore. Retragerea aceasta a avut dezastruoase urmări pentru dânsul, i-a produs o sensibilitate bolnavă. Îngrijorarea de mama sa slăbită de înaintata ei vârstă de 78 de ani l-a dus la disperare. În disperarea aceasta și-a pierdut echilibrul. Când l-am cercetat în preseara morții sale abia mi-a putut spune, că este cuprins de o stare de neputință, apoi cu o privire lungă îndurerată îmi cerea ajutor. Dar nu eu sunt stăpân peste moarte, nu l-am putut ajuta; așa s-a stins fără luptă cu moartea, ca o lumină lină, cum i-a fost viața. La vestea morții lui elevii au început să plângă în hohote, împreună cu colegii lui care au pierdut pe un vrednic precursor al lor, care a trăit numai pentru școală”³⁰.

²⁸ Vasile POPEANGĂ, „Petru Pipoș, animator al deschiderii europene a pedagogiei transilvănene”, în *Studii din domeniul științelor educației*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2007, p. 243.

²⁹ Aurel ARDELEAN, *Vasile Goldiș, părintele națiunii române*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 158; 171; 179.

³⁰ Roman CIOROGARIU, „Dr. Petru Pipoș”, în: *Reuniunea învățătorilor*, anul X, nr. 11, p. 250.

3. Profesorul Dr. Petru Pipoș – opera pedagogică

În decursul anilor, pedagogul arădean a tipărit următoarele manuale: *Didactica* în 1887 și reeditată de cinci ori; *Metodica* în 1889; *Istoria pedagogiei* în 1892, apărută în patru ediții; *Psihologia* în 1896 și *Pedagogia* în 1900. De asemenea, a fost mereu prezent, cu studii și articole de calitate, în publicațiile pedagogice ale timpului, precum: *Biserica și Școala*, *Anuarele Preparatoriei din Arad*, *Reuniunea învățătorilor arădeni*, *Educatorul*, *Școala*.

Manualul de *Pedagogie*, prezintă un caracter modern prin corelațiile interdisciplinare pe care el le stabilește între pedagogie, psihologie, logică și estetică. Unele considerații ce fac referire la sentimentul adevărului, datoriei, recunoștinței și stimei, se impun prin permanența valorilor educative care trebuie să stea în centrul procesului de educație morală. În considerațiile sale, pedagogul arădean se referă la raporturile morale dintre oameni și la principiile care trebuie să stea la baza relațiilor interumane³¹.

Petru Pipoș a considerat pedagogia ca știință aflată în strânsă legătură cu antropologia și etica. Cunoașterea profundă a pedagogiei de către viitorii dascăli e necesară pentru a asigura caracterul științific al actului educativ. În concepția pedagogului arădean, pedagogia se compune din teorie (concepțe și principii pedagogice) și practică educativă (tact și tehnică pedagogică). În partea generală a manualului său de pedagogie, Pipoș tratează educația și factorii ei, iar în cea specială, problemele de educație fizică, intelectuală și morală. Referitor la educația fizică, sub raport metodologic, procedeul utilizat constă în explicarea aspectelor psiho-fizice ale educației în funcție de care formulează normele pedagogice menite să orienteze actul educativ. Pipoș apreciază valoarea formativă a jocului, mișcărilor libere, exercițiilor de gimnastică și a activităților din timpul liber. Chiar și mobilierul din clasă și îmbrăcămintea elevului, sunt descrise prin prisma funcției lor formative. Se recomandă modestie în ținuta elevilor, evitarea modei și a luxului, care influențează negativ procesul formării caracterului copiilor. În capitolul destinat educației intelectuale, insistă asupra cultivării proceselor cognitive și a exprimării elevilor. În spiritul pedagogiei clasice, el acordă un rol educativ prioritar intuiției; pe baza acesteia se formează noțiunile clare

³¹ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 187.

și precise care dau actului educativ un caracter organizat și temeinic. De ademenea, subliniază rolul școlii în dezvoltarea morală a elevului și formarea tinerei generații³².

Manualul de didactică, intitulat *Didactica pentru elevii institutelor pedagogice*, apărut în 1887, a fost retipărit în anii 1890, 1895, 1904 și 1909, la fiecare ediție autorul aducând noi precizări. În introducerea manualului Petru Pipoș definește disciplina în spiritul pedagogiei moderne și o diferențiază de metodică

„didactica are un caracter de ansamblu întrucât tratează toate problemele referitoare la învățământ, spre deosebire de metodică care studiază actul predării fiecărui obiect de învățământ”³³.

Manualul este structurat în șase capitole: 1. Istoricul, problema și organizarea școlii populare; 2. Învățământul ca mijloc ale educației școlare, din punct de vedere al scopului și materiei; 3. Învățământul elementar din punct de vedere al metodei; 4. Principiile didactice (Principiile generale ale învățământului); 5. Disciplina școlară și 6. Învățătorul școlii populare. Manualul de didactică, prin varietate temelor și moderna lor interpretare, reprezintă potrivit pedagogului arădean Vasile Popeangă:

„o reușită a literaturii pedagogice românești din Transilvania prin calitățile de claritate, informare temeinică, expunere sistematică și organizare judicioasă a informațiilor”³⁴.

Manualul de metodică, intitulat *Metodica școlii populare pentru elevii institutelor pedagogice*, tipărit de către Institutul grafic Minerva din Orăștie, în 1889, are un caracter de metodică generală. Pedagogul Petru Pipoș a prezentat succesiv metodică predării disciplinelor din planul de învățământ al școlilor populare: religia, învățământul intuitiv, scrierea și citirea, limba maternă, aritmetica, geometria, geografia, istoria, științele naturale, caligrafia, desenul, cântul, gimnastica și industria de casă. La toate aceste discipline a prezentat întâi metodică predării, așa cum era utilizată în epocă, prezentând și o perspectivă istorică asupra dezvoltării metodicii respective. Vasile Popeangă subliniază:

„Metodica lui Pipoș se distinge prin calitățile stilistice – claritate, concizie și accesibilitate – specifice manualelor sale. El n-

³² Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 186.

³³ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 192.

³⁴ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 192.

a alunecat pe panta prezentării unui număr mare de amănunte și de procedee metodice care să dea manualului un aspect greu de tehnicism metodic, ci i-a asigurat deschiderea pedagogică și echilibrul judecăților de valoare care stimulează actul creator al educatorului. Accentuarea explicațiilor pedagogice în analiza metodelor de învățământ a asigurat caracterul științific al acestui manual și îndepărtarea de vechile îndrumătoare în care normele și regulile metodice erau predominante. Manualul reflectă și viziunea de ansamblu, unitară pe care Pipoș a avut-o asupra disciplinelor pedagogice”³⁵.

Istoria pedagogiei pentru preparandii (școale normale), tipărită pentru prima dată în 1892, cu trei reeditări în 1902, 1907 și 1912, se descoperă ca o lucrare de sinteză în acest domeniu, ediția a IV – a conținând și un supliment cu date importante privind istoria școlilor românești. Acest manual

„este rezultatul unui laborios proces de analiză critică a marilor sisteme educative ale omenirii. Este un manual revelator pentru dezvoltarea pedagogiei românești la sfârșitul secolului XIX ca și pentru nivelul studiilor pedagogice în preparandiile românești. În analiza critică pe care Pipoș a întreprins-o, el a insistat asupra componentelor esențiale ale actului educativ: scopul urmărit, metodele utilizate în procesul de învățământ și valorile morale ce urmau să constituie profilul etic al personalității construite prin educație. Prin sublinierea valorii personalității omului ca obiectiv educativ formulat de diferite sisteme școlare, istoria pedagogiei apare cititorului ca o reafirmare a umanismului și încrederii în funcția culturală a școlii. Prin manualul său de istorie a pedagogiei, Pipoș s-a afirmat ca o conștiință pedagogică și istorică sensibilă la progresul continuu pe care omenirea l-a realizat în devenirea ei”³⁶.

Manualul intitulat *Psihologia pentru instituttele pedagogice și școalele medii*, apărută în 1896 și retipărită în șase ediții succesive, cuprinde trei discipline psihologia, somatologia și logica, necesare înțelegerii „tuturor celorlalte ramuri ale științei pedagogice”, după cum mărturisește autorul în prefață³⁷. Manualul impresionează prin calitățile sale sistematice, prin capacitatea de sinteză a autorului și prin modernitatea abordării problematicilor studiate.

³⁵ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, p. 198.

³⁶ Vasile POPEANGĂ, *Studii din domeniul disciplinelor pedagogice*, pp. 203-204.

³⁷ Sabin EVUȚIAN, *Profesorul Dr. Petru Pipoș*, p. 19.

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD ÎN ACTUALITATEA BISERICII ȘI A UNIVERSITĂȚII

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel IOJA¹

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The Faculty of Theology in Arad is the place where one can find theological expertise on the various challenges of the world - that is why the relationship between the faculty and the parish is vital for the pastorate and the mission of the Church today and tomorrow. The Faculty of Theology in Arad has demonstrated that it is worthy of carrying on its shoulders the theological legacy of its predecessors. The Faculty of Orthodox Theology in Arad is important because it is not for an individual, but belongs to all of us!

Keywords

Faculty, Theology, University, Church, bicentenary, society.

Bicentenarul Teologiei arădene este sărbătoarea eparhiei Aradului în care Facultatea de Teologie reprezintă făclia aprinsă și așezată în sfeșnic spre luminarea oamenilor. Ea are nu doar o iradiere academică la nivel național și internațional, ci și o iradiere bisericească și pas-

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței preoțești, desfășurată luni, 14 martie 2022, în Protopopiatul Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

torală, care se reflectă în lucrarea preoțească din parohii și mănăstiri. Majoritatea dintre voi sunteți absolvenți ai acestei prestigioase instituții de cultură teologică, faceți parte din veritabila Tradiție teologică arădeană. De aceea, la ceas aniversar, suntem bucuroși că, în cadrul conferințelor preoțești, ați revenit acasă, în matricea spirituală și teologic-culturală în care ați fost formați. Ne regăsim cu toții în această istorică Aula Magna a Institutului și Academiei Teologice la ceas aniversar.

În primul rând mulțumesc ierarhilor arădeni pentru modul părintesc și teologic prin care s-au raportat și implicat în organizarea evenimentelor bicentenarului, dimpreună cu celelalte instituții universitare și culturale ale Statului român implicate în frunte cu Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad. Datorită cultivării unui duh al ascultării și înțelegerii, dublat de harisma dialogului, Teologia arădeană iradiază lumină printre celelalte instituții academice, teologice și de cultură din țară și străinătate.

Cu prilejul bicentenarului Teologiei arădene, eveniment binecuvântat în viața Eparhiei Aradului și teologiei ortodoxe române, doresc să răspund la trei întrebări pe care le consider importante atât pentru înțelegerea trecutului, cât și a prezentului și pentru speranța viitorului teologic arădean.

1. Care este moștenirea teologică-culturală a învățământului arădean?

Aradul teologic are o moștenire unică prin vechimea instituțiilor de profil și prin contribuția teologică și culturală din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Aici nu s-au format doar preoții și învățătorii din zona Aradului până în creștetul Bihorului și din Timișoara până la Orșova, dar și dincolo de aceste ținuturi, ci s-au pregătit instituțiile culturale care au pregătit și generat conștiința Marii Uniri de la 1918. Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822) au stat la baza împlinirii dezideratelor bisericesti și naționale ale poporului român din partea de vest a României aflat sub stăpâniri bisericesti și politice-administrative străine. Aceste deziderate ale secolului al XIX-lea au fost: episcop român (1829), Biserica autonomă (1864), limba română în cult (înlocuirea caracterelor chirilice). Astfel, la Arad, prin înființarea Preparandiei și a Institutului Teologic, deceniul 1812-1822 poate sta sub genericul *un deceniu cât un secol*, tocmai datorită dificultăților prin care națiunea română a trecut în înființarea și temelierea propriilor instituții, de la care să înceapă să viseze după secole de oprinare în Transilvania. Pentru noi cei din secolul al XXI-lea este facilă înființarea

unei școli în limba română, dar dacă refacem imaginar contextul istoric și social-cultural de la începutul secolului al XIX-lea pentru românii din Transilvania, înțelegem de ce Preparandia și Institutul Teologic au fost numite și receptate ca *școli profetice*. Adică, școli care vorbesc despre cele prezente ale istoriei românilor și pregătesc timp de un secol unirea lor și formarea statului unitar român.

Moștenirea teologică-culturală a învățământului arădean o înțelegem dimpreună cu contribuția profesorilor de teologie la cel puțin trei izbâanzi ale secolului al XIX-lea: a) episcop de neam român la Arad; b) Biserica autonomă în Transilvania; c) caractere latine în cult. Toate acestea au reprezentat pietre de temelie pentru formarea conștiinței Marii Uniri de la 1918. Publicațiile 1869 *Speranța*, 1872 *Lumina*, 1877 *Biserica și Școala*, nu doar că devansează independența României și Statul modern român, dar pregătesc, prin contribuția profesorilor de la Institutul Teologic-Pedagogic, conștiința poporului pentru evenimentele de la începutul secolului al XX-lea. Moștenirea se referă la o Tradiție teologică seculară care amprentează istoria Eparhiei Aradului. Institutul Teologic-Pedagogic a reprezentat coloana vertebrală a culturii române în această parte de țară pe tot parcursul secolului al XIX-lea și până la Marea Unire, prin reviste, ziare, studii de specialitate, iradiind lumină în societatea românească. Institutul teologic transformat în 1927 în Academie teologică a adus contribuții neșterse la cultura și teologia română prin episcopii și profesorii care au predat la Arad: academicieni, membrii corespondenți ai Academiei Române, membrii de onoare ai Academiei Române, premiați de Academia Română și chiar, în curând, Sfinți mărturisitori. În raport cu Academia Română un raport sintetic ne oferă cifra de 6 academicieni și de 6 lucrări premiate de Academia Română.

Prin urmare, moștenirea teologică-culturală o putem înțelege ca Tradiție teologică vie transmisă până la noi, în conexiune cu Tradiția teologică românească. Totodată, moștenirea teologică-culturală poate fi cuantificată în personalități de marcă ale teologiei și culturii române, în cărți, reviste, studii, instituții bisericești, culturale, sociale, filantropice, de învățământ. O mare parte din aceasta însă neputând fi cuantificată, dacă ne referim la contribuția spirituală de culturalizare a poporului, de zidire a mesajului Evangheliei lui Hristos în inimile oamenilor, de cultivare, cristalizare și afirmare a limbii române, de menținere și promovare a tradițiilor poporului și a culturii române în general care au avut rolul de a întări unitatea poporului într-o limbă și credință. Rămâne un „rest” pe care nu-l putem cuantifica, tainic, în ceea ce

privește moștenirea teologică-culturală a înaintașilor. Prin studii, cercetări și lucrări de specialitate, avem datoria de a „decapsula” memoria istorică a învățământului teologic arădean, de a o valorifica și înfățișa în actualitate.

2. Cum ne-a găsit bicentenarul?

După 126 de ani în slujirea Bisericii, teologiei și culturii române, în 1948, Aradul istoric rămânea fără școală teologică superioară. Unii dintre profesori sunt prizoniți și experimentează calvarul închisorilor comuniste, alții sunt relocați la alte instituții de învățământ București, Sibiu, Cluj. Parcă s-a așternut uitarea. După căderea comunismului, prin purtarea de grijă a Înaltpreasfințitului Dr. Timotei Sevcicu Arhiepiscopul Aradului, învățământul teologic arădean este readus în planul teologiei și culturii românești. Dar, puțini își mai aduceau aminte de falnica Tradiție teologică arădeană, de rolul jucat de Institutul Teologic în cultura română și de Academia Teologică în teologia interbelicului românesc. Legătura cu Academia Teologică este realizată *pro-niator* prin: 1) părintele Tudor Demian, ultimul duhovnic al Academiei și primul duhovnic al Facultății și 2) prin opera rămasă în manuscris a părintelui Ilarion Felea, ca mărturie despre veritabila Tradiție teologică arădeană. Și aici avem un model al lucrării proniatoare a lui Dumnezeu și despre rațiunile adânci ale istoriei. Desființarea Academiei Teologice a fost ca sămânța aruncată în pământ, în așteptarea roadei. Când totul părea desființat, nimic și acoperit, tocmai de acolo a răsărit ceea ce nici înaintașii nu și-ar fi închipuit vreodată posibil, o Facultate de Teologie. La înființarea Preparandiei, Dimitrie Țichindeal dorea împlinirea înființării unui Seminar/Institut și s-a împlinit, la Centenarul Preparandiei, Roman Ciorogariu dorea împlinirea unei Academii și s-a împlinit, la desființarea Academiei pentru jertfa înaintașilor, credem că Dumnezeu a dorit împlinirea învățământului arădean într-o Facultate și s-a împlinit. De aceea am afirmat permanent această continuitate a învățământului într-o întreită formă: *Institut-Academie-Facultate*.

Între înființarea Facultății și serbarea bicentenarului au trecut 30 de ani, trei decenii de tranziție. Cum a fost? Dificilă, certitudini și incertitudini, creditări, acreditări și neacreditări. Oameni pentru învățământul teologic arădean, oameni împotriva învățământului teologic arădean. Personaje care au înțeles să respecte și să sprijine corpul profesoral și misiunea dificilă a acestuia și oameni care au căutat jocul secund, (și scund) de a minimaliza și marginaliza. Toate pe fondul unui efort continuu pentru integrare în exigențele

Universității într-o perioadă a unei „nesfârșite tranziții”, efort pentru redobândirea clădirii istorice a Academiei Teologice, pentru formarea corpului profesoral, pentru eligibilitate academică și științifică, pentru publicații și organizarea conferințelor științifice. Istoria le va consemna pe toate dimpreună cu cei care și-au adus contribuții semnificative la reînnodarea și edificarea, în context universitar, a Tradiției seculare arădene. Între aceștia la locul cel mai înalt se află Înaltpreasfințitul Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului, care nu doar că a reînființat învățământul teologic arădean, ci la și slujit cu abnegația și rigoarea profesorilor de altădată, fiind pentru noi deodată Ierarhul Teolog și Păstor.

În contextul bicentenarului trebuie să reflectăm și la starea de fapt a facultății și să subliniem care sunt structurile și aspectele esențiale care o definesc. În Facultatea de Teologie din Arad își desfășoară activitatea academică și științifică 12 titulari, 8 asociați, 7 conducători de doctorat, având prin acestea o ofertă educațional-formativă completă: licență, master, doctorat. Programul duhovnicesc-liturgic și catehetic-omiletic se desfășoară în Paraclisul universitar și, mai nou, în Altarul de vară construite primordial pentru formarea studenților teologi. Prin urmare, studenții teologic beneficiază nu doar de săli de curs și seminar modernizate, ci și de ceea ce se poate numi „laboratorul duhovnicesc, liturgic și omiletic-catehetic” al Facultății. La acestea se adaugă cele două corpuri de bibliotecă de curând înființate, computerizate și modernizate, care conțin peste 25.000 de volume și reviste de specialitate dimpreună cu o consistentă bază de date pentru studiu online. Bicentenarul ne-a găsit cu clădirea istorică a Academiei Teologice, azi a Facultății de Teologie, restaurată și modernizată, fiind creat astfel un ambient academic și educațional pentru studiu și formarea caracterelor slujirii creștine. Dacă la înființarea Institutului Teologic, instituția arădeană forma tineri din zona Aradului până în creștetul Bihorului și din Timișoara până la Orșova, în contextul bicentenarului putem afirma că prin înțelepciunea ierarhilor noștri, Facultatea de Teologie, prin parteneriatul academic pe care îl dezvoltă cu Episcopia Caransebeșului și Episcopia Devei și Hunedoarei, are o iradiere demnă de statutul ei de a fi unica Facultate de Teologie Ortodoxă din Mitropolia Banatului.

În plan științific, bicentenarul ne-a găsit în efortul constant de a edita patru publicații recunoascute național și internațional – *Teologia*, *Anuarul*, *Studia Aradensia Theologica et Historica*, *Studia Doctoralia* – la care se adaugă volumele Simpozioanelor naționale și internaționale și ale manifestă-

rilor științifice studențești. Desigur, recunoașterea națională și internațională a cadrelor didactice ale facultății întregesc tabloul unui învățământ teologic competitiv. Parteneriatele cu facultățile de Teologie din Atena, Tesalonic, Sofia, Varșovia, Louvain, interacțiunea și conlucrarea cu teologi din Germania, Franța, Italia, Grecia, Statele Unite ale Americii, Canada, Rusia, Bulgaria, Serbia, Liban, Elveția, Polonia, Austria și cu profesorii de la toate facultățile de teologie din Patriarhia Română indică existența unui corp profesoral bine ancorat și instruit în problematica teologică și culturală actuală. De la Patriarhia Română până la facultățile de profil și centrele de cercetare și editurile din străinătate, teologia academică arădeană este o instituție respectată. Anul acesta Colegiul decanilor va veni la Arad, prestigioși profesori din țară și de pe patru continente vor conferenția la Arad. De asemenea, Academia Română și UNESCO, prin Federația Europeană a Asociațiilor și Cluburilor.

În acest moment Facultatea este o instituție respectată și creditată în țară și străinătate, și îmi place să cred că este o instituție respectată și de Preacerniciile Voastre, majoritatea din voi fiind formați în această instituție de profil teologic universitar. În acest sens, Bicențenarul găsește facultatea în postura de matrice formativă a peste 90% din personalul clerical și neclerical din Arhiepiscopia Aradului (și din alte centre episcopale). Dacă școlile teologice sunt puternice la Arad și parohiile vor fi puternice!

Dar, ca o încununare a istoriei biseculare a teologiei arădene este vestea că ultimul Rector al Academiei Teologice, pr. Ilarion Felea va fi canonizat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în anul 2025. În acest sens, la solicitarea Sinodului Mitropoliei Banatului, profesorii de la Facultatea de Teologie din Arad – Cristinel Ioja, Lucian Farcașiu, Nicolae Tang – lucrează la textele liturgice aferente canonizării. Canonizarea părintelui Ilarion Felea este o bucurie și o chezașie a prezentului și viitorului teologic al Aradului.

3. De ce este importantă facultatea?

Într-o lume a schimbărilor rapide, într-o lume secularizată și a inversării ierarhiei valorilor, demersul academic poate părea în ochii multora ca lipsit de relevanță. Unii nu au văzut rostul înalt al facultății, tocmai că, pe de o parte, au uitat, rolul istoric al învățământului teologic, escamotat de regimul comunist, iar pe de altă parte, nu au reușit să înțeleagă dificultățile revenirii, ale retemeluirii acestui învățământ, pas cu pas, în contextul dificil al tranziției postdecembriste. O facultate de teologie reprezintă o șansă pentru orice spațiu

ecleziastic pentru că într-o asemenea instituție nu doar se formează la cel mai înalt nivel slujitorii altarelor și culturii, ci se și intersectează cele mai înalte aspirații spre cunoaștere și progres. Prin urmare, Facultatea de Teologie din Arad reprezintă spațiul unui permanent dialog teologic, a unui dialog între culturi, a unui dialog cu societatea și a unui dialog intercreștin. Facultatea de Teologie sintetizează la cel mai înalt nivel întreaga tradiție teologică arădeană. (Înaintașii și-au dorit măcar să poată organiza examen de licență, ori astăzi organizăm și facem parte din componența comisiilor de doctorate la nivel național și chiar internațional). Aradul este unica Facultate de Teologie ortodoxă din Mitropolia Banatului. Facultatea de Teologie este locul de formare a celor care slujesc și vor slujii altarele Arhiepiscopiei Aradului și nu numai, întrucât prin parteneriatul academic cu Episcopia Caransebeșului și Episcopia Devei și Hunedoarei, teologia arădeană are o iradiere extinsă.

Mai mult, Facultatea de Teologie din Arad este locul în care poate fi găsită o expertiză teologică la diversele provocări ale lumii – de aceea relaționarea facultate-parohii este vitală pentru pastorația și misiunea Bisericii azi și mâine. Facultatea de Teologie din Arad a demonstrat că este vrednică să poarte pe umeri moștenirea teologică a înaintașilor. Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad este importantă pentru că nu este pe persoană fizică, ci este a noastră a tuturor!

Pentru noi toți, Facultatea reprezintă nu doar un centru teologic universitar în care ne-am format și pe care trebuie să-l respectăm, ci și emblema și paternitatea noastră teologică prin excelență. De aceea, iubiți preoți, să cinstim istoria seculară a teologiei arădene și să respectăm „făclia” reaprinsă în cetatea Aradului și în Arhiepiscopia Aradului, făclia aprinsă a învățământului teologic arădean.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad!

IMPORTANȚA FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD PENTRU LUCRAREA PASTORALĂ ȘI MISIONARĂ A BISERICII

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan TULCAN¹

Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

With particular acuity, the theological center of Arad highlighted throughout its existence the fact that it has a prominent missionary dimension. Through this dimension, we observe that the values of Orthodox Theology are disseminated outside the walls of the school, to inspire, renew and fructify the other efforts of the human spirit. Theology from Arad has configured itself as a theological-educational, ecclesial-missionary establishment and affirmation of Romanian Orthodox Theology not only domestically, nationally, but also internationally, both from a pan-Orthodox and inter-confessional-ecumenical point of view. Arad's theology is a missionary theology, alive and dynamic, inspired by the inexhaustible sources of Revelation, being aware of the need to bear witness to the holy hope that animates it, in a cultural, scientific environment, dominated by matter and by satisfying the immediate needs of people, that is, in an increasingly secularized world.

Keywords

Theology, faculty, Arad, mission, pastorate, society.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței preoțești, desfășurată marți, 15 martie 2022, în Protopopiatul Ineu și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

In viața unei persoane sau a unei instituții aproape trei decenii de existență nu reprezintă un timp prea îndelungat, dar, totuși, cele trei decenii ce s-au scurs, de la rechemarea la viață a tradiției teologice arădene, în toamna anului 1991, marchează o perioadă de timp, ce definește într-un anumit fel Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad.

Față de cei 126 de ani ai așezământului teologic din Arad (1822-1948), mai întâi sub forma Institutului Teologic (1822-1926) și apoi, a Academiei Teologice (1927-1948), aceasta din urmă, încetându-și activitatea în 1948, cei treizeci de ani de existență ai Facultății de Teologie arădene (1991-2021), deși nu reprezintă, ca timp, o perioadă îndelungată, totuși, aceasta a reușit să redea acestei Teologii un anumit profil, anumite coordonate esențiale, anumite contururi și priorități, care o definesc în modul cel mai clar, creionându-i, totodată, și perspectivele ei. În fața Preacucerniciilor Voastre și în cadrul acestei Conferințe Preoțești, se cuvine a fi scoase în evidență elementele principale ale acestui profil, ce va putea suferi în viitor noi accente, noi acumulări, în funcție și de răspunsurile, pe care această Teologie va trebui să le dea în deceniile următoare provocărilor cu care va fi confruntată. Acest profil teologic și duhovnicesc al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad înseamnă, totodată, și modul în care acest așezământ teologic a contribuit și contribuie și pe mai departe la lucrarea pastoral-misionară a Bisericii în vremea noastră. Cu acest prilej, se cuvine a fi evidențiată contribuția Scolii teologice arădene și, îndeosebi a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, la lucrarea pastorală și misionară a Bisericii. Iată, câteva dintre coordonatele profunde ale acestui așezământ teologic de la Arad, cu impact direct în plan pastoral și misionar:

a. Conștiința continuității în timp a tradiției teologice arădene. Reaparitia școlii teologice arădene, în toamna anului 1991, după o întrerupere de aproape o jumătate de veac, nu ar fi fost posibilă fără o manifestare în adâncul conștiinței preoților și credincioșilor din aceste părți de țară, în frunte cu Întâistătătorul eparhiei, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu, adică a pleromei Bisericii Ortodoxe locale, a unei chemări din adâncuri de istorie a unui filon teologic de mare puritate teologică, dar și de o reală forță spirituală și culturală, care a făcut posibil, prin renașterea sa, să înfrunte toate greutățile inerente unui nou început instituțional teologic. În urma descătușării ideologice de după 1989 această moștenire culturală și bisericească a trecutului a revenit la viață, a rodit și tinde să se

manifeste cu o anvergură și mai mare în anii ce vor veni. De aceea, în conștiința slujitorilor Teologiei arădene, începând din anul 1991, sunt vii împlinirile pe care înaintașii le-au avut în trecut, dar, nu mai puțin, și greutățile pe care aceștia au trebuit să le înfrunte, pentru a răzbate deasupra acestora. De pildă, în cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, teologia arădeană era slujită de personalități importante ale vieții bisericești și culturale românești, ca de exemplu: Roman Ciorogariu, Iosif Goldiș, Aron-Augustin Hamsea, Vasile Mangra, Justin Suci, Teodor Botiș, Iosif Iuliu Olariu etc.

„Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, Institutul Teologic din Arad trece printr-o mare criză. Acest lucru l-a determinat pe episcopul locului de atunci, Ioan Mețianu, să facă apel în cadrul organelor de conducere bisericească pentru redresarea școlilor românești, în general, și a Institutului Teologic, în special. Episcopul Mețianu a ajuns la unele constatări personale pentru remedierea stărilor negative”².

Între aceste constatări-dorințe ale episcopului Mețianu putem reține câteva:

„Pentru ridicarea învățământului, mai înainte de toate avem trebuință de organe luminate, de preoți și învățători luminați, adevărați apostoli ai credincioșilor noștri, iar pentru creșterea acestora avem neapărată trebuință de un Institut Teologic-Pedagogic, după cerințele timpului și după trebuințele noastre”³.

Aceste aspirații ale episcopului locului constituie permanențe dezirabile și necesare în gândirea și lucrarea slujitorilor Bisericii, din orice loc și timp. Nu mai puțin, slujitorii Teologiei nu pot face abstracție de acestea, dacă doresc să aibă o misiune rodnică și binecuvântată în viața Bisericii și în societate. De aceea, moștenirea teologică, slujirea bisericească, misionară și culturală a acestora, constituie pentru teologii arădeni de astăzi o legitimare, o încurajare și o nădejde vie pentru demersul lor teologic-educativ, misionar, științific și cultural. Astfel, conștiința continuității prin timp a teologiei arădene, reprezintă

² Vezi mai pe larg despre aceste aspecte, la: Ioan TULCAN, „Învățământul teologic arădean. Privire istorică. Perspective”, în vol.: *175 de ani de la înființarea învățământului superior teologic arădean (1822-1997)*, coordonatori: pr. conf. univ. dr. Ioan Tulcan, conf. univ. dr. Lizica Mișuț, Arad, 1997, p. 18.

³ A se vedea: „Cuvântarea Episcopului Ioan Mețianu”, cu care s-a deschis Sinodul eparhial al anului 1876, în: *Protocolul Sinodal din anul 1876*, pp. 5-6.

un punct de plecare, o motivație și o reală provocare pentru ostenitorii ei astăzi. Imaginea și lucrarea înaintașilor ne însoțesc ca o umbră protectoare, dar și ca o instanță superioară, la care te simți permanent invitat să dai mărturie despre valorificarea moștenirii pe care ai primit-o și pe care trebuie să o pui în adevărata ei lumină pentru nevoile celor din vremea noastră.

b. Dimensiunea misionară a Teologiei. Au fost timpuri în care această dimensiune a Teologiei, în general, n-a fost atât de adânc conștientizată de generațiile de creștini și de teologi, întrucât contextul religios, spiritual și cultural în care s-a manifestat Teologia nu a provocat manifestarea unei asemenea dimensiuni a acesteia. Îndeosebi, veacul XX, cu impactul ideologiilor asupra vieții oamenilor, precum și prin diversitatea confesională a diferitelor forme ale identității creștine, a generat un mediu propice și necesar pentru exteriorizarea aspectului misionar al Bisericii, și, implicit, al Teologiei. Dar, și aici, nu putem vorbi de o generalizare uniformă a acestui fenomen în toate zonele în care au trăit creștinii. În orice caz, zona de vest a țării noastre, unde conviețuiesc în mod pașnic diferite etnii, cu diferite manifestări confesionale ale acestora, misiunea Teologiei a fost întotdeauna mai exigentă, mai apologetică, deci cu o dimensiune misionară mai clară, decât în alt regiuni ale țării.

În acest sens, putem aminti un adevărat program misionar, pe care Teologia arădeană l-a dezvoltat în veacul trecut, punându-și în lumină puternicele sale valențe misionare. Perioadele marilor Posturi de peste an au constituit prilejuri propice, pentru ca profesorii de teologie, împreună cu studenții lor, să se deplaseze în parohii, pentru a desfășura un amplu program misionar, ce consta din: săvârșirea Sfintei Liturghii, rostirea unor predici, cateheze, meditații misionare, spovedirea credincioșilor și împărtășirea lor, însoțite de prestațiile de excepție ale corurilor teologilor arădeni, care au dat răspunsuri liturgice, au prezentat concerte etc. Descinderea Teologiei arădene în parohii a fost întotdeauna receptată ca un act misionar profund și complex, având drept consecință întărirea credincioșilor în dreapta credință și încurajarea preoților în lucrarea lor pastoral-misionară⁴.

Pe această tradiție bisericească s-a reînnoțat firul Teologiei ortodoxe în anul 1991, încercându-se recuperarea nu numai a unei tradiții teologice oarecare, ci și reîmproprierea unui etos, a unui duh și a unei experiențe, care

⁴ Despre modul în care lucrarea misionară bine gândită și programatic desfășurată în partea de vest a țării, a se vedea: Ioan TULCAN, „O perspectivă arădeană asupra misiunii Bisericii Ortodoxe Române în contemporaneitate”, în vol.: *Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului (1706-2006)*, Arad, 2006, pp. 377-400.

au fost validate de Biserică și de istorie. În fața Teologiei arădene de după 1989 se ridică o asemenea provocare, la care dascălii teologi arădeni de astăzi, împreună cu studenții lor s-au silit să răspundă, cel puțin cu același elan, dragoste și responsabilitate, cu care s-au manifestat înaintașii lor. Programul misionar al înaintașilor a fost reluat în ultimele decenii, reformulat și impregnat cu accente și elemente de noutate și creativitate, în funcție de contextul cultural, spiritual și religios al vremii noastre. Sunt valorificate în acest sens, perioadele Posturilor Mari de peste an, însoțirea ierarhului locului la diferite manifestări pastoral-misionare ale acestuia, concertele de colinzi oferite de cele două coruri, mixt și bărbătesc ale Facultății etc. De trei decenii, Teologia arădeană este o prezență misionară reală în mijlocul poporului dreptcredincios, însetat de adevărul și luminile Ortodoxiei.

Îndemnul Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, de a face în așa fel, încât Teologia în ansamblul ei să devină misionară, a găsit în sufletul dascălilor de Teologie din Arad un ecou profund, o bucurie sfântă și o dorință vie, de a lărgi și mai mult preocupările acestora, pentru a transforma întreaga Teologie ortodoxă în hrană duhovnicească pentru întreg poporul cel nou al lui Dumnezeu. Cu mai multe decenii în urmă un teolog misionar arădean de mare valoare, se exprima astfel:

„Adeseori, m-am întrebat: Oare, studiile creștine există numai pentru a fi învățate în școli și pentru examene, sau avem chemarea să le propagăm și dincolo de zidurile școlilor? Desigur, că da. Nu mai încape nici o îndoială, că într-o vreme, în care se revizuiesc toate concepțiile de viață, când se contestă toate valorile consacrate, când se neagă toate principiile morale și credințele religioase cele mai sublime, Teologia nu mai poate rămânea între ziduri de școli și între table de cărți. Se cere transformată în hrană duhovnicească pentru tot poporul credincioșilor, mai ales pentru cel de la orașe”⁵.

c. Concretizarea lucrării misionare a Școlii teologice arădene, prin reflectarea asupra importanței dialogului Bisericii cu lumea. Teologia este chemată să explice în fiecare timp și în orice context istoric, care este relația ei cu lumea, care este misiunea ei în lume și în ce constau întrebările pe care lumea le ridică în fața ei. Pentru a se manifesta în lume, Teologia nu

⁵ Ilarion V. Felea, *Duhul Adevărului*, Ediția a II- a adăugită, Arad, 1943, p. VII.

poate proceda în mod arbitrar, superficial și inconsistent. Dimpotrivă, ea trebuie să recurgă la însăși rațiunea ei de a fi, la chemarea și misiunea sa, pentru a fi o prezență necesară, vindecătoare și reconciliatoare într-o lume care suferă din pricina unei sărăcii spirituale, a violenței patimilor ei, altfel spus, din cauza lipsei de înțelegere și asumare în conștiința ei a valorilor pe care le mărturisește Ortodoxia.

Există unele temeuri fundamentale, pe care teologii de astăzi încearcă să le aprofundeze tot mai mult, ca un fel de forță motrice, ce trebuie să dinamizeze lucrarea Bisericii și a Teologiei în contextul lumii de astăzi. Vom încerca să enumerăm câteva din aceste temeuri ale relației necesare a Bisericii cu lumea și pe care Teologia trebuie să le explice și să le evedențieze permanent, într-o continuă prospețime și actualitate.

În primul rând, teologii de astăzi au pus în lumină faptul, că odată cu Întruparea Fiului lui Dumnezeu, întreg universul sau cosmosul este privit în lumina Logosului veșnic al Tatălui, prin Care toate au fost create, dar, prin Care toate au fost și răscumpărate sau restaurate. Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu a adus unei lumi aflate în suferință și moarte, puterea vindecătoare și mântuitoare a vieții de comuniune a Sfintei Treimi⁶. Așadar, Iisus Hristos reprezintă punctul central al credinței și mărturisirii Bisericii, întrucât în El este dat întregul potențial de reconfigurare și transfigurare a umanității, după chipul umanității desăvârșite a lui Hristos, Dumnezeu-Omul, Cel Care ne-a oferit un Model inconfundabil și de nedepășit de către om. În El și prin El oamenii pot afla răspunsul pe care îl caută la marile frământări, care îi încearcă în momentele cruciale ale existenței lor.

Prezența lui Hristos în viața oamenilor nu poate fi înțeleasă fără lucrarea Duhului Sfânt, prin care rodește această prezență în oameni viața lui Iisus Hristos, ca viață pleneră și veșnică. Duhul Sfânt este Duhul comuniunii, care dă naștere unei gândiri comune în toți aceia, care au primit credința în Hristos, menținând în unitate cu Hristos, pe toți cei care cred în El, precum și în unitate sfântă și coeziune socială unii cu alții, din puterea Aceluiași Duh al lui Hristos⁷.

Un alt temei al relației Bisericii cu lumea îl reprezintă însăși forma prezenței lui Hristos Cel înălțat la ceruri în lume, prin puterea și lucrarea Duhului Sfânt – Biserica. În calitatea ei de Împărăție a lui Dumnezeu pe

⁶ Vezi mai multe aspecte despre relația Bisericii cu lumea în vol.: *Ortodoxie și Globalizare. Relevanța relației dintre local și universal în Europa de astăzi*, coordonatori: pr. prof. dr. Ioan Tulcan, pr. prof. dr. Constantin Rus, lector drd. Cristinel Ioja, Arad, 2006, pp. 7-20; pp. 350-358.

⁷ *Ortodoxie și Globalizare. Relevanța relației dintre local și universal în Europa de astăzi*, p. 354.

pământ, Biserica lui Hristos nu este din lumea aceasta, dar, ea are rațiunea ei de a fi, aceea de a sluji, a sfinți și a transfigura lumea.

„După chipul lui Hristos Însuși, Care S-a smerit pe Sine, pentru a Se face accesibil omului, și Biserica Sa trebuie să parcurgă drumul lui Iisus Hristos, trecând prin kenoza istoriei, pentru a o asuma și transfigura. Biserica lui Hristos trebuie să fie o prezență vie în lume, după modul lui Hristos Însuși, mărturisindu-L pe El și mântuirea Lui. Misiunea Bisericii este o lucrare de vindecare, de restaurare și de mântuire a lumii”⁸.

Teologii ortodocși arădeni au sesizat în ultimii ani bogăția învățaturii Bisericii, care pune în legătură Biserica și Teologia ei cu lumea, înțelegând-o pe aceasta în strânsă legătură cu Dumnezeu, care prin energiile Sale necreate a creat-o, o proniază și o desăvârșește. Oamenii trebuie să iubească această lume, așa cum a iubit-o și o iubește Dumnezeu, oferind-o oamenilor, ca dar al iubirii Sale, pentru ca și ei să o iubească, să o slujească, să o înfrumusețeze, să și-o dăruiască unii altora, pentru ca aceasta să devină o anticameră a Împărăției lui Dumnezeu.

d. Reliefaarea coordonatelor ecumenice ale Ortodoxiei, ca permanentă provocare misionară. Facultatea de Teologie din Arad a pus în lumină faptul, că Ortodoxia are o dimensiune ecumenică și această dimensiune trebuie comunicată tuturor. Ortodoxia românească are un rol important în mărturisirea creștină astăzi, într-o eră a globalizării, dar, nu mai puțin și în contextul societății secularizate contemporane. Valorile Ortodoxiei pot constitui un veritabil antidot în fața golului spiritual pe care îl lasă în sufletele oamenilor acel duh lumesc, secularizant și materialist, care reține pe om captiv în închisoarea egoismului său și a plăcerilor ieftine, imediate și superficiale.

Teologia trebuie să vină cu răspunsuri concrete, ce răsar din bogăția de înțelesuri și lumini a Ortodoxiei în deschiderea ei spre universal, spre ecumenicitate. Un moment important în acest efort l-a constituit desfășurarea la Arad, în anul 2005 a unui Simpozion internațional referitor la prezența Bise-

⁸ *Ortodoxie și Globalizare. Relevanța relației dintre local și universal în Europa de astăzi*, pp. 355, 356, 357: „Hristos cheamă neîncetat Biserica Sa să fie o prezență vie în lume, să slujească și să iubească lumea, așa precum a iubit-o Dumnezeu, trimițând în lume pe Fiul Său, ca să o mântuiască (cf. *Ioan* 3, 16). Deci, nu poate fi vorba de o distanțare sau pasivitate a Bisericii față de lume, ci ea acoperă lumea cu iubirea și slujirea ei. Slujind lumea, Biserica întâlnește iubirea lui Dumnezeu revărsată peste ea, privind-o pe aceasta nu doar sub aspectul temporalului, ci și sub acela al veșniciei, al Împărăției lui Dumnezeu”.

ricilor într-o Europă unită. O nouă dimensiune a dialogului ecumenic și interreligios⁹. Multe din cele peste 40 de Simpozioane naționale și internaționale, organizate de Teologia arădeană în cele trei decenii de existență nouă au avut preocupări referitoare la evidențierea dimensiunii ecumenice a Ortodoxiei, căreia îi este străină închistarea, intoleranța, lipsa de iubire față de oameni. Dimpotrivă, aceasta a simțit întotdeauna nevoia de a valorifica bogăția Ortodoxiei în fața tuturor, pentru ca ceilalți, care nu o mărturisesc, să o cunoască din ce în ce mai bine, să se apropie tot mai mult de ea și să o iubească din ce în ce mai profund. Altfel spus, atunci când Teologia arădeană, prin reprezentanții ei, dă mărturie despre valorile Ortodoxiei în fața lumii și a altor creștini, de alte nuanțe confesionale, atunci ea săvârșește o lucrare misionară.

Tot în acest orizont de cunoaștere se înscriu parteneriatele academice ale școlii teologice arădene nu numai cu Facultăți de Teologie Ortodoxă, ci și cu instituții similare occidentale, catolice și protestante. Aceste legături vor putea să contribuie la manifestarea teologiei ortodoxe dincolo de granițele ei canonice, dar, nu mai puțin, ele vor putea să stimuleze cercetarea teologică, cu mijloace și căi validate ca rodnice și eficiente în teologia apuseană. Din acest demers, teologia ortodoxă română va reieși mai întărită, mai curajoasă și mai bine pregătită pentru a realiza o misiune mai vie, mai consistentă și mai adaptată nevoilor concrete ale umanității de astăzi. Săvârșind această lucrare de deschidere dialogică cu alte forme ale Creștinismului, îi dă posibilitatea Bisericii Ortodoxe să exprime în fața celorlalți identitatea sa de credință, viață liturgică și etos misionar.

e. Misiunea creștină ca promovare a dialogului dintre teologie și cultură. Această problematică a constituit un punct special de atracție pentru teologia ortodoxă română în perioada interbelică¹⁰, aducându-se temeuri teologice solide pentru un raport sau o legătură permanentă care trebuie să existe între teologie și cultură. Prin cultură, teologia își arată valențele ei creatoare, iar cultura câștigă din legătura ei cu teologia profunzime, nuanțe, finețe, interdisciplinaritate și complexitate. Oportunitatea unei asemenea

⁹ Vezi volumul ce redă conținutul teologic al acestui Simpozion de la Arad, 19-20 mai 2005, pp. 1-378.

¹⁰ A se vedea în acest sens, contribuțiile extrem de valoroase ale lui N. Crainic și D. Stăniloae, care au dominat viața teologică și culturală în perioada interbelică. La Arad, Ilarion V. Felea a elaborat o lucrare intitulată *Religia culturii*, în anii 40-50 ai veacului trecut și tipărită în editura Episcopiei Aradului în 1994. Acesta din urmă a încercat să definească cultura, în sensul de „efort de trezire, dezvoltare și perfecționare a însușirilor bune din om prin religie, morală, știință, filosofie, artă și sport”(p. 7).

legături dintre teologie și cultură nu a putut fi trecută cu vederea în ultimele trei decenii, când instituția teologică arădeană a abordat cu diferite prilejuri strânsa legătură ce există între cele două domenii de activitate. La multe din manifestările științifice ale acestei școli, problematica culturală nu a putut lipsi. O inventariere a acestor preocupări, pe parcursul celor treizeci de ani, ar depăși cu mult intenția prezentării de față. Acest proiect major al teologilor arădeni este departe de a-și fi spus ultimul cuvânt. Dimpotrivă, în vremea noastră se deschid alte și alte oportunități pentru un dialog rodnic și necesar între teologie și cultură.

f. Legătura strânsă dintre Teologie-Biserică-Misiune. Acesta reprezintă triunghiul în cadrul căruia trebuie să se desfășoare orice demers teologic. Teologia nu este o realitate autonomă, separată de Biserică, ci ea este o funcție și o misiune a Bisericii. Misiunea Teologiei este aceea, de a explicita pentru fiecare generație de credincioși adevărul de credință viu și mântuitor al Ortodoxiei. Această explicitare trebuie să meargă pe linia pe care ne-au trasat-o în mod inconfundabil și credibil marii Părinți ai Bisericii. Pentru aceștia, Teologia este de neconceput în afara vieții de credință, rugăciune și mărturisire a Bisericii. Numai în spațiul eclezial Teologia își păstrează vigoarea, prospețimea și actualitatea ei. Teologii arădeni au expus cu diferite prilejuri, care sunt coordonatele legăturii dintre Teologie – Biserică – Misiune¹¹ pentru a arăta, că Teologia poate să-și păstreze adevărata ei menire numai printr-o legătură vie cu Biserica. Căci aceasta este așezământul care mediază pentru lume viața și învățătura Mântuitorului, deschizând pentru fiecare om și pentru lume, în ansamblul ei, sensul orizontului lor eshatologic în Împărăția lui Dumnezeu. Teologia are menirea de a reflecta asupra conținutului credinței

„moștenit din mărturia și trăirea inițială a Revelației pe care o avem în Scriptură și în Tradiția Apostolică, în scopul de a-l face eficient ca factor de mântuire pentru fiecare generație de credincioși”¹².

¹¹ Vezi în acest sens contribuțiile teologilor arădeni, și, nu numai, în cadrul colocviilor dedicate Teologiei Dogmatice Ortodoxe, în cadrul cărora abundă reflexiile și referirile la strânsa legătură dintre Teologie – Biserică – Misiune, așa cum rezultă ele din: *Teologia Dogmatică Ortodoxă la începutul celui de-al doilea mileniu*, Colocviul Național de Teologie Dogmatică, Arad, 30-31 martie 2006, Arad 2006; *Metode de cercetare în Teologia Dogmatică*, Al II-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică, București 22-23 mai 2008, București 2008; *Revelație, dogmă, și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*, Al III-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, Cluj-Napoca, 25-26 mai 2010, Cluj-Napoca 2010.

¹² Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, vol. 1, p. 98.

Demersul teologic nu dorește să satisfacă doar curiozități omenești, ci el este legat de scopul însuși al Bisericii, care este mântuirea oamenilor. De aceea, aprofundarea teologică trebuie să țină seama de această exigență fundamentală, soteriologică, a Bisericii. În al doilea rând, Teologia trebuie să tindă a atrage cât mai mulți oameni în orizontul de lumină, viață spirituală și conștiință al Bisericii. Procedând așa, Teologia desfășoară o lucrare misionară, prin excelență. Și atunci, când teologul reflectă în cămara lui asupra tainei lui Dumnezeu sau asupra lucrării Lui în lume și împărtășește reflecția și experiența sa celorlalți, atunci el împlinește o lucrare misionară importantă și necesară Bisericii și lumii.

În lucrarea misionară a teologului, acesta ține seama de bogăția de credință, rugăciune și viață a Bisericii, dar, el trebuie să țină seama și de nevoile duhovnicești reale ale credincioșilor, pe care dorește să-i cuprindă în aria sa misionară. Făcând aceasta, el nu are niciodată conștiința, că împlinește o lucrare străină preocupărilor lui, secundară și fără semnificație, ci, el simte că făcând aceasta se încadrează perfect în rostul, chemarea și slujirea lui deplină. Atunci, când contextul cultural, confesional și bisericesc îl cheamă la o asemenea slujire complexă, teologul nu poate și nu trebuie să fie absent. Cu aceste gânduri, teologii arădeni s-au silit să răspundă chemării Bisericii și să fie preocupați în lucrarea lor, de nevoia de a da mărturie oamenilor prin cuvântul rostit și tipărit despre bogățiile, valorile și adevărurile Ortodoxiei.

g. Teologia arădeană împletește Tradiția ei istorică de misiune cu implicarea ei misionară dinamică actuală. La împlinirile celor două veacuri și sub formă de Facultate de Teologie la împlinirea celor trei decenii de viață, Școala teologică din partea de vest a țării, a urmărit cu atenție să îpletească Tradiția ei cu o lucrare dinamică, creatoare. Întotdeauna a simțit această Teologie încurajările înaintașilor, pe care s-a silit să-i cunoască din ce în ce mai bine, dar, mai ales, a încercat să le valorifice cu discernământ, înțelepciune și curaj moștenirea lor. Amprenta acestei Teologii este expresia unei implicări profunde a ei în viața Bisericii, ținând cont de noul context cultural, spiritual și de secularizare crescândă, cu care este confruntată conștiința creștină în vremea noastră. În această lucrare dinamică și responsabilă a ei, Teologia arădeană actuală aduce un permanent omagiu înaintașilor, care încă din 1822 au fost o binecuvântare în zona Aradului, neomițând nici o clipă exigențele prezentului, pe care dorește să le onoreze, având, totodată, în față orizontul și aspirațiile viitorului. De aceea, Teologia arădeană poate constitui un pilon puternic pe care să se sprijine strategia misionară pe care Biserica Ortodoxă,

în general, și cea locală, în special, vor trebui să le imagineze în noul context social, economic, cultural, imprimat de secularizare, de ignorare a valorilor Evangheliei și, uneori, chiar de adversitate față de acestea.

Concluzii

Cu o deosebită acuitate, centrul teologic al Aradului a evidențiat de-a lungul existenței sale faptul, că are o proeminentă dimensiune misionară. Prin această dimensiune observăm, că valorile Teologiei ortodoxe sunt difuzate în afara zidurilor școlii, spre a inspira, înnoi și fructifica celelalte eforturi ale spiritului uman.

Teologia de la Arad s-a configurat ca un așezământ teologic-educativ, eclezial-misionar și de afirmare a Teologiei ortodoxe române nu numai în plan intern, național, ci și internațional, atât din punct de vedere panortodox, cât și interconfesional-ecumenic.

Încercând să rezumăm în câteva concluzii acest profil teologic și instituțional, am putea spune, că Teologia arădeană este o teologie misionară, vie și dinamică, inspirată din izvoarele inepuizabile ale Revelației, fiind conștientă de necesitatea de a depune mărturie despre nădejdea sfântă care o însuflețește, într-un mediu cultural, științific, dominat de materie și de satisfacerea nevoilor imediate ale oamenilor, adică, într-o lume din ce în ce mai secularizată.

Cu privire la semnificațiile aniversării bicentenarului Școlii teologice arădene, și, implicit a rolului acestei Școli în ultimele trei decenii, îndeosebi, în plan misionar, putem evidenția următoarele aspecte concluzive:

1. Teologia arădeană a avut întotdeauna conștiința, că ea nu s-a născut, pur și simplu, doar în euforia anilor de după descătușarea ideologică comunistă din 1989, așa cum a fost cazul cu multe alte instituții și așezăminte, ci ea s-a înțeles pe sine, ca o instituție de învățământ teologic superior, care înnoadă firul tradiției teologice, vechi de secole, și care a fost numai întrerupt în anul 1948. Reaparitia acestui așezământ teologic a însemnat apariția la suprafața istoriei a acestei teologii, mai vie și mai proaspătă, după o absență de peste patru decenii.

2. Încă de la începutul existenței ei post-decembriste, această școală a avut un simțământ al recunoștinței, al bucuriei duhovnicești, pricinuită de faptul, că înaintașii care au slujit ca profesori de teologie, în decursul istoriei la această școală, au fost simțiți de cei care au preluat această misiune aca-

demică, drept un fel de contemporani ai lor, care i-au încurajat să meargă pe acest nou drum al afirmării valorilor teologice ale Ortodoxiei, într-un nou context, cu noi provocări și cu alte perspective.

3. Etosul de care s-a lăsat călăuzită teologia arădeană, la începutul anilor 90, a fost acela al asigurării unor cadre didactice de valoare, care să facă față noilor provocări la care era expus învățământul superior, în general, și cel teologic, în special. Crearea unei adevărate „școli teologice”, ilustrată de oameni competenți și harnici, specializați în disciplinele pe care le predau, a fost miza importantă căreia a trebuit să-i facă față această școală teologică, încă de la începutul noii ei existențe, ceea ce, credem, că s-a și reușit.

4. Pentru ca teologia arădeană să confirme continuitatea ei instituțională, s-a impus intrarea ei în localul, pe care înaintașii i l-au destinat acestei instituții de învățământ teologic, încă de la primul ei început, pe strada Academia Teologică, nr. 9. Acest lucru nu a fost ușor, dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu sprijinul și binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Sevciciu, înconjurat de dascălii facultății, acest act a fost împlinit în toamna anului 1996.

5. Odată având toate pârghiile necesare funcționării în bune condiții a acestei școli, dascălii ei au imaginat o strategie pe termen mediu și lung, cu referire la afirmarea națională și internațională a teologiei arădene. În acest context trebuie înțelese zecile de simpozioane naționale și internaționale organizate la Arad, începând cu anul 1994, precum și publicațiile proprii ale facultății: revista trimestrială *Teologia*, începând cu anul 1997 și publicația săptămânală pastoral-misionară *Calea Mântuirii*, începând cu 30 aprilie 2000, până în martie 2020, la care și-au adus contribuția intelectuală și, uneori, materială, îndeosebi, cadrele didactice ale facultății. La acestea, se adaugă publicațiile proprii ale acestora. Prin toate aceste manifestări academice, Teologia arădeană a desfășurat și continuă să o facă mai departe, o lucrare misionară dinamică.

6. La Arad s-au pus bazele unei Asociații a profesorilor de teologie dogmatică din România, în anul 2006, la manifestările științifice ale căreia și-au adus aportul teologii dogmaști ortodocși români de la toate facultățile de teologie din țară. După anul 2006, ca an de început al unor asemenea conferințe, din doi în doi ani, tot la o altă facultate de teologie ortodoxă din România se țin asemenea manifestări științifice, ce doresc a pune în lumină teme de teologie dogmatică, de mare actualitate și relevanță pentru teologia și misiunea Bisericii în vremea noastră. De asemenea, la Arad a avut loc pri-

mul colocviu național de Drept bisericesc în 2012 și de Teologie liturgică tot în 2012, ce au avut menirea de a coaliza energiile teologice în cadrul celor două discipline, pentru o cercetare teologică coerentă și care să răspundă marilor întrebări ale zilei din perspectiva acestora.

7. După ce Teologia dogmatică ortodoxă română a fost radiografiată tematic în cadrul Colocviilor teologice ce au loc din doi în doi ani, începând cu anul 2006, s-au pus bazele la Arad a Asociației Internaționale a Teologilor Dogmațiști Ortodocși (AITDO sau în engleză: IAODT) în anul 2007. Au urmat următoarele Conferințe Internaționale ale acestei Asociații: Arad, 2007 și 2009; Tesalonic 2011; Sofia 2013, iar între 25-27 septembrie 2016, a avut loc a cincea Conferință Internațională, la mănăstirea Caraiman, iar în 2018 a avut loc ultima Conferință a acestei Asociații la Balamand (Liban). Scopul acestei Asociații este acela de a promova comuniunea interortodoxă, în plan teologic și misionar, de a stimula cercetarea științifică ortodoxă la nivel internațional, încheierea de parteneriate teologice etc., cu scopul de a face din teologia ortodoxă, la nivel panortodox, o forță teologică și misionară mai puternică, decât o pot face aceasta teologii ortodocși, aflați în izolarea autonomiei etnice și ecleziale.

8. Teologia arădeană s-a străduit de-a lungul acestor trei decenii, să fie un ajutor prețios în misiunea Bisericii la nivelul parohiilor, păstrând o legătură directă cu viața parohială, nu numai pentru faptul, că majoritatea profesorilor de teologie slujesc Biserica și în calitate de preoți în comunitățile ecleziale parohiale, dar, și prin aceea, că organizează misiuni religioase în parohii, cu prilejul diferitelor evenimente, și, mai cu seamă, în perioada Marilor Posturi de peste an: Postul Nașterii Domnului și Postul Învierii Domnului. Păstrarea legăturii cu pulsul vieții parohiale ajută actului didactic să nu rămână doar într-un plan abstract, ci el să fie pus în legătură cu viața concretă a Bisericii, la nivelul structurii ecleziale de bază, care este parohia. În felul acesta, teologia este ferită să devină una pur teoretică, abstractă, fără legătură cu nevoile concrete ale preoților și credincioșilor.

9. Cu prilejul acestui eveniment jubiliar de două sute de ani, Teologia arădeană, privește cu speranță spre viitor, spre misiunea pe care o are de îndeplinit în continuare, atât în plan academic, științific, de cercetare cât și din punct de vedere pastoral și misionar. Conștiința teologiei arădene este una ce ține seama de tradiția sa istorică, care este de o mare valoare, dar, nu rămâne captivă ei, ci o valorifică în mod creator, fructificând-o și făcând-o relevantă prin întreaga ei lucrare pentru timpurile noastre.

Deci, putem spune că Teologia arădeană este o Teologie fundamentată pe tradiția ortodoxă românească, în general, cu accente specifice părții de vest a țării; dar, totodată, ea este o teologie vie, dinamică și misionară, prin care slujește Bisericii, oamenilor și lumii contemporane.

Toți cei care slujim și iubim teologia arădeană putem exclama cu acest prilej: vivat, crescat, floreat!

IMPORTANȚA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE ÎN FORMAREA PREOȚILOR ȘI MISIUNEA CULTURALĂ A BISERICII

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin RUS¹
Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

The instruction and education of those who are preparing to become servants of the altars of the Orthodox Church should, therefore, be organized in such a way as to create around them an atmosphere of humanity, nobility of soul, spiritual distinction and a complete integration of school life. To place great value on the most thorough study of theology, especially on spiritual exercises, combining study with prayer, school with the Church. Of great significance in the priest's educational work is the intimate connection between the teacher-priests and the students and theological students, a connection that constitutes a kind of spiritual brotherhood under the guidance of the bishop. For the great mystery of education, in general, but especially of sacerdotal education, always remains the influence of authentic educators; of thoroughly trained teachers, with a lot of pedagogical experience, with a good heart, burning with the fire of holy enthusiasm to form and educate those who are preparing to serve the most sublime

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței preoțești, desfășurată miercuri, 16 martie 2022, în Protopopiatul Lipova și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

mission and the highest leadership that the believer can exercise; that of a priest of the Church of Christ.

Keywords

Faculty, theology, priests, mission, society, Church.

1. Considerații preliminare

Chiar de la începutul expunerii noastre, ținem să subliniem faptul că forma, conținutul și scopul instrucției și al educației clerului creștin sunt în dependență de misiunea înaltă și divină pe care preotul Bisericii lui Hristos o are de îndeplinit. După exemplul Mântuitorului, această misiune este întreită: de a fi propovăduitor al Evangheliei (*Ioan* 18, 37), sfințitor al sufletelor credincioșilor (*Ioan*, 3, 16; 6, 51; 15, 13; *Luca* 22, 24; *Marcu* 14, 24) și păstor al acestora (*Marcu* 1, 15; *Matei* 14, 24; 4, 17; *Luca* 10, 11; 11, 20). Este vorba aici despre o putere duhovnicească având ca scop final să continue opera de mântuire a credincioșilor și, de aceea, slujirea pe care o îndeplinește ierarhia bisericească este de origine divină atât prin instituirea, cât și prin exercitarea ei. Misiunea ierarhiei are un caracter de taină, fiind susținută continuu de Duhul Sfânt.

Căci zice Apostolul neamurilor: „Căci orice arhiereu, fiind luat dintre oameni, este pus pentru oameni spre cele către Dumnezeu, ca să aducă daruri și jertfe pentru păcate” (*Evrei* 5, 1). Autoritatea ierarhiei bisericești și puterea ei duhovnicească vin de la Dumnezeu ca un har. De aceea, Apostolul Petru atrage mereu și mereu atenția mai marilor Bisericii, pentru a sublinia faptul că această comunitate încredințată lor spre a o duce pe calea mântuirii, este a lui Dumnezeu și că la conducerea ei, de către El au fost puși. Dumnezeu este cel care le-a încredințat-o (*Petru* 5, 2). Preotul este, de aceea, „omul lui Dumnezeu” (*I Timotei* 6, 11), prin care opera de mântuire, începută de Mântuitorul trebuie să fie dusă până la sfârșitul veacurilor. Pentru această sublimă slujire este trimis preotul de Mântuitorul în lume (*Ioan* 20, 21), pentru ca această viață să aibă cât mai multă viață. Preotul este, deci, un „ales” și un „trimis” al Mântuitorului (*II Corinteni* 5, 10), ca reprezentantul legal al Acestuia și, ca atare, el are plenitudinea puterii de a fi „iconom al Tainelor lui Dumnezeu” în lume (*I Corinteni* 4, 1) și, aceasta, potrivit asigurării exprese date de Mântuitorul Însuși Sfinților Apostoli: „Cărora veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ține, vor fi ținute” (*Ioan* 20, 23).

Dar, ceea ce dă preoției un deosebit nimb, este după cum am amintit, și faptul că preotul este un organ al Sfântului Duh cu asistența căruia el continuă în lume, opera începută de Iisus Hristos (*Fapte* 1, 8; *Luca* 24, 49; *Ioan* 14, 16-18). La păstorirea comunității credincioșilor, sau a Bisericii, preoții sunt puși și întăriți de Sfântul Duh, potrivit învățaturii Sfântului Apostol Petru care zice:

„Drept aceea, luați aminte de voi înșivă și de toată turma, întru care Duhul Sfânt v-a pus pe voi episcopi, ca să păstrați Biserica lui Dumnezeu, pe care a câștigat-o cu însuși sângele Său” (*Fapte* 20, 28).

Din cele citate mai sus, rezultă ca, în virtutea misiunii sale de organ prin care se confirmă opera de mântuire a sufletelor credincioșilor, preoția este încărcată cu o răspundere nespus de mare.

De aceea, ceea ce situează demnitatea preotului pe o treaptă așa de înaltă în lume, este faptul că această îndeplinește în primul rând, o funcțiune de propovăduitor al Evangheliei, de liturghisitor și de duhovnic. Aceste funcțiuni îi creează preotului o stare de intimitate sacrală cu Dumnezeu, a cărei sublimitate nimeni n-a înfățișat-o mai impresionant decât sfinții Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul și Efrem Sirul.

Pentru aceștia, preotul este vasul ales al lui Dumnezeu și organul prin care El își revarsă harul și dragostea Sa nesfârșită în lume, pentru mântuirea sufletelor. Înfricoșat de participarea preotului la sacerdoțiul Mântuitorului, la preoția nemuritoare a Acestuia, Sfântul Ioan Gură de Aur zice: „Preoția se săvârșește pe pământ, dar are rânduiala cetelor cerești”², fiindcă acest rang i-a fost fixat de Duhul Sfânt Însuși. Este o măreție fără de seamă pe care Arhiepiscopul cel Mare, Iisus Hristos și Duhul Sfânt i-au încredințat-o ierarhiei creștine ca s-o exercite aici în lume. Căci cum se poate gândi altfel despre faptul că

„oameni, care trăiesc pe pământ și locuiesc pe el, au primit îngăduința să administreze cele cerești și au o putere, pe care Dumnezeu n-a dat-o nici îngerilor, nici arhanghelilor. Nu s-a spus îngerilor, ci oamenilor: „Oricâte veți lega pe pământ, vor fi legate și în cer și oricâte veți dezlega pe pământ, vor fi dezlegate

² SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, III, 4, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ ȘI SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, traducere, introducere, note și un cuvânt înainte de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 57.

și în cer” (Ioan 20, 23). Au și stăpânitorii pământului puterea de a lega; dar leagă numai trupurile. Puterea de a lega a preoților, însă, leagă sufletele și străbate cerurile; Dumnezeu întărește sus în ceruri cele făcute de preoți jos pe pământ Stăpânul întărește hotărârea dată de robi”³.

Sfântul Grigorie Teologul îl situează pe preotul creștin alături de îngeri; aceasta, din pricina că preotul preamărește pe Dumnezeu împreună cu arhanghelii, atunci când acesta ia parte la slujirea preoțească împreună cu Hristos, la săvârșirea Sfintei Liturghii. Purtând pe brațul său Trupul și Sângele Mântuitorului, preotul se sfințește pe sine, dacă este vrednic; el sfințește de asemenea pe aceia cărora le dă Trupul și Sângele Domnului spre împărtășire⁴.

De asemenea și Sfântul Efrem Sirul, vorbind despre demnitatea preoțească, o numește „minunea mântuitoare” și

„mister înfricoșat al preoției, slujbă sfântă, sublimă, de neprețuit, cu care Hristos, după venirea Lui pe pământ, a binevoit să învrednicească pe nevrednicele Sale făpturi”⁵.

Din această pricină, Sfântul Părinte roagă pe aceia care poartă grija educației clerului (episcopatul) „cu lacrimi și cu suspine”, să facă acest lucru în așa fel ca aceștia „să păstreze cu sfințenie și cu vrednicie”⁶ tezaurul preoției.

Tot atât de măreață și sublimă este și funcțiunea pe care preotul o îndeplinește pentru a conduce sufletele credincioșilor la mântuire. Căci pentru Sfântul Ioan Gură de Aur preoția este mai presus de regalitate, fiindcă răspunderile acesteia din urmă sunt supuse unor schimbări vremelnice, în timp ce activitatea de multe ori neștiută, dar sublimă și hotărâtoare pentru mântuirea sufletelor, mijlocită de preot, are rezonanță și urmări deosebite. Acest preot, ca păstor duhovnicesc, are în grija sa sufletele credincioșilor Mântuitorului, al căror preț este mai mare decât întregul univers. „Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?”

³ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, III, 5, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ și SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, p. 59.

⁴ SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvânt de apărare pentru fuga în Pont sau despre preoție*, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ și SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, p. 162 și urm.

⁵ SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Cuvânt despre Preoție*, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ și SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, p. 225.

⁶ SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Cuvânt despre Preoție*, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ și SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, p. 225.

(Matei 16, 26). Iată de ce, la plinirea vremii, preotul va avea să răspundă de sufletele încredințate lui și a căror răscumpărare a fost plătită atât de scump pe lemnul crucii de Mântuitorul. El va răspunde cu sufletul său și de cele care s-au pierdut în negura păcatelor prin neîngrijirea sa. Preotul are să răspundă, deci, de valori pentru care Dumnezeu Însuși a binevoit să se smerească pentru a le dărui o nestricăciune și o valoare eternă⁷.

De aceea, slujirea preoțească pretinde, și aceasta în chip necesar, o anumită vrednicie sau un impuls interior ce se numește *vocație sacerdotală* (divinae vocations germen). Este vorba aici de acea certitudine și impuls interior pe care trebuie să le simtă tânărul care dorește să devină preot. Demnitatea preoției pretinde, desigur, o chemare și o trimitere din partea Mântuitorului, dar și o urmare a Acestuia și a Apostolilor. Acest deziderat îl accentuează Mântuitorul, când își alege singur Apostolii (Marcu 3, 13). El le zice acestora: „Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi” (Ioan 15, 16). Iar în parabola despre păstorul cel bun și cel rău, El zice: „Adevărat, adevărat zic vouă: Cel ce nu intră pe ușă, în staulul oilor, ci sare pe aiurea, acela este fur și tâlhar” (Ioan 10, 1). Iar ușa despre care e vorba aici este numai El și Biserica Lui (Ioan 5, 6).

La fel și Apostolul Pavel accentuează mereu și mereu ca el este un Apostol „chemat”, și aceasta nu de oameni și nici prin oameni, ci prin însuși Dumnezeu-Tatăl (*Galateni* 1, 1; *I Corinteni* 1, 1) și că nimeni de aceea, să nu-și ia cinstea preoției, ci numai cel chemat de Dumnezeu, ca și Aaron (*Evrei* 5, 4).

La începutul creștinismului, chemarea la apostolat s-a săvârșit nemijlocit de către Mântuitorul Însuși, iar mai târziu, în locul acestei chemări, prin Apostoli și păstorii canonici ai Bisericii. Așa, de exemplu, se știe că Sfântul Apostol Pavel a așezat în comunitățile creștine înființate de el păstori crescuți și formați în preajma sa (*Fapte* 14, 22), și despre care el zice că au fost puși episcopi de Duhul Sfânt „ca să păstorească Biserica Domnului” (*Fapte* 20, 28). În Efes, Apostolul a așezat pe Timotei (*I Timotei* 4, 14; *II Timotei* 1, 6), iar în Creta pe Tit. Apostolul nu numai ca îi îndemna să facă și ei la fel, ci le dă și indicații cum să-i formeze și să-i educe pe aceia care vor fi păstori credincioșilor Mântuitorului, prezentându-le în același timp, în câte o epistolă, profilul spiritual al episcopului sau al prezbiterului creștin autentic (*II Timotei* 2, 2; *Tit* 1, 5-9).

⁷ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, III, 4-6, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ ȘI SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, pp. 57-62.

De asemenea, Sfinții Părinți accentuează necesitatea chemării la preoție prin Dumnezeu. Sfântul Ioan Gură de Aur zice: „Demnitatea preoției este așa de mare, că este cu adevărat necesară o chemare din partea lui Dumnezeu, pentru ca numai cei vrednici să îmbrace aceasta demnitate”⁸. Iar Sfântul Ciprian afirmă – după cum vom arăta mai departe – că pătrunderea celor nechemăți la preoție este o „sacrilega temeritas”, din cauză că preotul lipsit de vocația sacerdotală este un batjocoritor al celor sfinte și nu va scăpa de pedeapsă, el și episcopul care l-a hirotonit fără să-i fi făcut cercetarea vocației și a pregătirii pentru preoție.

Din considerațiile acestea preliminare rezultă cu prisosință marea însemnătate pe care o are pentru Biserica educarea celor ce se pregătesc să devină slujitori ai altarelor.

2. Formarea clerului și necesitatea organizării acestuia sub directa supraveghere a Bisericii

În pedagogie se știe că scopul educației determină și alegerea mijloacelor cu ajutorul cărora se poate realiza acest scop. De aceea și pentru noi are valabilitate această normă și se pune problema mijloacelor prin care se poate realiza cultivarea și educația preotului Bisericii lui Hristos.

Cu privire la aceasta problemă s-au emis, în decursul timpului, mai multe opinii. Dintre acestea, avem în vedere concepția Bisericii Ortodoxe Române, după care, în conformitate cu tradiția și canoanele bisericești, singură Biserica (episcopatul) are datoria și dreptul de a organiza și supraveghea educația slujitorilor sfințelor ei altare.

Problema cultivării și a educației clerului trebuie să fie privită din mai multe puncte de vedere, și anume: a) doctrinar; b) canonic, c) istoric și d) pedagogic.

2.1. Temeiuri doctrinare

După învățătura cuprinsă în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, Biserica creștină s-a întemeiat pe crucea răstignirii lui Hristos, iar în istorie ea a intrat la coborârea Duhului Sfânt, cu scopul de a mijloci celor ce cred în Hristos harul mântuitor, câștigat prin jertfa de pe cruce și, astfel, să se prelungească în chip tainic, lucrarea mântuitoare începută de acesta până la sfârșitul ve-

⁸ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, III, 5, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ ȘI SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, p. 59-60.

curilor. Hristos Însuși, ca singurul temei (*I Corinteni* 3, 2) și „cap”, conduce Biserica în această lucrare divină, iar Sfântul Duh, ca „Domnul de viață făcătorul”, îi dă viață și o însuflețește. În Biserică a așezat Hristos tot adevărul mântuitor (*Ioan* 18, 37), Apostolii și urmașii acestora, episcopii, devenind, astfel, „martori ai Adevărului” (*Fapte* 1, 8). Biserica este, astfel, „stâlpul și temeliea Adevărului” (*I Timotei* 3, 15), pe care ea îl are revelat de la Dumnezeu Însuși. Acest adevăr fiind mai înainte vestit prin prooroci, patriarhi și drepti ai Vechiului Testament, a fost descoperit oamenilor în chip desăvârșit prin Iisus Hristos Mântuitorul (*Evrei* 1, 1-3). Iisus Hristos a dăruit lumii, deci, descoperirea dumnezeiască numai prin Biserica Sa și a răspândit-o în lume prin Sfinții Apostoli, prin ucenicii și urmașii acestora: episcopi, preoți și diaconi.

Biserica este, deci, singura depozitară a descoperirii dumnezeiești și, ca atare, singura autoritate hotărâtoare și infailibilă în ceea ce privește Adevărul descoperit nouă de Mântuitorul. Numai Biserica este chezașia dreptei interpretării și a propovăduirii acestui adevăr în lume, fiindcă numai Biserica deține „canonul adevărului”, cum atestă Sf. Irineu⁹. Aceasta, fiindcă numai în Biserică lucrează Duhul Sfânt, pentru păstrarea neîntinată a Adevărului mântuitor.

Noi mai mărturisim că Mântuitorul – ca izvor al întregii ierarhii și preoții –, a încredințat conducerea văzută a Bisericii Sale, cât și datoria și dreptul de a învăța adevărul descoperit de El Sfinților Apostoli (*Luca* 10, 16). Căci, apoiindu-se de ei, Mântuitorul le-a zis:

„Da-tu-Mi-s-a toata puterea în cer și pe pământ. Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte am poruncit vouă și, iată, Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului” (*Matei* 28, 18-20).

Și în alt loc: „Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi” (*Ioan* 20, 21). De aceea, se poate spune că Biserica a fost întemeiată și pe trimiterea Apostolilor. Eternul Păstor, Iisus Hristos, a clădit Biserica Sa sfântă prin aceea că El a trimis pe Apostoli să vestească Evanghelia în lume. Deci misiunea aceasta învățătoarească a trecut de la Hristos la Apostoli și de la aceștia la urmașii lor: la episcopi. Din textele Sfințelor Evanghelii aflăm că

⁹ SFÂNTUL IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor*, III, 3, 3, în SFÂNTUL IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor. Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos*, cartea a III-a, traducere din limbile greacă veche și latină, introducere și note de Petru Molodeț, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018, p. 60.

Mântuitorul a dat fiecăruia dintre Apostoli, prin insuflarea Duhului Sfânt, autoritatea duhovnicească („sacra potestas”) de a exercita puterea magisteriului care privește nu numai propovăduirea Adevărului revelat, ci și luarea tuturor măsurilor necesare păstrării curate și tâlcuirii acestuia. Așa se face că – încrezători în porunca Mântuitorului – Sfinții Apostoli au așezat și ei urmași ai lor, episcopi și preoți, pe care i-au instruit și educat și cărora le-au încredințat atât păstrarea și răspândirea Evangheliei în toată lumea (*I Timotei* 4, 13, 16; 6, 2, 3; *II Timotei*, 13, 14; 3, 10, 14; *Tit*, 1, 9; *Fapte*, 14, 22), cât și obligația de a supraveghea dreapta învățătură în Biserică (*I Timotei*, 3, 4-6; 4, 6-7; 6, 3-4) pentru a îndruma în „învățătura cea sănătoasă” (*Tit* 1, 19). Doctrina apostolică precizează că numai episcopii, care dețin „sacra potestas”, „summum sacerdotium” și „sacri ministerii summa”, au răspunderea de a așeza păstori duhovnicești și propovăduitori ai Evangheliei și de a păstra curată învățătura creștină până la a doua venire a lui Mesia (*II Timotei* 4, 2-9). Puterea aceasta a magisteriului apostolic s-a transmis – prin hirotonie și succesiune apostolică – până astăzi și se va transmite până la sfârșitul veacurilor, după cuvântul Mântuitorului¹⁰.

Tradiția Bisericii continuă întocmai rânduiala lăsată de Mântuitorul și de Sfinții Apostoli, căci, potrivit dreptului primit de la Sfinții Apostoli, numai Biserica, prin ierarhia ei (episcopatul), are datoria și dreptul de a se îngriji de „chemarea” și „trimiterea” aceluia care au să propovăduiască Evanghelia, să sfințească și să păstorească credincioșii Mântuitorului, fiindcă acesteia i-a poruncit să păzească toate câte a învățat El.

Din cele mai de sus și din alte texte ale Sfintei Scripturi și ale Sfintei Tradiții reiese, în chip neîndoielnic, că grija pentru educația clerului, care face parte din ierarhia harică, îi revine ca o datorie, așadar numai Bisericii, prin ierarhia sa superioară (episcopatul).

2.2. Temeiuri canonice

Punctul de vedere doctrinar cu privire la factorul care poartă răspunderea și dreptul de a se îngriji de formarea și educarea clerului este întărit și de Sfânta Tradiție. Așa, de exemplu, Sfintele Sinoade Ecumenice s-au ocupat cu această

¹⁰ Prof. dr. Panteleimon RODOPOULOS, Metropolitan of Tyroloë and Serention, *An Overview of Orthodox Canon Law*, translated from the Greek original by W. J. Lillie, Orthodox Research Institute, Rollinsford, New Hampshire, 2007, p. 143-144; cf. și Dr. Nicodim MILAȘ, *Dreptul bisericesc al Bisericii Orientale*, traducere românească de D. Cornilescu și V. Radu, București, 1915, p. 301.

problemă importantă pentru viața Bisericii și soluția ei justă a fost întărită prin canoane. Deja canonul 58 apostolic face răspunzători pe episcopi de neglijența în exercitarea magisteriului a grijii pentru formarea și educația clerului:

„Episcopul sau preotul care este neglijent față de cler sau de popor și nu-i învață pe aceștia dreapta credință să fie afurisit, iar dacă persistă în neglijență și în indiferență, să fie caterisit”¹¹.

La fel prevede și canonul 2 al Sinodului al VII-lea Ecumenic care precizează că cea dintâi și cea mai însemnată datorie a episcopatului este grija de educația clerului și că numai ierarhia Bisericii are datoria și dreptul de a face acest lucru:

„Fiindcă, în momentul când psalmodiem, făgăduim lui Dumnezeu că: «voi cugeta la îndreptările Tale și nu voi uita cuvintele Tale» (*Psalmul* 118, 16), este mântuitor ca toți creștinii să păzească acest lucru, dar în special cei îmbrăcați în demnitatea preotească. De aceea, hotărâm ca oricine va fi înaintat spre treapta episcopatului să cunoască întru totul Psaltirea, astfel încât să-și povățuiască întregul său cler să fie instruit din aceasta. Însă să fie examinat fără îndoială de către mitropolit dacă are râvnă să citească minuțios, iar nu superficial, sfintele canoane, Sfânta Evanghelie și cartea dumnezeiescului Apostol și întreaga Dumnezeiască Scriptură, și să viețuiască și să-și învețe poporul în conformitate cu dumnezeieștile porunci... Iar dacă cineva s-ar îndoii și nu ar accepta cu bucurie să facă și să învețe astfel, atunci să nu fie hirotonit”¹².

Aceeași învățătură o mai stabilesc și canoanele 12¹³ și 26¹⁴ ale Sinodului de la Laodiceea; canonul 19 Sinodului al VI-lea Ecumenic¹⁵; canonul 2 al Sinodului I Ecumenic¹⁶, cât și canonul 18 al Sinodului din Cartagina¹⁷.

¹¹ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I: *Canoanele apostolice și canoanele Sinoadelor Ecumenice*, ediție bilingvă, Studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Răzvan Perșa, Editura Basilica, București, 2018, p. 125. A se vedea și Arhid Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, Ediția a III-a îmbunătățită, Sibiu, 2005, p. 40.

¹² *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, p. 345. A se vedea și Arhid Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, p. 181.

¹³ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II: *Canoanele Sinoadelor Locale*, ediție bilingvă, Studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Răzvan Perșa, Editura Basilica, București, 2018, p. 88. A se vedea și Arhid Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, p. 241.

¹⁴ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, p. 91. A se vedea și Arhid Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, p. 245.

¹⁵ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, pp. 282-283. A se vedea și Arhid Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, p. 128.

2.3. Temeiuri istorice

De-a lungul veacurilor, Biserica, prin ierarhia ei superioară (episcopatul), a împlinit cu prisosință porunca Mântuitorului și a Sfinților Apostoli, cât și prevederile canoanelor amintite mai sus, îngrijindu-se cu multă râvnă de formarea și educația clerului. Spre deosebire de cultele păgâne, creștinismul este o doctrină pe temeiul căreia credinciosul se poate desăvârși și mântui și, care, de aceea, pretinde cunoașterea, credința și totala adeziune personală. Această doctrină este o învățătură ce trebuie cunoscută cât mai temeinic pentru a se transforma în viață. De aceea, Mântuitorul este numit învățător, iar Apostolii și creștinii se numeau discipoli sau ucenici. Ca religie, învățătura revelată, depozitată în Biserică, aceasta trebuie să se îngrijească de instrucția și educația acelor care păstoresc pe credincioși. Căci nu se concepe creștin, oricât de simplu ar fi, care să nu fie instruit cu privire la adevărul revelat, de care depinde mântuirea sa. Cu atât mai mult se pretinde acest lucru de la episcopi, preoți și diaconi, purtătorii „chemați” și „trimiși” ca să inițieze pe alții în doctrina creștină, slujind, astfel, Biserica.

După unii autori, Sfinții Apostoli s-ar fi îngrijit, în chip deosebit, de ucenicii lor, de episcopii și de preoți pe care îi așezau în fruntea comunităților creștine, pentru ca aceștia să fie în stare să propovăduiască, să explice și să apere adevărul creștin (*I Timotei* 3, 2; *II Timotei* 2, 24; *I Timotei* 4, 13, 16). Ba chiar unii dintre acești autori merg și mai departe, afirmând că Sfinții Apostoli ar fi întemeiat în Roma o „școală a științelor sacre”. Alți autori trag concluzia că în secolul I ar fi existat o școală teologică condusă de Sfântul Ioan, Sfântul Policarp și Sfântul Irineu. Desigur că toate afirmațiile acestea sunt întemeiate doar pe tradiție și pe simple presupuneri și au o valoare doar prin aceea că întăresc convingerea că Sfinții Apostoli au fost preocupați, după exemplul Mântuitorului, de educația ucenicilor lor, pe care să-i așeze apoi ca păstori ai comunităților creștine, ce începuseră a se înmulți.

Din izvoare demne de credință, însă, știm că, începând cu Socrate, până în secolul al III-lea d. Hr., era obiceiul ca filozofii să instruiască un cerc de ucenici și acest lucru se întâmpla fie pe stradă, fie în locuri publice, în anumite încăperi. Astfel, este posibil ca și Sfinții Apostoli și ucenicii acestora să fi procedat la fel. Acest lucru se știe, de altfel, din *Stromateis* I și II, precum

¹⁶ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, p. 149. A se vedea și Arhid. Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, p. 56.

¹⁷ *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, pp. 145-146. A se vedea și Arhid. Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și comentarii*, pp. 275-276.

și din faptul că Sfântul Iustin, Aristide și Quadratus au ținut cursuri teologice. Din aceste dovezi, se poate trage concluzia că, după perioada apostolică, a harismelor și a didascalilor, (sec. al II-lea), mijlocul de pregătire a clerului creștin nu era instrucția școlară sistematică, ci ucenicia, sau trăirea și slujirea pe lângă un episcop sau vestit scriitor bisericesc.

Dar în fața erezilor și a atacurilor înverșunate ale acestora împotriva Bisericii creștine, cât și ale filozofilor păgâni, apologeții și ierarhia bisericească s-au văzut siliți să organizeze școli în care să poată fi instruiți atât credincioșii, care doreau să se pregătească pentru primirea Tainei Sfântului Botez, cât și aceia care simțeau chemarea să devină slujitori ai altarelor Bisericii. Așa s-au născut, în sec. II, vestitele școli catehetice din Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Edessa, Roma, etc. Acestea s-au transformat, într-un timp destul de scurt, din simple școli elementare, pentru cei ce doreau să primească Botezul creștin, în institute și centre de înaltă cultură teologică, devenind, totodată, și admirabile institute de educație și pentru aceia care doreau să devină slujitori ai Bisericii sau conducători duhovnicești ai comunităților creștine, așadar, ierarhi, prezbiteri și diaconi.

După temeinicele dovezi pe care le posedăm astăzi cu privire la caracterul și organizarea acestor școli catehetice, putem afirma cu certitudine că ele erau școli bisericești, așadar institute de instrucție și educație religioasă, conduse de clerici sub jurisdicția Bisericii. Școlile catehetice au fost, în vremea lor, adevărate pepiniere în care se pregăteau viitorii păstori Bisericilor creștine din primele veacuri. Căci, deși ele nu erau institute organizate exclusiv pentru educația clerului, totuși, din aceste școli s-au recrutat mari arhierii, prezbiteri și clerici merituoși. Important pentru noi este faptul că toate aceste școli erau sub jurisdicția Bisericii.

Această formă de pregătire a clericilor, în preajma unor episcopi și în școlile catehetice, s-a continuat și în secolele următoare, până în secolul al VII-lea, clericii fiind pregătiți în școlile mănăstirești și în alte școli teologice, întemeiate fie de împărații bizantini, fie de patriarhi, ori de către marii ierarhi ai Bisericii. Toate aceste școli erau sub jurisdicția și conducerea ierarhiei bisericești, deci a Bisericii. De altfel, istoricii erudiți ai Bisericii și ai pedagogiei sunt de acord că până în secolul al XVII-lea, atât în Răsărit cât și în Apus, Biserica creștină a fost ctitoria nu numai a școlilor teologice, cât și a celor de toate gradele, până la universități. Toți aceștia subliniază, în chip deosebit, faptul că, până în acest veac, jurisdicția de fapt și de drept asupra școlilor teologice o deținea Biserica, prin episcopat, ca organ suprem al puterii bisericești.

În școlile catehetice, episcopul locului exercita întreaga jurisdicție dogmatică și canonică, precum și pedagogică, el fiind uneori chiar conducătorul școlii. Episcopul supraveghea îndeaproape întreaga activitate a școlii, fapt ce reiese din conflictul ivit între Origen și episcopul Demetrios. De asemenea, pe baza drepturilor sale, episcopul Rabulas a luat măsuri energice, aruncând anatema asupra lui Teodor de Mopsuestia și a desființat chiar școala din Antiohia (431), când aceasta s-a făcut apărătoarea unor învățături eretice. La fel și mitropoliții din Nisibi (sec. V-VI) exercitau jurisdicția asupra cunoscutei școli teologice din acest oraș. Statutele acestei școli ne informează că școala, fiind tulburată de certuri interne, mitropoliții Hoseas, Pavel, Simion și Achadabue au intervenit și au restabilit pacea. De asemenea, ni se mai relatează că toți profesorii acestor școli erau clerici.

Patriarhii și ierarhii Bisericii Ortodoxe au organizat școli teologice în eparhiile lor, au întreținut internate pentru studenții săraci care doreau să devină clerici și au emis ordine cu privire la programa analitică a școlii Bisericii, fie ele școli (academii) ecumenice, facultăți de teologie în cadrul Universității imperiale, sau instituții de erudiție teologică. Autoritatea Patriarhului din Constantinopol se exercita atât de mult, încât, la un moment dat, când atmosfera și direcția teologică din Universitatea imperială nu mai corespundea Ortodoxiei, el a desprins Facultatea de teologie de această Universitate, organizând, în anul 1100, un institut teologic aparte.

Am mai putea cita ca exemple școlile ecumenice (sec. VI), școlile lui Maximos Holobulos (1261) și școlile mănăstirești, ce se găseau sub jurisdicția Bisericii, care le organiza și le supraveghea după tradiția, canoanele și rânduiala apostolică.

În situația aceasta se găseau toate școlile teologice pentru formarea clerului, înființate de Biserică până în sec. IX, în diferitele țări ortodoxe. În Rusia, de pildă, Sfântul Sinod supraveghea și conducea școlile teologice printr-un comitet pentru învățământul religios. Episcopul eparhiot era și primul supraveghetor al școlilor pentru pregătirea clerului din eparhia sa, cu obligația de a raporta anual despre situația acestora, Sfântului Sinod.

Pe aceleași principii doctrinare și canonice, au fost organizate și primele seminarii teologice ale Bisericii Ortodoxe Române. Regulamentul seminariilor din anul 1843 prevedea, în spiritul acestor principii, că aceste școli teologice se aflau sub jurisdicția mitropolitului și episcopilor eparhioți și „erau conduse de un Comitet îngrijitoriu al învățăturilor preoțești”, care avea să se ocupe de pregătirea clerului de mir și a celui din mănăstiri. Aceasta a fost

situația canonică și jurisdicțională a școlilor pentru pregătirea clerului în Biserica Ortodoxă Română până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dar, datorită diferitelor influențe, statul burghez a legiferat monopolul și asupra învățământului teologic. Sub pretextul incompatibilității învățământului teologic sub jurisdicția Bisericii într-un stat modern, statul liberal-burghez nu și-a însușit, cum era și firesc, numai dreptul de control asupra școlilor pentru pregătirea clerului, ci a pus aceste școli și sub jurisdicția lui absolută. Astfel, prin legile privitoare la organizarea învățământului din anii 1859, 1864 și 1893, seminariile teologice din România devin școli secundare de stat, fiind scoase de sub controlul Bisericii, iar Regulamentul Legii clerului și al seminariilor din anul 1914 – care a fost în vigoare până în anul 1948 – precizează că seminariile și facultățile de teologie trec sub jurisdicția absolută a statului, care le organizează și le conduce prin organele sale. Facultățile de teologie au fost, astfel, încadrate organic în Universitate și le conduceau după același regim ca și celelalte facultăți.

Învățământul teologic a fost, așadar, prin aceste legiuiri ale statului burghez-liberal, complet secularizat și urmările acestei secularizări n-au încetat să se arate.

Școlile teologice trebuie să fie institute de învățământ și educație religioasă. Ca institute ale Bisericii, ele au să se ocupe cu studiul teologiei, așadar cu studiul ce tratează despre Dumnezeu și lucrurile divine și aceasta pe temeiul revelației. De aceea, teologia este „știința credinței” într-un dublu sens: a) ea are ca obiect de cercetare credința, în sens obiectiv, așadar conținutul credinței sau suma adevărilor revelate; b) ea se mai ocupă cu credința în sens subiectiv, ca o condiție esențială din partea celui care se ocupă cu studiul teologiei, cu adevărul revelat, ce pretinde adeziunea aceluia care-l cunoaște, pentru a fi transformat în viață și existență. Pentru aceasta, ne este necesară „lumina credinței” (*Efeseni* 1, 18; *I Corinteni* 2, 6-16), care să ne lumineze gândurile. Din această cauză, teolog nu poate fi decât un om al credinței. Teologia depinde de credință și ea trebuie să stea în slujba credinței, iar credința depinde de Biserică, fiindcă aceasta este depozitara credinței. De aceea, teologia trebuie să fie o „teologie bisericească”, o teologie ortodoxă. Ceea ce este dat pozitiv în revelația creștină a fost dăruit de Mântuitorul Bisericii Sale, ca aceasta să fie păzitoarea și învățătoarea adevărului revelat. Bisericii i-a încredințat Mântuitorul întregul adevăr revelat și întregul har mântuitor, pentru a fi mijlocitor creștinătății, până la sfârșitul veacurilor. Așadar, în timp ce Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție cuprind tot ceea ce ne-

a descoperit Dumnezeu, Biserica propovăduiește tot ceea ce avem să credem pentru a ne putea mântui.

Întrucât credința revelată aparține Bisericii, care o interpretează într-un chip infailibil, având asistența Sfântului Duh, teologul primește – după regula credinței ortodoxe – „doctrina fidei” din mâna Bisericii. Adevărul de credință îi este dat atât teologului, cât și credincioșilor, nu numai prin revelație, ci și prin Biserică, ea fiind singura mijlocitoare autentică a revelației divine. Biserica este, din acest motiv, pentru teolog și credincioși – alături de autoritatea divină – cea mai înaltă autoritate, ea fiind „stâlpul și temelial adevărului” (*I Timotei* 3, 15). Din acest punct de vedere, atât teologii, cât și toți credincioșii trebuie să se supună autorității Bisericii, să adere la ceea ce învață Biserica. Desigur, nu este vorba aici despre o aderare oarbă, ci despre un act spiritual pentru care adevărul divin revelat se înserează în universul intelectual al celui care îl acceptă printr-o cunoaștere luminată de credință.

Iată de ce, teologia trebuie să fie o teologie bisericească fiindcă fără Biserică nu există adevăruri revelate și fără adevăruri revelate nu poate exista o teologie creștină.

De aici, concluzia justă că teologia se află sub conducerea și supravegherea ierarhiei superioare bisericești. În acest sens, Biserica a cultivat în toate timpurile teologia, fiindcă, datorită acesteia, adevărul revelat a fost lămurit, adâncit, apărut și, astfel, păstrat curat în decursul veacurilor. Dar și pentru faptul că, datorită teologiei, Biserica și-a pregătit și format slujitorii altarelor ei.

2.4. Temeiuri pedagogice

Studiul teologiei este o îndeletnicire pe care o poate profesa orice creștin, dar misiunea preoțească este strâns legată de studiul teologiei. Căci – după cum am arătat și ținem să subliniem încă o dată – răspunderea preoției este nespus de mare. Ierarhia este tălmăcitoarea învățaturii Mântuitorului, cu misiunea de a o propovădui credincioșilor Bisericii Lui. Și dacă demnitatea preoțească a fost socotită în toate timpurile a fi importantă, demnitatea preoției Noului Testament este nespus de înaltă. Căci puterea dată acesteia, de a săvârși Sfânta Euharistie și de a lega și de a dezlega păcatele credincioșilor, depășește orice înțelegere a acestora, fiindcă, pe pământ, nu se află nimic asemănător. Așa după cum, după Învierea Sa din morți, Mântuitorul i-a trimis pe Apostolii Săi în lume să propovăduiască Evanghelia iubirii, tot asemenea sunt trimiși și astăzi cu aceeași putere preoții „spre desăvârșirea sfinților, la lucrul slujirii, la zidirea trupului lui Hristos” (*Efeseni* 4, 12). Preoții

Bisericii creștine trebuie să îndeplinească o slujire neasemuit de importantă și care pretinde – din această cauză – o pregătire cât mai temeinică și o răspundere religioasă și morală uriașă. Căci aceștia trebuie să fie „lumina luminii” și „sarea pământului” (*Matei* 5, 13-16), propovăduitorii Evangheliei și administratorii harului, păstorii turmei lui Hristos (*Matei* 28, 18-19) și sfințitorii acesteia (*Luca* 22, 19; *I Corinteni* 11, 24), colaboratorii lui Dumnezeu pe pământ (*I Corinteni* 3, 9), administratorii înfricoșătoarelor Lui Taine (*I Corinteni* 4, 1) și trimișii prin care Dumnezeu vorbește astăzi credincioșilor. Cu un cuvânt, preoții sunt puși să administreze valori eterne, spre edificarea credincioșilor încredințați lor de Biserică.

Acesta este motivul pentru care Părinții Bisericii au slăvit preoția ca pe cea mai sublimă slujire aici pe pământ. Și tot aceasta este cauza care a determinat pe unii dintre marii teologi să fugă din fața preoției și aceasta fiindcă erau conștienți de înfricoșătoarea ei răspundere.

Revelația divină și Sfinții Părinți în opera lor – și mai ales cu viața lor – descriu nespuse de clar care trebuie să fie profilul religios-moral al preotului creștin (*Ioan* 15, 19; 18, 23), pentru a deveni ceea ce trebuie să fie; o lumină ce călăuzește spre Hristos. Sau, cum se exprimă Sfântul Ioan Gură de Aur: „Demnitatea preoțească este așa de înaltă, că este cu adevărat necesară o chemare din partea lui Dumnezeu, pentru ca numai cei demni să îmbrace aceasta demnitate”¹⁸. Iată de ce Biserica a considerat pătrunderea unor nechemați în preoție ca pe o „sacrilega temeritas”.

Pentru a nu se întâmpla acest lucru, Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți, adunați în sinoade apostolice și ecumenice, au obligat episcopatul, căruia îi aparține de drept divin și în virtutea succesiunii apostolice „potestas magisterii” să fie cu cea mai mare grijă în ceea ce privește pregătirea și educația sacerdotală a slujitorilor sfintelor altare ale Bisericii lui Hristos. În sensul că, în pedagogia divină, hotărâtoare este chemarea la preoție¹⁹. Este aceasta eterna hotărâre a Providenței divine, prin care anumite persoane sunt alese de a sluji preoția și de a împlini cu credincioșie și sfințenie marile îndatoriri ale acesteia în lume.

¹⁸ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, III, 4, în SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ ȘI SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, pp. 57-58.

¹⁹ Prof. dr. Panteleimon RODOPOULOS, Metropolitan of Tyrolöe and Serention, *An Overview of Orthodox Canon Law*, pp. 159-160; Dr. Nicodim MILAȘ, *Dreptul bisericesc al Bisericii Orientale*, pp. 358-365.

De aceea, pe temeiul acestei chemări, Sfinții Părinți accentuează marea importanță pe care o are, în educația preotului, „vocația”²⁰, deoarece preoția nu este o îndeletnicire ca oricare alta, rânduită de oameni, pentru treburile lor trecătoare, ci ea este o misiune cerească, o slujire a Eternului Logos și, ca atare, a vieții într-o nestricăciune, a vieții celei veșnice; ea este o slujire, prin care sufletele, născute din nou prin Taina Sfântului Botez, trebuie să-și păstreze neîntinată de păcat „îmbrăcarea cu Hristos” (*Galateni 3, 26-27*) și, astfel, să se mântuiască.

Iată de ce vocația are o importanță atât de mare în pregătirea pentru preoție. Căci prin vocație se înțelege aici nu numai îndreptarea cuiva spre o alegere dumnezeiască și o stăruitoare chemare, ce pare că vine din adâncurile ființei, care-l cheamă pe ucenic să-și realizeze în această misiune a preoției tot sensul existenței sale. În pedagogie, se face o distincție importantă între o profesiune „exteroară” pe care o alege cineva și alta interioară pe care trebuie s-o aibă cineva ca o vocație, ca o chemare din adâncuri, ca o misiune.

Desigur că vocația nu este opera unui destin orb și nimeni nu se naște ca „om de vocație”, deși recunoaștem că ereditatea – planul cromozomial – are și ea un cuvânt de spus aici. Dar înnăscută este numai o anumită bogăție de predispoziții psihice, ce constituie o anumită structură psihică. Pentru ca cineva să devină „om de vocație” mai este necesar ca aceste predispoziții (ca posibilități), înscrise în planul cromozomial, să fie cultivate atât prin truda celui care le posedă, cât și prin influența educativă favorabilă a mediului familial, școlar și social.

În tot cazul, între simplul profesionist și omul de vocație sunt mari deosebiri. Fiindcă din experiența vieții se vedește faptul important că munca profesionistului trebuie să fie susținută mereu prin interese externe, deoarece acesta muncește calculându-și câștigul și, de aceea, de multe ori, el simte greul ocupației sale, ce poate deveni uneori un adevărat chin. Dimpotrivă, munca omului de vocație se susține printr-o răspundere înaltă, ce-și are originea în acea chemare din adâncuri, despre care vorbeam mai sus și, de aceea, ea are un spor infinit.

A avea vocație înseamnă a fi ars de dogoarea mării pasiuni în a realiza în lume, într-un chip cât mai desăvârșit, ideea misiunii pe care omul o slujește. Întrebat de Pilat cine este, Mântuitorul și-a definit clar misiunea Sa în lume, zicând: „Eu, spre aceasta M-am născut și pentru aceasta am venit în lume,

²⁰ Pr. Prof. dr. Ioan G. COMAN, „Vocația și pregătirea pentru preoție”, în *Studii Teologice*, anul VI (1954), nr. 5-6, pp. 239-268.

ca să dau mărturie pentru adevăr” (*Ioan* 18, 37). Și El a împlinit această misiune, mișcat de o iubire nemărginită, până când, răstignit pe cruce, a strigat: „Părinte, în mâinile Tale încredințez duhul Meu” (*Luca* 23, 46).

După acest exemplu al Mântuitorului și preotul creștin trebuie să fie un „preot de vocație”. Lucrul acesta este subliniat clar de Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Sfântul Apostol Pavel stabilește, în această privință, principiul: „Și nimeni nu-și ia singur cinstea aceasta, ci dacă este chemat de Dumnezeu, după cum și Aaron” (*Evrei* 5, 4) și dă ca exemplu pe Eternul Arhiereu însuși: „Așa și Hristos nu S-a preaslăvit pe Sine însuși, ca să se facă arhiereu, ci Cel ce a grăit către El: Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut” (*Evrei* 5, 5), precum se zice și în alt loc: „Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melchisedec” (*Evrei* 5, 6). Apoi Mântuitorul și-a ales pe ucenicii Săi, pe care i-a chemat să-L urmeze, spre a săvârși această lucrare a iubirii evanghelice și a propovăduii adevărul revelat în lume. De aceea, El le și zice: „Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi” (*Ioan* 15, 16). De asemenea, și Apostolul Pavel accentuează faptul că este un apostol chemat și aceasta nu prin oameni, ci prin „Iisus Hristos și prin Dumnezeu-Tatăl” (*Galateni* 1, 1; *I Corinteni* 1, 1).

Daca Sfinții Apostoli au fost „chemați” la propovăduire într-un chip nemijlocit, de însuși Mântuitorul, după înălțare, în locul acestei chemări directe a fost așezată, de colegiul Sfinților Apostoli, chemarea prin Apostoli și prin urmașii acestora, care sunt episcopii. Așa procedează Sfântul Apostol Pavel, care cheamă și așază în comunitățile creștine înființate de către el, episcopi și prezbiteri (*Fapte* 20, 17). El a așezat în Efes pe Timotei, ca episcop (*I Timotei* 4, 14; *II Timotei* 1, 6), iar în Creta pe Tit, cu porunca dată ca și aceștia, la rândul lor să cheme la episcopat, preoție și diaconie, bărbați aleși (*II Timotei* 2, 4, 2; *Tit* 1,5), care să fie capabili de a predica cuvântul lui Dumnezeu (*II Timotei* 4, 2) și de a pregăti și pe alții să facă acest lucru (*II Timotei* 2, 2). Ideea unei chemări la preoție prin organele Bisericii este exprimată aici nespus de clar.

Sfinții Părinți și scriitorii bisericești accentuează și ei necesitatea vocației, ca o chemare divină la preoție. Am arătat mai sus care este concepția Sfântului Ioan Gură de Aur și a Sfântului Efreem Sirul cu privire la această chestiune. Iar Sfântul Ciprian îi scrie lui Cornelius: „Acela care ar cuteza să creadă că cineva ar putea deveni preot fără judecata lui Dumnezeu, ar face dovada unei îndrăzneli tâlhărești și al unui suflet corupt. Aceasta, fiindcă însuși Domnul zice că nici cel mai neînsemnat lucru nu se întâmplă fără voia Tatălui Său. Atunci cum poate crede cineva că ceea ce e mai important și

mai înalt se poate întâmpla în Biserică fără știința și ajutorul lui Dumnezeu și că preotul poate fi sfințit fără voia acestuia”²¹?

Aceasta este învățătura Bisericii cu privire la vocația preoțească. În aceasta constă toată plenitudinea preoției față de lume și față de îndrăzneala celui care ar păși pe treapta preoției fără ca să simtă chemarea la aceasta. Din aceste pricini, Biserica a și fixat anumite criterii după care se poate recunoaște vocația preoțească, și anume, prin glasul Sfântului Apostol Pavel, care cere candidatului la preoție o serie întregă de însușiri (*I Timotei* 3, 2-10; *Tit* 1, 7-9). De aceea, Apostolul îi și pune lui Timotei la inimă, zicând: „Nu-ți pune mâinile degrabă pe nimeni ...” (*I Timotei* 5, 22). La fel și Mărturisirea Ortodoxă scrie: „Deci prin această punere de mâini și prin succesiune neîntreruptă, au putere de a predica dogmele mântuitoare cei care au fost trimiși; dar cei care nu au fost trimiși și nici aleși pentru această lucrare, nicidecum nu trebuie să îndrăznească, după cum s-a spus: Cum vor predica ei, dacă nu sunt trimiși”²². Așadar, adevăratul păstor de suflete intră numai prin „poarta chemării și a trimiterii” în „staulul” turmei sale.

Providența divină veghează, astfel, asupra Bisericii și asupra administrării Sfintei Taine a Preoției (*Efesenii* 4, 11; *Romani* 12, 4-8). Natural că și aici Providența divină lucrează după înțelepciunea ei ascunsă, prin întrebuintarea unor multiple mijloace spre realizarea scopurilor ei, folosindu-se mai ales de ierarhia sfințită a episcopatului Bisericii, care, singură, are datoria și dreptul de a face chemarea și trimiterea canonică la preoție. Fără îndoială că aceasta are loc și în urma unei hotărâri a Proniei divine.

Din aceste motive, o mare răspundere apasă pe umerii ierarhiei superioare bisericești, cât și pe conștiința acelor care se pregătesc să devină preoți. De aceea, Sfântul Ciprian afirmă că a intra în preoție fără de vocație, fără a fi chemat și pregătit la aceasta, însemnează o „sacrilegia temeritas”²³.

Pentru a nu da ocazie unui asemenea sacrilegiu și pentru a împlini sfatul Apostolilor de la *I Timotei* 5, 22, Biserica trebuie să se îngrijească de educația și formarea slujitorilor altarelor ei. Iată încă un motiv ce pledează pentru

²¹ SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Epistola* LIX, V, 2, în SFÂNTUL CIPRIAN, EPISCOPUL CARTAGINEI, *Scrisori*, traducere din limba latină de: prof. Ion Diaconescu și prof. dr. Ovidiu POB, prefață de prof. Ion Diaconescu, Editura Sophia, București, 2011, p. 246.

²² Petru MOVILĂ, *Mărturisirea Ortodoxă a credinței universale și apostolice a Bisericii Orientale*, ediție bilingvă, introducere, text latin, traducere și note: Traian Diaconescu, Institutul European, Iași, 2001, p. 129.

²³ SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Epistola*, LXVII, II, 2, în SFÂNTUL CIPRIAN, EPISCOPUL CARTAGINEI, *Scrisori*, p. 315.

pregătirea candidaților la preoție numai în școli și institute de învățământ puse sub directa jurisdicție și supraveghere a Bisericii și care să fie astfel organizată, încât să facă imposibil acel „sacrilegia temeritas”, despre care vorbește Sfântul Ciprian.

În vederea realizării acestui scop, școlile teologice trebuie să aibă o menire dublă: a) ele trebuie să fie școli de învățământ teologic și b) instituții de educație sacerdotală bisericească. Ca școli de învățământ teologic, ele trebuie să mijlocească viitorilor preoți o învățatură teologică cât mai temeinică. Învățătura teologică temeinică este o virtute pentru preoție. Mântuitorul le amintește Apostolilor Săi, de mai multe ori, zicându-le: „Voi sunteți lumina lumii și învățați popoarele” (*Ioan* 8, 12; *Matei* 28, 19). De asemenea, și Sfinții Părinți și Sfintele Sinoade, cât și marii teologi ai Bisericii Ortodoxe, au prețuit mult de tot învățătura ca pe o virtute a slujitorilor altarelor lui Hristos, încât au considerat-o a opta virtute, sau taina ierarhiei bisericești. Învățătura teologică și evlavia sunt cei doi ochi ai aceluia care voiește să devină preot. Căci vocația preoțească nu exclude, ci, dimpotrivă, impune o pregătire cât mai stăruitoare pentru a putea sluji aici, pe pământ preoția netrecătoare a Marelui Preot Hristos. Propovăduirea Evangheliei, administrarea Sfintelor Taine și conducerea duhovnicească a credincioșilor Mântuitorului sunt marile teme ale slujirii preoțești, a căror soluționare pretinde de la preot învățătura teologică – așadar cunoașterea temeinică a Cuvântului lui Dumnezeu și a înțelepciunii creștine, care nu se poate cuprinde decât în școli teologice, ce-și trag seva vieții din viața Bisericii.

Desigur că în acest veac al științei, în care aceasta a făcut progrese uriașe, preotul trebuie să fie și el un om cult, în sensul că trebuie să cunoască marile teme cu care se confruntă omenirea, rezultatele la care se ajunge prin aceasta, spre binele omenirii. De altfel, Biserica a pretins de la preot în toate timpurile să aibă o temeinică pregătire teologică, dar și culturală, pentru a putea fi de folos credincioșilor ei. În necrologul ținut la moartea prietenului său Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nazianz preamărește cultura laică și mărturisește că n-a disprețuit decât părutele științe și superstițiile, care „duc la erori și la prăpastia pierzării, dar că a îndrăgit știința ce descoperă adevărul cu privire la lucrurile din lume”²⁴. Din acest motiv, zice Sfântul Pă-

²⁴ SAINT GREGORY OF NAZIANZUS, *Oration XLII, Funeral Oration on the Great Saint Basil, Bishop of Cæsarea in Cappadocia*, XI, în Philip SCHAFF și Henry WACE (eds.), *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, vol. VII, Buffalo, New York, Christian Literature Publishing Company, 1890, pp. 790-791.

rinte, „preoții și slujbașii statului, lipsiți de cultură, sunt o rușine”²⁵. O obiecțiune ce se pare că circulă și astăzi și circula și pe timpul Sfinților Părinți este aceea că Apostolii au fost oameni simpli, neînvațați în ale teologiei. La această obiecțiune, Sfântul Grigore răspunde că într-un singur caz nu pretinde de la preot să aibă o cultură temeinică, și anume, „atunci când acesta face dovada sfințeniei și a puterii de a face minuni pe care au dovedit-o Apostolii”. Aflați în preajma Divinului Învățător, Sfinții Apostoli au devenit teologi de seamă, încât teologia noastră față de aceea a unui Ioan sau Petru este o simplă bâiguială.

De aceea, școlile teologice nu trebuie să fie numai simple institute de învățământ teologic, pepiniere de teologi învățați și destoinici interpreți ai textelor biblice și ai speculațiilor dogmatice, cărora să le fie indiferentă conformarea vieții lor cu doctrina pe care o reprezintă, ci ele au menirea să fie, mai ales, institute de educație sacerdotală, în care să se cultive vocația subiectivă a viitorilor preoți, evlavia ortodoxă, înțelegerea duhovnicească a vieții religioase și râvna acestora pentru înalta demnitate a misiunii preoțești, fiindcă preoția presupune întâi chemare și totală convertire și, numai după aceea, pregătire temeinică teologică și apoi hirotonia. Căci hotărâtor în educația viitorilor preoți rămâne mereu climatul duhovnicesc în care aceștia se pregătesc, experiind, clipă de clipă și zi de zi, entuziasmul sfânt pentru preoție și conștiința covârșitoarelor greutăți și răspunderi de care este încărcată aceasta. Cu un cuvânt, școlile teologice organizate pe temeiul pedagogiei creștine trebuie, ca prin ajutorul mijloacelor duhovnicești pe care le au la dispoziție din partea Bisericii, să cultive vocația sacerdotală și să formeze, să educe un preot autentic, care slujește lui Hristos, slujind oamenilor în lume, ca și “când ar sta în mijlocul celor îngerești”, cum se exprimă Sfântul Iona Gură de Aur. Desăvârșirea vocației sacerdotale-duhovnicești este semnul preotului autentic. De aceea, Sfânta Scriptura a Vechiului și a Noului Testament este plină de locuri în care se spune că semnele distinctive sunt desăvârșirea vocației sacerdotale și sfințenia vieții sacerdotului, căci preoția este o minune a harului divin și, de aceea, preotul trebuie să devină prin viața lui o minune a sfințeniei.

²⁵ SAINT GREGORY OF NAZIANZUS, *Oration XLII, Funeral Oration on the Great Saint Basil, Bishop of Caesarea in Cappadocia*, XI, în Philip SCHAFF și Henry WACE (eds.), *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, vol. VII, p. 791.

Acesta este idealul pedagogiei sacerdotale pe care-l poate realiza numai prin o instituție de învățământ ce mijlocește viitorilor preoți o cultură teologică cât mai temeinică și care modelează sufletele acestora de așa manieră încât, într-o atmosferă bisericească, să-l deprindă ca, pe urmele Marelui Preot Hristos, să-și realizeze preoția. Așadar, preoți capabili de a vorbi, de a cânta despre aceasta sfințenie, de a se lupta și de a munci pentru aceasta în chip măreț, biruitor și durabil și, mai ales, de a o susține prin viața lor spre slujirea credincioșilor. Numai astfel de preoți vor reuși să fie propovăduitori ai Cuvântului lui Dumnezeu, sfințitori ai credincioșilor și conducători duhovnicești ai acestora.

3. Concluzii

În concluzie, se pune în școlile pentru pregătirea clerului ortodox problema mijloacelor pedagogice cu ajutorul cărora să se poată forma și educa chipul unui asemenea preot. Care sunt acestea? Instrucția și educația acelor care se pregătesc să devină slujitori ai altarelor Bisericii Ortodoxe să fie, deci, astfel organizată, încât să creeze în jurul acestora o ambianță de omenie, noblețe sufletească, distincție spirituală și o completă îmbisericire a vieții școlare. Să se pună mare preț pe lângă studiul cât mai temeinic al teologiei, mai ales pe exercițiile duhovnicești, îmbinându-se studiul cu rugăciunea, școala cu Biserica. De mare însemnătate în opera de educație a preotului este legătura intimă dintre profesori-preoți și elevii și studenții teologi, o legătură ce constituie un fel de confrerie duhovnicească sub îndrumarea episcopului. Căci marele mister al educației, în general, dar, mai ales, al celei sacerdotale, rămâne mereu influența educatorilor autentici; a unor profesori temeinic pregătiți, cu multă experiență pedagogică, cu inima bună, arsă de dogoarea entuziasmului sfânt de a forma și educa pe aceia care se pregătesc să slujească celei mai sublime misiuni și celei mai înalte dregătorii pe care credinciosul o poate exercita; aceea de preot al Bisericii lui Hristos.

Asemenea considerații, ce-și au originea în învățătura, tradiția și în canoanele Bisericii Ortodoxe o determină pe aceasta să aprobe prin binecuvântare instituții proprii de învățământ teologic.

Important este faptul ca profesorii acestor institute de învățământ teologic și de educație a clerului ortodox să fie recrutați după canoanele, rânduielile și tradiția Bisericii Ortodoxe și după principiile pedagogice creștine.

Aceștia să fie pregătiți în instituții de învățământ și educație ale Bisericii Ortodoxe, dar, mai ales, aceștia să fie ei înșiși clerici.

Elevii și studenții acestor instituții de învățământ să fie recrutați cu respectul învățaturii Bisericii despre „vocația obiectivă” și cu recomandarea Chiriarhului care-i va hirotoni. Chiriarhii au – după cum am arătat – obligația canonică să țină o legătură continuă în tot timpul studiilor cu elevii și studenții lor recomandați seminariilor și facultăților de teologie. Programa analitică a școlilor teologice de toate gradele să fie elaborată de către Sfântul Sinod în parteneriat cu Ministerul Educației, ținându-se cont de tradiția Bisericii Ortodoxe, de progresele teologiei, de progresele științelor profane, cât și de necesitățile duhovnicești ale vieții sociale contemporane în care ei vor sluji pe credincioșii lor. Elevilor și studenților teologi să li se mijlocească prin această programă analitică o temeinică cultură teologică, umanistă. Dar să se accentueze mai ales grija pentru educația sacerdotală a acestora: să se cultive vocația exprimată prin dragostea nețărmurită față de Hristos, față de Biserica Lui, cât și năzuința fierbinte de a realiza, prin preoție, înaltele porunci ale Evangheliei printre credincioși. Pentru acestea, trebuie să se rețină, desigur, faptul că forma de viață a preotului nu este numai de natură religioasă, ci și socială, el fiind și cetățeanul unui anumit stat. Pentru aceasta, subliniem faptul că școlile pentru formarea clerului ortodox trebuie să dispună de profesori-preoți și duhovnici selecționați cu multă atenție, înzestrați cu multă experiență duhovnicească, susținută de o adâncă cunoaștere a vieții sufletești, de învățatură teologică, măiestrie pedagogică și, mai ales, râvnă sacerdotală.

Este necesar ca în procesul de educație a preoților actuali să colaboreze în școlile teologice o elită de profesori-preoți cu conducerea Bisericii (Sfântul Sinod). În această colaborare, Biserica să fie factorul hotărâtor, din cauză că tânărul teolog trebuie să crească duhovnicește într-o comunitate religioasă pentru a cărei slujire el se pregătește și aceasta nu se poate întâmpla decât într-o școală teologică, ce-și trage seva din viața Bisericii: o școală în care acesta învață să creadă cu Biserica, să se roage cu Biserica, să trăiască, să gândească și să-și simtă toată viața și existența într-o sacrală legătură cu Biserica și cu neamul său.

SEMNIFICAȚIILE TEOLOGICE, SPIRITUALE ȘI CULTURALE ALE FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile VLAD¹

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

After long discussions between the Carlovits Metropolitanate and the Viennese state authorities, with proposals from both sides, an imperial decree was issued on 30 January 1822, according to which clerical schools were to be opened on 1 November 1822 in the dioceses of Arad, Timișoara and Vârșeț, all with Romanian majorities but headed by Serbian hierarchs. Thus in Arad a “clerical school” will be established with the language of instruction in Romanian only, and in Vârșeț with two sections in Serbian and Romanian. In 1825, the school in Arad was to offer three years of study. Among the brilliant professors of the Institute are Ioan Rusu, Constantin Gurban, Paul Tempea, Ioan Mețianu, Iosif Goldiș, Vasile Mangra, Augustin Hamsea, Roman Ciorogariu, Iustin Suciuc, Lazăr Iacob, Teodor Botiș, Ion Vidu, Trifon Lugojanu, Petre Deheleanu, Ilarion Felea and others. Arad’s theology gave the Church clergymen, preserved the Orthodox faith unaltered and

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței preoțești, desfășurată joi, 17 martie 2022, în Protopopiatul Sebiș și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

was a cultural, social and political landmark for the Transylvanian Romanians within the borders of the Austro-Hungarian Empire.

Keywords

Church, Theological Institute, spirituality, theological culture, cultural and social-political landmark.

1. Aspecte istorice ale învățământului teologic de la Arad

Pentru românii din Transilvania învățământul s-a născut și dezvoltat – ca de altfel toate aspectele vieții sociale, culturale și politice – în cadrul Bisericii Ortodoxe. Părțile Aradului și Timișoarei s-au aflat, până în 1864, sub jurisdicția canonică a Mitropoliei Ortodoxe de la Carloviț. Împăratul de la Viena și Mitropolitul sârb dispuneau de organizarea școlilor din Imperiu. Necesitatea unor școli care să pregătească atât preoți cât și învățători pentru națiunile din Imperiu a fost mereu în atenția puterii de stat și bisericești. Prin 1739 episcopul Isaia Antonovici al Aradului (1731-1748) împreună cu episcopul Nicolae Dimitrievici al Timișoarei (1728-1744) solicita curții vieneze aprobarea înființării unui „fond bănesc” necesar construcției unui Seminar pentru pregătirea preoților din Banat și Crișana². Începuturile învățământului teologic în părțile bănățene și crișene sunt legate de așa numitele „cursuri de pregătire” de pe lângă centrele eparhiale, din mănăstiri³ sau chiar din casele unor preoți mai învățați, în care elevii erau de obicei fii de preoți (preoția se moștenește adesea din tată în fiu)⁴. Același lucru îl afirmă și istoricul bănățean Nicolae Tincu Velia: „școlile de pe lângă mănăstiri erau publice dar mai erau încă și școli private, casnice, pe la protopopi, pe la preoți și alți călugări cărturari, pentru a învăța religia, citirea, scrierea și socoata”⁵. În anul 1749, la 4 octombrie, și-a început activitatea o școală clericală, „Acoperământul Născătoarei de Dumnezeu” la Carloviț prin binecuvântarea și implicarea mitropolitului Pavel Nenadovici (1749-1768).

² Gheorghe COTOȘMAN, „Isaia Antonovici (1731-1748), episcopul Aradului și Caransebeșului”, în: *Mitropolia Banatului*, anul VII, nr. 1-3/1957, p. 88.

³ Spre exemplu un anumit număr de preoți și-au făcut ucenicia și instrucția teologică la mănăstirea Hodoș-Bodrog, conform, Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, p. 32.

⁴ Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986*, Sibiu, pp. 11-12.

⁵ Nicolae Tincu VELIA, *Istoria bisericească politico-națională a românilor*, Sibiu, 1895, pp. 201-202.

Cursurile se desfășurau în reședința mitropolitană pentru ca în anul următor, 1750, să își fixeze sediul într-o clădire nouă din apropiere.

În anul 1760, la Arad, episcopul Sinesie Jivanovici a deschis o școală clericală la reședința de la mănăstirea Gai frecventată de aspiranți la preoție nu numai din părțile Aradului, ci și din Ardeal și Maramureș, ambele zone fiind confruntate cu virulența propagării uniaticismului. Această școală clericală de la Gai avut însă un caracter trecător⁶.

În anul 1768, Casa imperială dispunea ca hirotoniile aspiranților la preoție și acordarea parohiilor să se facă doar după parcurgerea unui examen susținut în fața Consistoriului eparhial și ca fiecare dieceză să înființeze și să susțină pe lângă centrul episcopesc câte o școală clericală⁷. În 1777 în Imperiul Habsburgic a emis legea școlară *Ratio Educationis* care prevedea deschiderea pe lângă centrele eparhiale românești din Transilvania și Banat a așa numitelor „cursuri de normă” pentru pregătirea viitorilor învățători. În acest fel au luat ființă cursurile de pedagogie de la Vârșeț în 1777. În anul 1779, datorită acțiunilor întreprinse de protopopul Constantin Șuboni (1734-1812), s-au deschis primele cursuri de învățământ pedagogic în limba română pentru pregătirea dascălilor pe seama școlilor naționale. Cursurile erau conduse de către preotul Mihai Roșu Martinovici și erau frecventate de tineri cu studii gimnaziale din Vârșeț, Timișoara, Carloviț și Seghedin. Aici se predă Dogmatica, Istoria bisericească, Dreptul bisericesc, Exegeza și Pastorală⁸.

Ratio Educationis a stat la temelia „școlilor de normă” de la Oradea, Vârșeț și Arad. Astfel la 29 noiembrie 1787 episcopul Pavel Avacumovici de la Arad aducea la cunoștința protopopilor că „toți cei care vor să păsească în cinul preoției sau care voiesc să fie dascăl sau învățător, la școala, care în Oradea Mare va fi, așa întocmindu-se să meargă⁹”. Cursurile de „învățătură catihicească, adică îndreptarea pentru învățătura creștinească și altele de folos” atât pentru preoți cât și pentru diaconii și diecii doritori să intre în cinul preoțesc, aveau să înceapă doar în august 1793. În programul de pregătire se predau metodică, învățarea literelor române și germane,

⁶ Silviu ANUICHI, „Relații bisericești româno-sârbe din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCVIII, nr. 7-8/1979, p. 1002.

⁷ Silviu ANUICHI, „Relații bisericești româno-sârbe din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea”, p. 1004.

⁸ Iulian SUCIU, „Istoria bisericii greco-ortodoxe din Transilvania și Ungaria de la 1810-1846”, în: *Biserica și Școala*, anul XXI, nr. 1/1897, pp. 6-7.

⁹ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, p. 506.

citirea germană, tabelele de recunoaște a literelor, slavonirea, scrierea ortografică și dictando, predarea practică a religiei, gramatica germană, socotitul și măsura tonului¹⁰.

La Arad *Preparandia* s-a inaugurat în 1812¹¹. Episcopul Pavel Avacumovici anunța prin circulara din 27 octombrie 1812 că „școala preparanzilor” în Arad se va deschide la 3/15 noiembrie 1812. Cei care doreau ca de acum înainte să intre în cler erau îndrumați a urma cursurile acestei școli pentru că nu vor mai putea fi primiți „nici diaconi și preoți” decât absolvenții *Preparandiei*¹². *Preparandia* a început cu Dimitrie Țichindeal care pleda pentru o înnoire în Biserică și cerea ca preoții să nu se limiteze doar la studiul Catehismului ci să cunoască și Dogmatica, Teologia Pastorală, Istoria Bisericească, Tălcul Faptelor Apostolilor, Filosofia, Istoria „firească”, Omiletica și Canoanele soboarelor. Dimitrie Țichindeal afirma că preotul trebuie să-și dovedească superioritatea prin învățatură și viața de fiecare zi și că nu era suficient a se „arăta lumii numai cu veșmintele și cu numele că suntem preoți, (ceea ce n.n.) nu e mai mult decât oamenii proști”¹³. Pe lângă Dimitrie Țichindeal, *Preparandia* mai avea ca dascăli pe Ioan Mihuț (1775-1830), Iosif Iorgovici (1792-1820), Constantin Diaconovici-Loga (1770-1850)¹⁴. În anii următori corpul profesoral s-a completat cu alți dascăli de valoare precum Dimitrie Constantin (1817-1845), Alexandru Gavra (1821-1876), Dr. Atanasie Șandor (1843-1879), preotul Ioan Rusu (1850-1882) și alții. La început

¹⁰ Vasile POPEANGĂ, „Preparandiile românești din Transilvania”, în: *Ziridava*, anul XII, 1980, Arad, p. 530; Vasile POPEANGĂ, *Mărturii transilvănene despre actele creatoare de pedagogie românească*, Arad, 2007, p. 74.

¹¹ Vincențiu/Vasile MANGRA scria prin 1877: „Institutul pedagogic din Arad este cel dintâi focar de cultură națională la românii din Ungaria și Banat. Întemeiat la anul 1812 de împăratul Francisc I, drept recunoștință pentru vitejia soldaților români, vitejie probată întotdeauna pe câmpul de război, el/Institutul a avut cei dintâi profesori precursori ai renașterii naționale, pe iluștrii bărbați literați Paul Iorgovici, Constantin Loga, Ioan Mihuț, Dimitrie Țichindeal tot atâtea gloriei naționale române. În urma acestor bărbații iluștri a pășit și Alexandru Gavra”, „O sărbătoare în institutul pedagogico-teologic din Arad”, în: *Biserica și Școala*, anul I, nr. 22/1877, p. 169.

¹² Iosif VULCAN, „Dimitrie Cichindeal. Date noue despre viața și activitatea lui. Discurs de recepțiune ținut la Academia Română”, în: *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, Tomul XIV, 1891-1892. Memoriile Secțiunii Literare, București, 1893, doc. III, p. 331, conform, Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 42.

¹³ Conform, Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 44.

¹⁴ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii române, în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, 1969, p. 344; Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul pedagogic greco-ortodox român Arad*, Arad, 1912, p. 32.

cursurile durau 15 luni, apoi, în anul 1814, cursurile au fost prelungite la 2 ani de studii, iar în 1876 la 3 ani. În 1869 Preparandia a trecut sub controlul guvernului din Budapesta „sub jurisdicția și suprema direcțiune a Consistoriului eparhial arădean”¹⁵. Susținerea materială a școlii, care a revenit la început maselor populare românești prin donațiile duminicale, era asigurată de către Consistoriul arădean care, prin Legea Învățământului din 1868 și prin prevederile Statutului Organic (sanționat de Curtea vieneză la 28 mai 1869), a preluat legal întreaga responsabilitate materială a școlii întrucât aceasta a devenit confesională¹⁶.

Încă din 1802 în Episcopia Aradului exista un „curs preparatoric în teologie” la care fiecare preot era obligat să participe câte 3 luni în toamnă și iarnă în intervalul octombrie-martie. În 1816 Consistoriul eparhial¹⁷ se vedea nevoit să îndemne preoții „aflași și până atunci prea neapți, să învețe la protopopul tractual măcar Tatăl nostru, Credeul, Născătoarea și Poruncile lui Dumnezeu”¹⁸. După lungi discuții între Mitropolia de Carloviț și autoritățile de stat vieneze, cu propuneri din ambele părți¹⁹, la 30 ianuarie 1822 s-

¹⁵ Mircea PĂCURARIU, „Învățământul Teologic la Arad”, în vol.: *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală monumente de artă*, Coordonatori Pr. prof. Dr. Mircea Păcurariu, Pr. Dr. Gheorghe Lițiu, Dr. Vasile Popeangă, Dr. Ioana Cristache-Panait, Dr. Radu Popa, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989, pp. 152-153.

¹⁶ Profesor Dr. Vasile POPEANGĂ, „Institutul pedagogic (Preparandia) din Arad”, în vol.: *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală monumente de artă*, Coordonatori Pr. prof. Dr. Mircea Păcurariu, Pr. Dr. Gheorghe Lițiu, Dr. Vasile Popeangă, Dr. Ioana Cristache-Panait, Dr. Radu Popa, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989, p. 176.

¹⁷ În 1877 studentul Vincentiu Mangra semnală că și în vremea sa clerul lăsa de dorit în ce privește cultura (deopotrivă teologică și laică). El scria în *Biserica și Școala*: „pentru formarea preoților cu știință, sfântul sinod al Bisericii Române, încă din anul 1874, a elaborat un *Proiect de lege* referitor la Organizarea Seminarilor, care, precum am arătat în numărul 40 al acestui ziar, a fost supus cercetării/verificării Consiliului general de instrucție publică. Nu ne vom ocupa de *Proiectul* Sfântului Sinod pentru că atunci ne-am depărta de la tema noastră. Totuși, constatăm că în ceea ce privește cultura clerului, ea lasă mult de dorit și în aceasta suntem de acord cu opiniile Consiliului de instrucție. Clerul trebuie să posede o cultură convenabilă rolului și poziției preotului în societate. Preotul este păstor și învățător. Înaintarea poporului este în legătură cu inteligența clerului și experiența ne arată că în țările cu cler învățat, popoarele progresează iar unde clerul nu are învățătura trebuincioasă, acolo popoarele zac în ignoranță”, Vincentiu MANGRA, „Reflecții principiale asupra Organizării învățământului teologic în România”, în: *Biserica și Școala*, anul I, nr. 43/1877, p. 341.

¹⁸ Iulian SUCIU, „Istoria bisericii greco-ortodoxe din Transilvania și Ungaria de la 1810-1846”, în: *Biserica și Școala*, anul XXI, nr. 1/1897, pp. 6-7.

¹⁹ Curtea de la Viena milita pentru un seminar general pentru toți ortodocșii din întreg Imperiul, în vreme ce mitropolitul Ștefan Stratimirovici (1790-1837) dorea înființarea de școli clericale în toate diecezele după modelul celei de la Carloviț.

a dat un decret imperial potrivit căruia la 1 noiembrie 1822 urma să se deschidă școli clericale în eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț, toate cu majoritate românească dar conduse de ierarhii sârbi²⁰. Astfel la Arad se va înființa „școala clericască” cu limba de predare doar în română, iar la Vârșeț cu două secții, în limbile sârbă și română²¹. Episcopul locțiitor al scaunului episcopal de Arad, Iosif Putnic, emitea o circulară la 20 octombrie 1822 în care arăta:

„cu începutul lunii lui noiembrie anului acestuia curgător 1822 se va deschide în Arad școala clericască. Pofțit-am cu toată inima ca începutul să fie după cum planul sună, la 1 noiembrie, ci fiind multe pricini pentru care nu s-au putut să se înceapă, care mai vârtos au fost că nu s-au aflat profesori, însă acum aflându-se, la decembrie întâia zi, nesmintit se vor începe”²².

Cu toate că a fost proiectată să se deschide la 1 noiembrie 1822 și mai apoi la 1 decembrie același an, școala și-a început cursurile abia în luna februarie 1823, cu 68 de elevi²³ dintre care 50 absolvenți ai școlilor triviale (primare rurale), 2 de școli primare urbane, un absolvent de cursul I preparandial, 11 de Preparandie, 3 de clase gramaticale și unul de sintaxă²⁴. Printre primii profesori ai școlii clericale au fost Gavril Raț (1793-1850) viitorul episcop Gherasim, cu studii teologice la Viena și până atunci preot și protopop în Peșteș/Bihor și Gavril Giuliani capelan în Curtici (c. 1790-1852). În 1825 cursurile școlii s-au ridicat la trei ani de studii. Anul 1835 aduce o schimbare în viața Institutului. Profesorul Gherasim Raț, călugărit între timp și hirotesit protosinghel a fost ales, hirotonit și înscăunat ca episcop al Ara-

²⁰ Mircea PĂCURARIU, „Învățământul Teologic la Arad”, p. 153.

²¹ I. D. SUCIU și R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980, doc. 278, pp. 568-571.

²² Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei)...*, pp. 518-520.

²³ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, pp. 48-49.

²⁴ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei)...*, pp. 523-524; pentru istoricul Institutului Teologic din Arad am folosit datele oferite de Teodor Botiș în lucrarea citată, de vol. lui Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, Editura episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013 și de studiul lui Mircea PĂCURARIU, „Învățământul Teologic la Arad”, în vol.: *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală monumente de artă*, Coordonatori Pr. prof. Dr. Mircea Păcurariu, Pr. Dr. Gheorghe Lițiu, Dr. Vasile Popeangă, Dr. Ioana Cristache-Panait, Dr. Radu Popa, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989.

dului. Conducerea Institutului a fost încredințată lui Grigorie Chirilovici fost protopop al Șiriei care a funcționat până în anul 1838 când a fost numit egumen la Mănăstirea Hodoș-Bodrog apoi, după un an, la Mănăstirea Sângerge.

În vara anului 1869 a intrat în vigoare *Statutul Organic* al Mitropolitului Andrei Șaguna care prevedea ca învățământul teologic din întreaga provincie mitropolitană să se organizeze uniform, după noi principii, îmbinând de obicei școala clericală cu cea pedagogică sub o singură conducere. În anul 1876, în urma unei vizite canonice în eparhie, episcopul Ioan Mețianu (1874-1898) văzând carențele pregătiri clerului și a învățătorilor și nevoile poporului²⁵ a decis ca cele două instituții de învățământ (Teologia și Preparandia) să fuzioneze sub o singură conducere. Primul director al Institutului pedagogic-teologic a fost preotul Ioan Rusu (1876-1881). Având un singur corp didactic și bine pregătit, Institutul arădean și-a putut îndeplini mai ușor misiunea de-a forma noi generații de preoți și învățători pentru ținuturile Aradului și a Bihorului. Episcopul Ioan Mețianu, urmând exemplul lui Andrei Șaguna, a trimis mai mulți tineri la studii la universitățile din Germania sau Facultatea de Teologie din Cernăuți, ca din rândul acestora să recruteze mai apoi cadrele didactice. Între aceștia pot fi amintiți Romul (Roman) Ciorogariu (1881-1917, viitorul episcop de la Oradea), Dr. Iustin Suci (1900-1938), Dr. Teodor Botiș (1900-1938), Dr. Lazăr Iacob (1908-1922, mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din București) și alții. De la secțiunea pedagogică pot fi înșirați profesorii în Petru Pipoș (1881-1913, apreciat pedagog și autor de manuale didactice), dirijorul și compozitorul Ioan Vidu (1884-1888), profesorul de cântări bisericești Trifon Lugojan (1897-1934) și alții²⁶.

După pensionarea lui Ioan Rusu din directorat (1881), la conducerea Institutului pedagogic-teologic au urmat: Vasile Mangra (1881-1883); Constantin Gurban, protopopul de Buteni, care a condus destinele Institutului timp de un an (1883-1884) când a fost ales deputat cu program liberal guvernamental în cercul electoral al Iosășelului, motiv pentru care a părăsit directo-

²⁵ „Ridicarea învățământului, singura garantă a existenței noastre, mai înainte de toate avem trebuință de organe luminate, de preoți și învățători luminați, de adevărați apostoli ai credincioșilor noștri, iar pentru creșterea acestora avem neapărată trebuință de un Institut bun de creștere și pregătire, înțeleg de un Institut pedagogic-teologic, după cerințele timpului și după trebuințele noastre, așadar aici trebuie să începem”, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei)...*, p. 537.

²⁶ Mircea PĂCURARIU, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat și Crișana și Maramureș*, Cluj- Napoca, 1992, p. 359.

ratul; Paul Tempea (1884-1885), a fost numit interimar de către episcopul Ioan Mețianu; era asesor consistorial și preot la Toracul Mare²⁷; Iosif Goldiș (1885-1886) – acesta era profesor de Limba și Literatura română la Liceul de stat din Arad; Augustin Hamsea (1887-1901), la început a fost numit director provizoriu, apoi, prin Sinodul eparhial din 1890, definitiv; Roman Ciorogariu (1901-1917) a fost numit în iulie 1901 director interimar, iar în 1903 episcopul Ioan Papp l-a numit ca director definitiv²⁸; Dr. Iuliu Iosif Olariu (1917-1918) – a fost ales în postul de director al Institutului în august 1917 funcționând la Arad doar un an, după care și-a reluat postul de director și profesor la Caransebeș care i-a facilitat consacrarea profesională; Dr. Teodor Botiș (1918-1927) – director interimar pentru anul școlar 1918/1919 iar începând cu 1 septembrie 1919 a fost instituit ca director definitiv.

După 1918 Institutul Teologic arădean și-a continuat activitatea în condiții cu totul diferite. În anul 1919 fosta Preparandie sau secție pedagogică a Institutului s-a separat de Teologie și a devenit Școala normală ortodoxă, cu 8 clase, sub îndrumarea Episcopiei Aradului până în 1927 și condusă de Teodor Botiș.

Din 1927 Institutul Teologic va deveni Academie cu 4 ani de studii. Academia se va bucura de îndrumare atentă a celor doi Ierarhi cărturarii arădeni, episcopii Grigorie Comșa (1925-1935) și Andrei Mageru (1936-1960). Episcopul Andrei Mageru a cooptat, în 1941, în rândul corpului profesoral din Arad pe preotul martir Ilarion V. Felea și pe preotul Petru Deheleanu, două nume și personalități care vor marca profund teologia românească din secolul al XX-lea. În 1938 au fost pensionați profesorii Teodor Botiș, Iustin Suciș și Atanasie Lipovan fiind numiți în locul lor Ilarion Felea (1903-1961) (la catedra de teologie sistematică; acesta era absolvent al academiei teologice din Sibiu, doctor al Facultății de Teologie din București, preot la Arad Șega din 1930 și profesor la Academia teologică din Cluj 1937/38; a fost unul dintre marii teologi ai vremii, cunoscut mai ales prin teza sa de doctorat *Pocăința. Studiu de documentare teologică și psihologică*, Sibiu 1939, prin cele două volume de predici *Duhul adevărului*, Arad 1943, premiată de Academia Română și *Religia iubirii*, Arad 1946; a fost redactor la revista *Biserica și Școala* între 1939-1945 și la *Calea Mântuirii* între anii 1943-1945 și 1946) și Dr. Petru Deheleanu²⁹ (1909-1979) (doctoratul la Cernăuți, studii de spe-

²⁷ Virgil MOLIN, „Preoții Tempea din Banat”, în: *Mitropolia Banatului*, anul XVII, 1967, pp. 93-95.

²⁸ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 82.

²⁹ Despre profesorul Petru Deheleanu, amănunte Pr. Traian MAGOȘ, „Preotul Profesor Dr.

cializare la Strasbourg, duhovnic al studenților teologi de la Arad în 1936; a publicat *Dogma hristologică a Bisericii Ortodoxe*, 1938, *Frumuseți literare în Sfânta Scriptură* 1946 *Manual de Sectologie*, 1948).

Marea Unire de la 1918 a ridicat în fața administrației bisericești noi probleme: întâi unificarea Bisericii Ortodoxe Române în granițele noului stat român, apoi reorganizarea învățământului teologic³⁰. O comisie formată din membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, sub conducerea Mitropolitului Nicolae Bălan al Transilvaniei, întrunită la 11 mai 1927 a emis un *Proiect de lege*³¹ în care se preconiza ca pe viitor să funcționeze 3 tipuri de școli teologice: Facultăți, Academii și Seminariile de vocație. În sesiunea din 1927 Sfântul Sinod a primit în unanimitate acest *Proiect de lege privind reorganizarea învățământului teologic din cuprinsul Patriarhiei române*³². Consiliul eparhial arădean, în ședința din 17 mai 1927, a hotărât că odată cu începutul anului școlar 1927-1928 Institutul Teologic să fie ridicat la rangul de Academie Teologică cu 4 ani de studii, urmând să fie admiși numai absolvenți de liceu cu bacalaureat ori de altă școală echivalentă cu un curs de 8 ani și examen de capacitate³³. Deschiderea cursurilor școlii clericale sub noua formă de Academie Teologică a avut loc în ziua de 22 septembrie 1927, cu mare solemnitate, în prezența episcopului Dr. Grigore Comșa. Acesta a insistat în cuvântul său asupra însemnătății ridicării Institutului Teologic la rangul de Academie, ca „o emanație firească a voinței bune a tuturor”³⁴.

Un alt moment însemnat pentru istoria învățământului teologic arădean a fost hotărârea Ministrului Secretar de Stat, Dimitrie Gusti, de la Departamentul Instrucțiunii Cultelor și Artelor, prin care s-a dispus ca Acemiile Teologice din Transilvania, între care și Academia Teologică din Arad, începând cu 1 aprilie 1933, să treacă de la Direcția Cultelor la Direcția Învățământului Superior din Ministerul Educației. Era un mare succes pentru Biserică și Acemiile ei Teologice³⁵. Lucrurile întocmite în acest fel n-aveau

Petru Deheleanu”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCVII, nr. 5-6/1979, p. 649; *Mitropolia Banatului*, anul XXIX, nr. 7-9/1979, p. 546.

³⁰ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, 2004, pp. 10-11.

³¹ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică, Anexe*, pp. 323-326.

³² Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, p. 150.

³³ Conform, *Biserica și Școala*, anul LI, nr. 30/1927, p. 5.

³⁴ Vezi: „Inaugurarea Academiei Teologice”, în: *Biserica și Școala*, anul LI, nr. 40/1927, p. 2.

³⁵ Alexandru MORARU, *Învățământul teologic universitar din Cluj (1924-1952)*, Cluj-Napoca, 1996, pp. 74-76.

însă să dureze. Au urmat ani cu dispute suficiente de pătimăse cu privire la statutul școlilor de teologie ortodoxe pentru ca în 1938, la 04 noiembrie, Guvernul României să emită *Legea de raționalizare a învățământului superior*, a cărei prevederi duceau Academiiile Bisericii într-o situație umilitoare și fără precedent în istoria învățământului românesc³⁶. Noi schimbări s-au produs în cursul anului școlar 1940 și 1941. În urma dictatului de la Viena episcopul doctor Nicolae Popoviciu de la Oradea împreună cu consistoriul său, au fost siliți să părăsească orașul de reședință, stabilindu-se provizoriu în Beiuș. Aceeași soartă a avut și Academia Teologică de la Oradea. Din aceste motive în anul școlar 1940/1941 o parte dintre profesorii și studenții Academiei orădene au fost repartizați la Academiiile Teologice de la Arad și Caransebeș. Abia în toamna anului 1941 Academia din Oradea și-a putut relua activitatea la Timișoara, unde a rămas până în 1948 când a fost desființată.

În vara anului 1943, profesorii de la Academiiile Teologice din Arad, Caransebeș și Oradea-Timișoara, au înaintat Ministrului Culturii Naționale și Cultelor un *Proiect de Decret-lege* cu privire la fuzionarea celor trei școli teologice într-o singură *Academie Teologică Ortodoxă Română „Banat-Crișana”*, cu toate drepturile unei instituții de grad universitar superior³⁷.

Decretul numărul 177 din 4 august 1948 pentru Regimul general al Cultelor Religioase din România, prin Articolul 44, prevedea libertatea cultelor de a-și organiza învățământul pentru pregătirea personalului cultului sub

³⁶ „Într-o vreme, în loc să se vină cu ameliorări, s-a vânturat ideea reducerii numărului Academiiilor de Teologie. Dar desființarea este o idee păgână, o soluție barbară. Nu înțelegem cu ce au păcătuit în România aceste școli, de sunt atât de mașter tratate? Ce fel de egoisme se văd amenințate prin acordarea drepturilor ce se cuvin acestor vechi așezăminte de cultură, singurele noastre școli academice *românești* din trecut?... Asta-i menirea generației actuale, să dărâme altarele și să desființeze așezămintele pe care înaintașii noștri le-au întemeiat și le-au condus cu atâtea sacrificii? Academia de Teologie din Arad, de pildă, are o vechime de 118 ani; de la 1822 a dat neamului 118 serii de preoți și învățători, cari au luminat și luminează cărările poporului nostru spre ținta culturii și a mântuirii. Care-i acel profesor, preot, sftinic sau ministru care ar putea face sacrilegiul să semneze fără să-i tremure mâna și să propună desființarea ei? E vremea sa dispară acea putere - ocultă sau oricum ar fi - care zădărnicește reorganizarea acestor școli de elită, pentru pregătirea clerului, neatinsă nici de vitregia vremilor, nici de răutatea oamenilor de altădată. Așteptăm de ani de zile ca problema, Academiiilor de Teologie să se dezlege după dreptate. Adică: să se lefifereze și reglementeze raportul dintre ele și Facultățile de Teologie, în sensul în care Chiriarhii mitropoliei Ardealului au cerut și vor cere unanim și cu toată stăruința de la factorii competenți până când dreptatea va ieși biruitoare”, Ilarion V. FELEA, „Problema Academiiilor Teologice”, în: *Biserica și Școala*, anul LXIV, nr. 24/1940, pp. 202-203.

³⁷ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică*, pp. 76-78.

controlul statului, menționând însă, prin Articolul 49, că Biserica Ortodoxă putea să aibă doar două Institute de grad Universitar, iar Biserica Catolică și cultele protestante câte un Institut³⁸. Protestul ierarhilor din vestul țării față de hotărârile din *Decretul* amintit, a determinat Patriarhia Română să înștiințeze conducerea Academiei din Arad, prin Adresa nr. 3225 din 27 septembrie 1948, că în anul școlar 1948/1949 va funcționa ca Institut Teologic pentru Mitropolia Banatului. Autoritățile de stat au hotărât însă o altă organizare a învățământului Teologic Ortodox Român. În 15 noiembrie 1948, s-a publicat *Decizia numărul 4284 a Ministerului Cultelor* cu privire la școlile pentru pregătirea personalului bisericesc³⁹. Articolul 10 prevedea existența numai a trei Institute Teologice de Gradul Universitar, la București, Sibiu și Cluj⁴⁰, a căror nivel să fie asimilat cu cel al facultăților.

Au mai existat încercări din partea episcopului Andrei Mageru pentru a salva învățământul Teologic de la Arad, însă toate au eșuat⁴¹. În această situație studenții de la Academia Teologică din Arad aveau posibilitatea să își continue studiile la Cluj până în 1952, ori la Sibiu. Profesorii Academiei Teologice din Arad, Caransebeș și Oradea-Timișoara au fost încadrați fie la cele trei Institute, fie la parohii. Între 1949-1952 în clădirea fostei Academii Teologice a funcționat un *Centru de îndrumare a clerului pentru eparhiile Timișoara și Arad*, condus de preotul conferențiar doctor Petru Deheleanu. În ce privește clădirea Academiei, Adresa Episcopiei Aradului de la 17 noiembrie 1948 înștiința că Ministerul Învățământului Public, în 23 noiembrie 1948, a dispus ca „localul fostei Academii Teologice din Arad să fie dat în folosință Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului”⁴².

2. Aspecte culturale ale învățământului teologic arădean: Biblioteca

Biblioteca Preparandiei, a fost una dintre cele mai vechi biblioteci școlare din Arad, înființată prin donațiile unor români cu stare, imediat după deschiderea cursurilor (1812)⁴³. Ea s-a constituit prin donațiile de cărți inițiate de protopopul Șiriei Gheorghe Chirilovici, care a dăruit Preparandiei *Cartea ro-*

³⁸ Conform, *Monitorului Oficial*, partea I, *Legi, regulamente și dispoziții cu caracter normativ*, anul CXVI, nr. 178/1948, pp. 6394-6395.

³⁹ Conform, *Monitorului Oficial*, nr. 266/1948.

⁴⁰ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică*, p. 275.

⁴¹ Pe larg, Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică*, pp. 275-278.

⁴² Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică*, p. 279.

⁴³ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 277.

mânească de învățătură (Iași, 1643), *Liturghier*, *Ceaslov*, *Psaltire*, *Octoih*, *Minei mare*, *Mapa țării Ungurești* și două volume de *Predici de preste an*, și continuate de protopopul Ioan Tomici al Caransebeșului⁴⁴, de protopopul Oradiei, Mihail Manuilovici⁴⁵, de Ioan Teodorovici (paroh în Pesta care a donat 100 de exemplare din cartea numită *Polieleu* și 100 de exemplare din *Sentințe morale*), și de protopopul Ștefan Atanasievici, protopop în Lugoj, care a contribuit la fondul bibliotecii cu o *Evanghelie* și un *Apostol*. Aceștia s-au adăugat donațiile făcute de mirenii Naum Petrovici, Ștefan Georgevici din Timișoara, avocatul Pavel Ioanovici, negustorul Naum Dera, Iosif Bercea, judele satului Mănăștur, George Gruici, librar din Pesta care a vândut în favoarea bibliotecii Preparandiei din Arad mai multe cărți „cu foarte lesne preț”⁴⁶.

În anul 1818 Biblioteca totaliza aproximativ 13 titluri în 296 volume, majoritatea în limba română, puține în maghiară și germană, cu o tematică preponderent liturgică (76,9 %). Cărțile erau păstrate într-un dulap donat de egumenul mănăstirii Hodoș-Bodrog, Moise Manuilovici, iar primul bibliotecar a fost Dimitrie Țichindeal urmat de Grigorie Lucacic⁴⁷. Din anii următori donatorii și conținutul cărților se diversifică iar numărul lor se ridică la 291 de volume în 1843 și la 339 de volume în 1847⁴⁸, pentru ca în 1869 să atingă numărul de 385 de volume⁴⁹, iar în 1885 biblioteca totaliza 688 de volume, o bună parte dintre ele în limba română (aproximativ 31.8%)⁵⁰.

În fondul bibliotecii se găseau cărți tipărite atât în tipografiile din Transilvania sau de la Buda și Viena, cât și în tipografiile de peste Carpați, București și Râmnic. Pe lângă cărțile lui Gheorghe Șincai, Petru Maior, Constantin Diaconovici-Loga, Damaschin Bojincă, Ioan Teodorovici, Pavel Vasici, Atanasie Marian Marienescu și alți reprezentanți ai iluminismului transilvănean,

⁴⁴ Care a donat donează un număr de 21 *Octoihuri mici*, conform Dimitrie ȚICHINDEAL, *Arătare despre starea acestor noao introduse șholaticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*, Buda, 1813, la Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul pedagogic gr. Ort. Rom. din Arad*, Arad, 1912, pp. 175-176.

⁴⁵ A donat un *Penticostar românesc*, conform Dimitrie ȚICHINDEAL, *Arătare despre starea acestor noao introduse șholaticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*, la Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul pedagogic gr. Ort. Rom. din Arad*, pp. 175-176.

⁴⁶ Dimitrie ȚICHINDEAL, *Arătare despre starea acestor noao introduse șholaticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*, la Teodor BOTIȘ, Avram SĂDEAN, *Institutul pedagogic gr. Ort. Rom. Din Arad*, pp. 177-178.

⁴⁷ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 278.

⁴⁸ Vasile POPEANGĂ, Eduard I. GĂVĂNESCU, Victor ȚĂRCOVNICU, *Preparandia din Arad*, Arad, 1964, p. 19.

⁴⁹ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei)...*, p. 372.

⁵⁰ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei)...*, p. 373.

în fondul bibliotecii Preparandiei se aflau cărți aparținând lui Ienăchiță Văcărescu, Alexandru Pelimon, Constantin Aristia, Costache Negruzzi, ceea ce înseamna că biblioteca Preparandiei a devenit o adevărată instituție care a contribuit la promovarea unității culturale a românilor. Biblioteca avea în fondul său *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi și *Curierul de ambe sexe*, a lui Ioan Heliade Rădulescu. Biblioteca dispunea și de un număr relativ mare de cărți din domeniul culturii romane ale unor cunoscuți autori precum Cornelius Nepos, Horațius, Quintilian, Ovidiu, Cicero. Fondul de carte a fost înzestrat și cu cărți de filozofie (spre scrierile lui Hegel) sau cu conținut științific (L. Miterpracher, Pavel Vasici)⁵¹.

În anul școlar 1885-1886, biblioteca Preparandiei s-a contopit cu cea a Institutului Teologic astfel încât începând cu acest an, 1885, vom vorbi de „biblioteca seminarială greco-ortodoxă din Arad”. Biblioteca Institutului Teologic a fost îngrijită și îmbogățită prin grija și activitatea părinților profesori Patrachie și Ghenadie Popescu, Atanasie Șandor, protopopii Atanasie Boșco din Oradea, Petru Popovici din Lunca-Bihor, preotul Ioan Rusu din Semlac, Simion Bica din Gyula, Pavel Iorgovici din Vasiova Montană, Gheorghe Avrămuț din Zărand, Grigorie Popovici din Jidovar, Ioan Curuț din Pojoga, Vasile Popescu din Bata, și diferiți mireni precum Ioan din Hațeg, Moise și Ilie Bota din Arad, Nicolae Bota din Șiria, Gheorghe Ghina din Lugoj și alții. După contopirea celor două biblioteci într-una singură (1885), sarcina inventarierii ei i-a revenit lui Vasile Mangra care a fost mereu preocupat de starea fondului bibliotecii. La intervenția sa, Academia Română a contribuit la îmbogățirea fondului de carte prin donarea *Analelor Academiei*. Donații se mai primesc de la dr. Atanasie Șandor, istoricul George Barițiu, asesorul consistorial Gheorghe Purcariu, iar Consistoriul eparhial reușește procurarea pe seama bibliotecii, a colecției, *Biblioteca părinților bisericești* editată de dr. Valentin Thaloffer⁵². De asemenea biblioteca a fost înzestrată cu mai multe cărți vechi din secolul al XVII-lea precum *Noul Testament* (Bălgrad, 1648), *Psaltire* (Bălgrad, 1651) și *Îndreptarea Legii* (Târgoviște, 1652)⁵³.

În anul 1901, din fondurile Consistoriului eparhial s-au procurat, cu suma de 20 coroane, două volume din *Istoria literaturii române de la Cantemir până la anul 1821* de Nicolae Iorga și cu 2 coroane și 50 fileri cartea

⁵¹ Pavel VESA, *Învățămintul teologic de la Arad (1822 1948)*, pp. 279-280.

⁵² Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei)...*, p. 373.

⁵³ Pe larg se poate consulta: Elena Rodica COLTA, „Cărți vechi din secolul al XVII-lea în Țara Zarandului”, în: *Ziridava*, VIII/1977, pp. 575-579.

Uniunea românilor din Transilvania de dr. George Popovici, protopopul Lugoșului. Cărțile erau destinate bibliotecii Institutului pedagogic-teologic și cea a Episcopiei Aradului.

Alte donații de cărți au fost înregistrate și în primii ani ai secolului al XX-lea. Astfel, Iosif Gheorghian, mitropolitul primat al României și Sfântul Sinod, la intervenția directorului Roman Ciorogariu, au dăruit bibliotecii arădene edițiile de cărți bisericești și științifice din fondul bibliotecii sinodale, iar în 1902, episcopul Iosif Goldiș, a donat bogata sa bibliotecă Institutului pedagogic-teologic. Îmbogățirea bibliotecii s-a făcut și prin schimburile de cărți cu preotul bibliofil Emilian Micu, astfel încât în anul 1912-1913 biblioteca Institutului Teologic dispunea de 4649 volume⁵⁴. În anul 1902, parohia din Cuvin a donat bibliotecii un prețios exemplar complet din *Carte românească de învățătură, Duminicile peste an și la prasnice împărătești și la sfinții Mari, cu grija și cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul și domnul țării Moldovenesti din multe scripturi tălmăcită din limba slavonească de Varlaam Mitropolitul de țara Moldovei* din anul 1643⁵⁵. În perioada când Roman Ciorogariu îndeplinea atribuțiile de director al Institutului pedagogic-teologic, biblioteca și-a mărit fondul de cărți și, fapt semnificativ pentru unitatea culturală, a fost abonarea la reviste care apăreau la Cernăuți (*Candela*), București (*Natura, Floarea darurilor*) și Buzău (*Revista Asociației învățătorilor*)⁵⁶. În cursul anului școlar 1923-1924, Academia Română a donat 26 de volume și tot în acel an și în cei ce au urmat biblioteca s-a îmbogățit cu alte diverse donații astfel încât în 1925 avea 6559 opuri și 9507 volume⁵⁷. Până la finele anului 1939 biblioteca Institutului număra 11069 de

⁵⁴ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 287.

⁵⁵ Conform *Biserica și Școala*, anul XXVI, nr. 40/1902, p. 343.

⁵⁶ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, p. 288.

⁵⁷ Conform *Anuarului Institutului Teologic și al Școlii Normale ortodoxe-române din Arad* pe anul școlar 1924-1925, Arad, 1925, p. 44: în cursul anului școlar 1924-1925, Academia Română dona bibliotecii Institutului „Analele Academiei Române”, tom XLIV (1923-1924) și „Analele Academiei Române 1908-1920”, Indice alfabetic, vol. XXXI-XL835. Dintre cărțile care au mai intrat în fondul bibliotecii în acest an școlar amintim: N. Leon „Etimologia medicală”; Theodor Capidan „Meglenoromânii – istoria și graiul lor”; Theodor Capidan „Elementul slav în dialectul aromân”; Iacob Radu „Doi luceferi Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain”; Alexandru Marcu „Romanticii italieni și români”; Constantin I Karadja „Despre lucrul apostolesc al lui Corei de la 1563”; Ioan Andrișescu „Piscul Crâsni”; Nicolae Iorga „Note polone”; Andrei Veress „Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595”; Ștefan Ciobanu „Dimitrie Cantemir în Rusia”; Vintilă Mihăilescu „Așezămintele omenești din câmpia română la mijlocul și la sfârșitul sec. XIX”; Anghel Constantinescu „Dare de seamă despre activitatea seminarului teologic din Galați și în loc de răspuns”;

volume de carte „veche și prețioase” după cum se exprima în 1928 profesorul Teodor Botiș, rectorul Academiei de Teologie. În timpul celui de-al doilea Război mondial, clădirea Academiei Teologice a fost transformată de armata sovietică în spital de campanie. Soldații armatei sovietice au ars o parte din arhiva și biblioteca școlii. În perioada 11 octombrie 1944-20 martie 1945, au fost distruse aproximativ 8 000 de volume. Cărțile rămase au fost așezate într-un local impropriu, în podul casei eparhiale de pe strada Eminescu nr. 34 și erau „neclasificate iar cataloagele pierdute” de unde vor fi recuperate de studenții teologi la începutul anului școlar la 14 noiembrie 1947. După desființarea Academiei Teologice în 1948, biblioteca a rămas în grija *Centrului de Îndrumare a Clerului*, până după desființarea acestuia, în 1952. În anul 1953, biblioteca Academiei Teologice (Centrului de îndrumare) dispunea doar de un fond de 4 013 cărți care a fost transferat la biblioteca Episcopiei Aradului.

3. Aspecte duhovnicești din învățământul teologic ortodox arădean

Dobândirea Duhului Sfânt reprezintă sensul vieții creștine. Prin urmare, așezarea în matca vieții duhovnicești a subordonat toate eforturile dascălilor de teologie din Arad și întregul demers al administrației Episcopiei arădene. Cursurile întocmite de către profesorii Institutului (Academiei și Facultății), pregătirea continuă a acestora, inițierea de cercuri teologice⁵⁸, serile culturale, organizarea administrativă a școlii, implicarea în viața social-politică a cetății/țării, deși la prima vedere ar părea că sunt scopuri reduse la rațiunile instituționale și sociale, toate sunt demersuri generate de tendința/dorința de sfințire a vieții. Mântuirea a reprezentat și reprezintă motivația ultimă a tuturor deciziilor creștinului în general și a factorilor instituționali ecleziali

Kemény Miksa „Az aradi izr. árvaház törtönete 1874-től 1924-ig”; Galaction D. Codrun „Beția” și „Etica creștină și socialismul”; Teodor Botiș „Cinstitul Paraclis”, „Povestiri pentru săteni”, „Ce să crezi și cum să trăiești”; I. Mihălcescu „Catehismul”; Iuliu Scriban „Durerea Vinerii”; Grigorie Pișculescu „Două întâmplări minunate”; Miron Cristea „Împotriva beției”; Grigorie Criveanu „Patimile Mântuitorului”; Sebastian Stanca „Lazăr diacul”; Ioan Gh. Botez „Despre plug și arătură”; D. G. Chițoiu „Temeiul îmbunătățirii vitelor”; Nicolae Popovici „Primul sinod ecumenic”.

⁵⁸ Spre exemplu profesorul Miron Romanul, viitorul episcop al Aradului, apoi mitropolit al Transilvaniei, a înființat, în anul școlar 1867-1868, *Societatea de lectură a teologilor români* din Arad, cu scopul „ca prin citirea foilor periodice și a opurilor științifice, apoi prin comunicarea ideilor și prin ocupațiuni de diligență să se adauge cât mai mult la erudițiunea tinerimii”; V. CURTICĂPEANU, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 27.

în special. Procesului de curățire și sfințire a vieții, de nepătare a conștiinței creștine, au fost subordonate gândurile, cuvintele, eforturile de cunoaștere și faptele dascălilor de la catedrele teologiei arădene.

Redăm în continuare câteva aspecte istorice din activitatea culturală și duhovnicească din cadrul Institutului teologic Ortodox din Arad. Tinerii studenți arădeni care reprezentau „fructul întregii tinerimi”, și-au întemeiat și o bibliotecă și un cabinet de lectură în care puteau consulta presa și cărți de literatură și științifice ale vremii⁵⁹. „Societatea de lectură a teologilor români” tipărea prin 1859 Almanahul *Muguri* redactat de Emeric (Mircea) V. Stănescu⁶⁰, apoi au elaborat două reviste șapirografiate, *Curcubeul* (1862) și *Floricele* (1863). Revistele, semnalate pentru prima dată de Gheorghe Ciuhandu⁶¹, au fost descoperite de istoricul literar Mircea Popa⁶² în Fondul de manuscrise al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca⁶³. La începutul anului 1882, preparandul Gavril Pal, a redactat pentru colegii săi revista litografiată *Deprinderea*. După numai patru ani, în 1896, preparanzii din cursul al II-lea, Iosif Stanca, Ioan Hălmăgean și Alexandru Murășanu, au încercat editarea unei „reviste socială și literară” intitulată *Chemarea*. A apărut numai numărul de probă, în 52 exemplare, întrucât corpul profesoral a interzis continuarea redactării ei pe motivul că legile școlare nu permiteau elevilor „nici un fel de amestec în asemenea chestiuni”⁶⁴. Episcopia Aradului se afla pe atunci sub jurisdicția Mitropoliei sârbe de la Carloviț, ceea ce nu-i permitea să aibă un organ oficial autonom. Românii din părțile Aradului citeau presa bisericească de la Sibiu, *Telegraful Român*, și cea laică de la Brașov, *Gazeta de Transilvania*⁶⁵. După anul 1865, când Biserica Ortodoxă Română din Ardeal a devenit independentă față de ierarhia ecleziastică de la Carloviț, prin reînființarea Mitropoliei românilor ortodocși din Transilvania

⁵⁹ Conform Preot dr. Pavel VESA *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, pp. 293-300.

⁶⁰ Pentru amănunte vezi: Doru BOGDAN, „Semnificația istorică și culturală a Almanahului *Muguri* (Arad, 1859)”, în: *Ziridava*, X, 1978, pp. 699-705; Iulian NEGRILĂ, *Presa literară românească arădeană până la Marea Unire*, Arad, 1993, pp. 17-19.

⁶¹ Gheorghe CIUHANDU, *Începuturile presei bisericești de la Arad (1869-1871)*, Arad, 1937.

⁶² Mircea POPA, Valentin TAȘCU, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, 2003, pp. 338-344.

⁶³ Cota 4039, respectiv 4039/a, conform, Preot dr. Pavel VESA *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 301.

⁶⁴ Este vorba de probleme social-politice și bisericești privind apartenența bisericii române din acele părți de țară de Mitropolia de Carloviț, conform, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei)*..., p. 621.

⁶⁵ La Caransebeș abia în 1886 apărea *Foia diecezană*.

la Sibiu, problema unui oficios al eparhiei arădene se impunea cu o necesitate imperioasă. În 1869, prin aportul unor intelectuali din jurul centrului eparhial arădean, (preoți, profesori și studenți de la Institutul Teologic), s-a creat cadrul propice pentru apariția unei reviste bisericești destinate îndeosebi tinerilor teologi. Societatea de lectură a clericilor din Arad a înființat la anul 1869 Revista *Speranța*, foaie literar-bisericească și organul „Societății de lectură” al teologilor români din Arad⁶⁶. În spatele acestei întreprinderi stătea profesorul de teologie Miron Romanul, care, după mărturisirea *Speranței* (numărul 22/1871), a

„stăruit din răputeri pentru a pregăti tinerimii un teren de activitate literară, ce i-a succes prin înființarea unei Societăți de lectură și mai târziu prin înființarea acestui organ de publicitate, redigiat/redactat de tinerimea clericală”⁶⁷.

Vinčențiu Mangra, redactorul de atunci al Revistei, prezintă în nr. 23/1871 aprecierea pe care Mitropolitul Andrei Șaguna o avea față de *Speranța*, pe care o recomanda cu insistență clerului și credincioșilor:

„după ce m-am convins că foaia aceasta, „Speranța”, cuprinde și lățește cunoștințe temeinice, din care clerul și cărturarii noștri pot învăța științele lor bisericești și școlare și cele istorice ale dezvoltării bisericii noastre celei mult certate, care se bucură de o poziție de tihnă și face înaintare în viața sa înlăuntru și în afară, și în fine, după ce văd cu bucurie, că amintita foaie, „Speranța”, înaintează pe terenul bisericesc unimea Duhului întru legătura păcii și a bunei co-înțelegeri, pentru aceasta atrag atenția Preacinstielor voastre la acest jurnal bisericesc, și vi-l recomand, iar această hârtie/comunicare arhierescă să o dați întregului cler, ca să țină foaia aceasta și să îndemne pe cărtura-

⁶⁶ Vezi pe larg Roman CIOROGARIU, *Tribuna și tribuniștii*, „Speranța” (1869), „Lumina” (1872), „Biserica și Școala” (1887), „Tribuna” (1884-1912), Biblioteca Ziaristică, Arad, 1934, pp. 3-15; Gheorghe CIUHANDU, *Inceputurile publicisticii bisericești de la Arad. 1869-1871*, pp. 8-17; I.E. NAGHIU, „Primele reviste bisericești din Arad”, în: *Biserica și Școala*, anul LXIV, nr. 20/1940, pp. 168-169; *Biserica și Școala*, anul LXIV, nr. 22/1940, pp. 185-186.

⁶⁷ Roman CIOROGARIU, *Tribuna și tribuniștii...*, p. 4.

rii și învățătorii noștri să se pernumere/aboneze (n.n.) la ea” (Sibiu 1 Decembrie 1871, Andrei Mitropolitul)⁶⁸.

În locul revistei *Speranța* a apărut, începând cu 1872, o nouă revistă bisericească, *Lumina*, redactată de pedagogul Dr. Georgiu Popa⁶⁹, iar din 1877, *Biserica și Școala*, foaie bisericească, scolastică, literară și economică, care iese o dată în săptămână: Duminică⁷⁰. Primul număr a văzut lumina tiparului la 30 ianuarie/11 februarie 1877 sub redacția lui Vincențiu Mangra. Acesta a dat și numele foii și programul pe care avea să-l urmeze. În cuvântul „Către onoratul public român”⁷¹ Vincențiu Mangra, după ce a dezvăluit cititorilor că noua revistă stă sub semnul *In hoc signo vinces!*, și-a prezentat intențiile legate de cuprinsul ziarului.

Viața duhovnicească din Institutul Teologic arădean (1822-1927), din perioada Academiei (1927-1948) și a Facultății (1991-prezent) a fost susținută de fiecare profesor în parte și-n mod deosebit de preoții duhovnici ai instituției. În cadrul unei școli teologice Duhovnicul este un factor determinant în formarea viitorilor slujitori ai altarelor motiv pentru care duhovnicului i se cer calități deosebite și în plus față de celelalte cadre didactice. Până în anul școlar 1904-1905 postul de duhovnic era suplinat de unul dintre cadrele didactice. Primul prefect seminarial și duhovnic al Institutului Teologic din Arad a fost Alexiu Vesalon⁷², apoi preotul Aurel Pârvu, preotul Nicolae Țândrău⁷³, Dr. Ioan Petreună⁷⁴, Adrian Popescu⁷⁵, Petru Deheleanu (între 1936-1938), Iulian Nicoară (între anii 1941-1944), Benedict Ghiuș⁷⁶ și Ștefan Lucaciu⁷⁷.

Între cei care s-au preocupat de viața duhovnicească a studenților teologi a fost și părintele Tudor Damian⁷⁸. Născut la 9 aprilie 1912 la Arad, a urmat

⁶⁸ Roman CIOROGARIU, *Tribuna și tribuniștii...*, pp. 6-7.

⁶⁹ Despre Dr. Georgiu Popa, vezi: Gheorghe CIUHANDU, *Dr. Georgiu Popa, un om de școală și cultură*, Arad, 1934 (135 p.) și Teodor MARIȘ, *Un pedagog organizator: Dr. Georgiu Popa*, Arad, 1934 (72 p.).

⁷⁰ Vezi: *Biserica și Școala*, anul I, nr. 1/1877.

⁷¹ Vezi: *Biserica și Școala*, anul I, nr. 1/1877, pp. 1-2.

⁷² Conform, „A murit un om de bine”, în: *Biserica și Școala*, anul XXXV, nr. 3/1911, p. 3.

⁷³ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei)...*, pp. 369, 603.

⁷⁴ Conform *Biserica și Școala*, anul LIV, nr. 46/1930, p. 7.

⁷⁵ Mihai SĂSĂUJAN, *Academia de Teologie din Arad în perioada interbelică*, pp. 131- 132, 134.

⁷⁶ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a, revăzută și întregită, București, 2002, p. 202.

⁷⁷ Mircea PĂCURARIU, „Învățământul Teologic la Arad”, p. 170.

⁷⁸ Datele biografice și aprecierile duhovnicești din viața și activitatea Părintelui Tudor Damian se pot consulta pe larg la Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822 1948)*, pp.

clasele primare la școala din Arad-Micălaca Veche (1923-1930), apoi, cursurile Liceului „Moise Nicoară” din Arad. După examenul de bacalaureat, a urmat cursurile Academiei Teologice din Arad (1930-1934), apoi ale Facultății de Teologie din București, unde și-a luat examenul de licență cu lucrarea, *Monografia sectară a județului Arad*, obținând calificativul „magna cum laudae”. Între 1 octombrie 1937 și 1 octombrie 1938, a îndeplinit funcția de „prefect de studii”, apoi secretar și profesor suplinitor la catedra de *Patrologie și Patristică* la Academie Teologică. În septembrie 1939, a fost hirotonit preot pentru parohia Arad-Șega (1939-1942), Arad-Centru (1942-1958), Pecica (1964-1975) și Arad-Micălaca Veche (1974-1995). Între 1945 și 1947 a îndeplinit și funcția de redactor al revistei „Biserica și Școala”, apreciată mult de ierarhii români și de preoți. A desfășurat o bogată activitate publicistică, publicând studii, articole, recenzii, note și comentarii, mai ales în revista *Biserica și Școala* a cărui redactor a fost între 1945-1947, dar a fost și un statornic colaborator la *Școala vremii* (Arad), *Tribuna română* (Arad), *Duh și Adevăr* (Timișoara). În anul 1991, după înființarea Facultății de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, preotul Tudor Demian a fost numit în postul de duhovnic, ascultare pe care a împlinit-o până în anul 1994. După o îndelungată boală, în după amiaza zilei de 14 iulie 2001, părintele Damian Tudor a trecut la cele veșnice. Pe lângă articolele din revistele amintite a publicat mai multe volume cu conținut dogmatic și liturgic: *Jertfa laudei. Predici liturgice pentru toate duminicile de peste an*, Arad, 1945, și *Carte de religie pentru clasa a VI-a primară*, Arad, 1940, *Manualul de religie pentru clasa a II-a*, București, 1992 (în colaborare); *Îndrumătorul profesorului de religie pentru clasa I-a primară*, București, 1992. Viața și cuvintele Părintelui Demian au însuflețit generațiile de studenți cu care Academia Teologică arădeană și-a întrerupt activitatea în 1948 și au legat primele promoții de viitori clerici de după 1991 de destinul Bisericii și al neamului românesc așa cum l-au visat și au încercat să-l făurească dascălii așezați la temelia învățământului arădean încă din 1822.

395-397 și Vasile VLAD, „Unul din redactorii revistei *Biserica și Școala*: preotul Tudor Demian”, în: *Teologia*, anul I, nr. 3-4/1997, pp. 101-116.

INSTITUTUL PEDAGOGIC- TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN DIN ARAD (1876-1927): REGULAMENTE DE ORGANIZARE ȘI FUNCȚIONARE

Pr. Prof. Drd. Flavius-Alexandru LAZĂR¹

Colegiul Național „Preparandia – Dimitrie Țichindeal” Arad

Abstract

At the beginning of the 19th century, Romanians enlightenment from the parts of Arad stood under the first pedagogical school established here (1812) and under theological seminary (1822). Full training of teachers and priests could be fulfilled only within well organized institutions, under clear rules, with competent professors and a discipline to match the above. The union of these two institutions into one, called “Institutul Pedagogic-Teologic din Arad” (1876- 1927) will answer entirely the needs of time, looking to offer students an Enlightenment culture, based on the European values of the XIX – XX centuries. Organizational and functional regulations of the Institute were the proof of these continued strivings of the hierarchy, teachers and students from Arad.

Keywords

Regulation, school, church, discipline, character, competence.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței Profesorilor de Religie Ortodoxă, intitulată „File din trecutul cultural al Aradului: Institutul și Academia Teologică”, desfășurată marți, 22 martie 2022, în Sala „Regele Ferdinand” a Primăriei Municipiului Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

A doua jumătate a secolului al XIX – lea a adus numeroase schimbări în viața socială, politică și culturală a românilor din Transilvania. Revoluția de la 1848-1849 a adus cu sine o serie de revendicări sociale și ideea de unitate națională. În acest context, se simțea nevoia afirmării prin cultură, ca singură posibilitate de a ieși din sfera de influență a altor națiuni. Luminarea românilor din părțile Aradului a stat sub spectrul celei dintâi școli pedagogice înființată la 1812 – Preparandia din Arad și mai apoi Seminarul teologic deschis la 1822. Personalitatea episcopului Ioan Meșianu, episcop al Aradului între 1874-1898, a fost providențială pentru românii ortodocși din Arad, de a căror creștere morală și culturală s-a îngrijit cu multă atenție. În 25 aprilie 1875, sinodul eparhial a hotărât edificarea unei clădiri pentru cele două școli – pedagogice și teologice, care începând cu anul școlar 1876-1877 se vor uni într-o singură instituție sub numele de Institutul Pedagogic-Teologic diecezan.

Formarea deplină a preoților și învățătorilor era fundamentală pentru propășirea culturală a românilor ardeleni și aceasta se putea realiza numai în cadrul unei instituții bine organizate, cu reguli clare, cu profesori competenți și o disciplină pe măsură. În acest context, unirea celor două școli, recomandat de referentul școlar dr. Georgiu Popa încă din 1875 în cadrul ședințelor Sinodului eparhial, avea menirea de a apropia pe viitorii preoți de viitorii învățători și de a asigura un climat favorabil studiului, cu un sistem normativ bazat pe ordine și raționalitate.

Desigur, ca orice instituție și Institutul Pedagogic-Teologic din Arad, avea la bază un set de reguli concretizate în mai multe regulamente de organizare și funcționare, care tratau problematica disciplinei și a conduitei morale, practica pedagogică a elevilor preparanți, planul de învățământ.

La începutul anului școlar 1876, Ioan Rusu, catehetul Preparandiei, a fost numit ca director al noului Institut, funcție în care va rămâne până în anul 1882. Unirea celor două așezăminte culturale într-o singură instituție, cu două secții distincte pedagogică și teologică, cu un colectiv didactic unic și sub conducerea unui singur director, va favoriza dezvoltarea armonioasă a elevilor și va fi benefic pentru întregul act educațional².

În cel dintâi an școlar după unire 1876-1877, Institutul își va desfășura activitatea pe baza unui regulament unic, atât pentru secția pedagogică, cât și pentru cea teologică. Teodor Ceontea, inițial profesor la Preparandie, la in-

² Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, în: *Biserica și Școala*, nr. 13, 1921, p. 3.

sistențele consiliului profesoral va întocmi un regulament de organizare pentru secția pedagogică, care se va extinde ulterior și asupra celei teologice.

Articolele 1 și 2 din „legile școlare”, cum au fost intitulate de autor, prevăd obligația elevilor de a fi prezenți la cursuri încă de la începutul anului școlar, înscrierea lor în matricola Institutului, pentru o evidență clară a celor care s-au reîntors după vacanță, achiziționarea tuturor manualelor și rechizitelor necesare:

„Fiecare preparand are să se înfățișeze la timpul său și să se înscrie de atare în protocolul institutului. Fiecare preparand e dator să-și procure la începutul anului școlastic studiile și toate recvizitele necesare pentru învățământ”³.

Articolul 3 pune accent pe participarea elevilor la slujbele religioase oficiate în duminici și sărbători, precum și în ajunul acestora, importantă fiind atitudinea în lăcașul de cult, atenția și concentrarea la rugăciuni:

„Fiecare preparand are să frecventeze în toate zilele s-ta biserică și anume: Sâmbătă, duminica, în sărbători și în zilele, ce premerg vr'unei sărbători, de câte douăori, iar altmintererea numai odată; în biserică va fi atent și va urma cu pietate sântele rugăciuni”⁴.

Articolul 4 subliniază necesitatea participării elevilor la toate cursurile, îndeplinirea obligațiilor școlare și respectarea indicațiilor profesorilor:

„Tot însul e dator să frecventeze prelegerile regulat și să urmeze cu atențiune și diligență tuturor instrucțiunilor profesorilor”⁵.

Problematica absențelor atât de la slujbele religioase, cât și de la cursuri, este tratată în articolele 5, 6 și 7. Absențele nemotivate sunt aspru pedepsite:

„Cine absentează dela biserică ori școală fără de cauză deamnă de credință, ântâiaoră se admoniează, a douaoră se pedepsește cu închisoare, iar o treaoară se elimină”⁶.

³ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Editura Consistorului, Arad, 1922, p. 233.

⁴ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 233.

⁵ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 233.

⁶ Articolul 5, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 233.

Absența de la biserică sau de la cursuri, atunci când există motive întemeiate, se poate face numai cu acordul profesorului, directorului sau consiliului profesoral, în funcție de numărul de ore:

„Dacă cineva are trebuință neîncunjuraveră să absenteze dela biserică ori școală, acesta are să o facă cunoscut profesorului de curs, respective directorului, cel dintâi poate scuza pre elev dela trei ore, directorul însă până și dela opt; în celelalte cazuri însă decide conferința profesorală”⁷.

De asemenea, învoirea pe mai multe zile de la cursurile Institutului, poate fi acordată de profesor, director sau conferința profesorală, în funcție de numărul de zile pentru care este solicitată:

„Dacă cineva are trebuință neîncunjuraveră să se depărteze din loc, acesta are să o arate profesorului de curs, respective direcțiunii sau conferinței profesorale, pentru cel dintâi poate da concediu numai pe o zi, al doilea pe trei, iar pe timp mai îndelungat numai conferința profesorală”⁸.

Articolul 8 prezintă cât se poate de concis, consecințele încălcării legilor anterior prezentate: „Celce va lucra contra § –lor de până aici se va pedepsi aspru, chiar și cu eliminare”⁹.

Articolele următoare stabilesc reguli de conduită în afara unității de învățământ; obligativitatea purtării unei ținute decente și curate:

„În școală, biserică și pretudindenii fiecare preparand e dator să umble cu veșminte curățite, după cum recere buna cuviință”¹⁰;

pe perioada studiilor elevii vor locui la familii cu bun renume din oraș:

„Fiecare preparand are să își caute locuință la familii onorabile și morale, aceasta să o aducă la cunoștința profesorului de curs, respective a directorului, ceea ce va face și când își va schimba locuința”¹¹;

timpul liber va fi petrecut cu sens, în vederea unei intense pregătiri intelectuale, evitând discuțiile nepotrivite:

⁷ Articolul 6, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 233.

⁸ Articolul 7, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

⁹ Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

¹⁰ Articolul 9, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

¹¹ Articolul 10, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

„Timpul cel liber afară de biserică și școală are să-l folosească fiecare preparand pentru studierea obiectelor, ce i-s'au propus în școală; convenind însă cu alți colegi ai săi se va feri totdeauna de convorbiri calomnioase și nemorali”¹²;

conduita morală trebuie să-i caracterizeze pe toți cei ce se pregătesc să devină modele pentru alții:

„Sub pedeapsă chiar și de eliminare se oprește fiecărui preparand fumatul cu pipa, ori cu sugara, cercetarea ospătărilor și a cafelelor, jocul de cărți, cu sau fără bani, asemenea umblarea pe stradă seara, precum orice afacere de natură demoralizatoare”¹³;

se vor pedepsi cu cea mai mare asprime atitudinile necorespunzătoare față de dascăli și colegi, concretizate în injurii, certuri, bătăi, furturi:

„Înjurăturile, certele și clevetirile față de colegi sau de străini, se vor pedepsi chiar cu eliminarea. Furtul cel mai neînsemnat, precum și orice fel de bătăi se vor pedepsi nemijlocit cu eliminarea. Petulanța¹⁴ în școală sau în biserică, neglijența obiectelor propunându-se, precum și desconsiderarea superiorilor se va pedepsi chiar și cu eliminarea”¹⁵.

Ultimele articole ale regulamentului se referă la situația în care elevii nu obțin nota de trecere la una sau mai multe discipline:

„Dacă vr'un elev obține la finea cutărui semestru calcul neîndestulitor din cutare obiect de învățământ, rămâne în judecata profesorului respectiv să-l admită sau nu la repetiția examenului. Cine obține calculul amintit din trei sau mai multe obiecte, acela trebuie să repetească cursul”¹⁶.

Aceste legi au rămas valabile pentru o perioadă îndelungată de timp, fiind baza viitoarelor regulamente care vor căuta să organizeze și să consolideze viața internă a Institutului. Consistoriul arădean, la propunerea deputatului

¹² Articolul 11, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

¹³ Articolul 12, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

¹⁴ Petulanța = ardoare exuberantă bruscă și adesea dezordonată, www.dexonline.ro, 03.03.2022, ora 22.11.

¹⁵ Articolele 13, 14, 15, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

¹⁶ Articolele 16, 17, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 234.

dr. Nicolae Oncu, pregătește un proiect de regulament unitar, prezentat în Sinodul eparhial din 1877, dar întrucât

„tinde a introduce mai multe inovațiuni și reforme în institutul nostru, cari reclamă un studiu mai aprofundat, Sinodul releagă acest elaborat la Consistor și anume: partea relativă la teologie la senatul strâns bisericesc, iar partea relativă la preparandie la senatul de școale”¹⁷.

Aprobarea unui regulament a fost mereu amânată, astfel că la începutul anului școlar 1879, Consistoriul solicită consiliului profesoral alcătuirea a două regulamente: unul pentru organizarea procesului educațional și altul pentru stabilirea clară a relației profesor – director – consistoriu¹⁸. Nu peste multă vreme, în cursul anului 1880, printr-o nouă adresă, Consistoriul solicită corpului profesoral întocmirea a

„două regulamente dintre cari: a) unul să fixeze datorințele elevilor între sine și către profesori, precum și față cu purtarea, diligența și disciplina în și afară de școală; b) altul va conține relațiunile profesorilor între sine și către elevi; modul de privighiere asupra purtării, disciplinei și diligenței elevilor; consecințele profesoriale, obiectele acestora și modul deliberațiunii și al executării lor”¹⁹.

Nici de această dată solicitările Consistoriului nu sunt duse la îndeplinire.

Sinodul eparhial din 1882 aduce din nou în discuție problematica regulamentului și de această dată membrii Consistoriului arădean sunt îndemnați să elaboreze un regulament pentru Institut, și mai mult decât atât, chiar să-l și aprobe în mod provizoriu, îndată după finalizarea lui, până la următoarea întrunire eparhială. Urmare a acestei solicitări, în ședința Consistoriului din 8/20 iulie 1882, este aprobat „Regulamentul provizor pentru Institutul pedagogic-teologic român ortodox din Arad”, structurat în 33 de articole. Primele 13 articole evidențiau scopul înființării institutului, desfășurarea și durata cursurilor, îndatoririle și drepturile profesorilor, limba

¹⁷ Concluzul Sinodului nr. 182/1877, citat la Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, p. 3.

¹⁸ Actele Institutului, nr. 25, an școlar 1879/1880, citat la Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, în: *Biserica și Școala*, nr. 15, 1921, p. 3.

¹⁹ Actele Consistoriului, nr. 2896 din 1890, citat la Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, p. 3.

de predare și examenele, iar ultimele 20 de articole prezintă „legile școlare” întocmite de Teodor Ceonțea, revizuite și adăugite²⁰. A intrat în vigoare la începutul anului școlar 1882-1883.

În ședința Sinodului eparhial din 1883, regulamentul este prezentat spre aprobare, dar datorită complexității sale, se hotărăște tipărirea și distribuirea lui tuturor deputaților, pentru o atentă studiere, ca în următoarea sesiune sinodală să fie din nou prezentat „cu observările ulterioare ale consistoriului și ale corpului profesoral”. Se aprobă menținerea regulamentului în stare provizorie și următorul an²¹. În 1884 este amânată din nou aprobarea regulamentulului „deoarece de când se practică este un timp scurt și nu se poate pronunța asupra valorii lui”²². În aceste condiții, regulamentul va rămâne valabil și la începutul anului școlar 1885-1886, când ambele secții ale Institutului se mută în clădirea „Palatului seminarial”, ridicată prin grija episcopului Ioan Mețianu, dar necesitatea de a fi modificat devine stringentă, întrucât însuși consiliul profesoral era nemulțumit de el.

În consiliul profesoral din 4/16 noiembrie 1886, prezidat de Ioan Mețianu, s-a hotărât alcătuirea unei comisii care să redacteze un nou regulament pe baza celor anterioare, potrivit cu noile modificări sociale și culturale, „care să normeze sfera de activitate a colegiului profesoral”²³, atât față de superiori, cât și față de elevi.

În aceste condiții sunt elaborate o serie de legi care să organizeze viața și activitatea elevilor în ceea ce privește disciplina „în spiritul bisericesc și în conformitatea cu chemarea lor viitoare” de preoți și dascăli.

În primele trei articole, legile școlare stabilesc programul zilnic al elevilor, care începe cu participarea la slujba de dimineață:

„Elevii se scoală în fiecare zi dimineața la 5 ore. La 5½ se începe silențiul, care durează până la timpul serviciului divin, când elevii merg în corpore și în ordine bună doi cu doi la sf. biserică spre a asculta serviciul divin de dimineață. Dela sf. biserică ele-

²⁰ Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, p. 3.

²¹ Concluzul nr. 77, în: *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din diecesa română greco-orientală a Aradului*, ținute în anul 1883, Arad, 1883, pp. 19-20.

²² Concluzul nr. 70, în: *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din diecesa română greco-orientală a Aradului*, ținute în anul 1884, Arad, 1883, p. 23.

²³ Protocolul conferințelor profesorale, nr. 17 din 4/16 noiembrie 1886, citat la Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 555.

vii se întorc în aceeași ordine la Seminar, unde rămân în liniște în salele de studiu până la începerea prelegerilor”²⁴.

Programul școlar începea la 8 dimineața și se finaliza la ora 18, cu o pauză între 13 și 15. Prezența la cursuri era obligatorie, elevii fiind datori să se comporte pe tot parcursul zilei cu demnitate și respect:

„Prelegerile durează de regulă înainte de amiază de la 8 – 1, iar după amiază de la 3 – 6. Fiecare elev este strict îndatorat a se prezenta la cursul său înainte de 8 și 3 ore, astfel, că în timpul începerii prelegerilor fiecare elev să-și fi ocupat deja locul destinat de profesorul de curs. Elevii din cursurile, cari nu au note de prelegere, în acel timp au să se rentoarcă în salele de studiu și acolo să rămână studiind în liniște și purtându-se peste tot cu demnitatea și cuviința recerută”²⁵.

Programul meselor este reglementat, pentru prânz ora 13 și pentru cină ora 19, având la dispoziție două ore pentru mâncare și puțină conversație cu colegii sau plimbare în grădina institutului. Ziua se încheie cu rugăciunile de seară săvârșite de la ora 21, după care elevii se îndreaptă spre dormitoare:

„La 1 oră elevii iau prânzul la masa comună, iar după prânz până la 3 ore sunt liberi, putând folosi acest timp și pentru preumblare în grădina seminarială. La 6 ore se începe silențiul, cu durata, până la 7 ore, când toți elevii iau cina la masa comună. După cină elevii au timp de converzare până la 9 ore, când toți elevii merg în sala destinată pentru săvârșirea rugăciunilor de seară, iar după aceea merg în dormitoare și se pun la odihnă. După rugăciuni nu-i este permis nici unuia a merge în chilie străină, de asemenea nu e permis a sta după rugăciune mai mult de 10 minute fără permisiunea prefectului, dacă acesta ar afla de lipsă”²⁶.

Elevilor le este recomandat studiul individual în răstimpurile dedicate acestei activități, și evitarea obiceiurilor nesănătoase, atitudinilor nepotrivite și ținutei necorespunzătoare:

„Sub timpul silențiului fiecare elev șede la masă și studiază, pe când sub timpul liber sunt datori a se feri de alergări și fumat,

²⁴ Legile școlare, articolele 1-3, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 597.

²⁵ Legile școlare, articolul 4, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 597.

²⁶ Legile școlare, articolele 5, 6, 7, 8, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școalei Normale și a Institutului...*, p. 597.

precum și de vorbe și orice fel de ținută necuviincioasă. Fumatul nu este permis numai în localul destinat anume pentru acel scop și pentru aceia, cari vor produce atestat medical din punct de vedere sanitar, că li este permis fumatul”²⁷.

Articolul 10 reglementează zilele și orele în care elevii pot părăsi incinta seminarului pentru activități recreative:

„Eșirea din Seminar și mergerea la preumblare prin oraș este permisă elevilor de trei ori pe săptămână și anume: Miercuri, după amiază de la orele 2 până la 6. Sâmbăta și în ajunul Sărbătorilor după reîntoarcerea de la Vecernie, până la orele 6, Duminica și în zilele de Sărbătoare asemenea de la 2 – 6. În alt timp elevilor nu li-e permis a eși din Seminar, decât cu permisiunea prefectului seminarial”²⁸.

Starea de sănătate a elevilor intra în grija medicului seminarial și a prefectului de studii, care erau datori să colaboreze pentru vindecarea elevilor în caz de boală. Nu era permis niciunui elev să consulte alt medic, fără acordul conducerii școlii:

„În caz, când vr’un elev se bolnăvește, despre aceasta face arătare prefectului, care avizează apoi medicul seminarial, la nici un caz însă elevilor nu li-e permis a recurge la ajutorul altui medic fără știrea Direcțiunii seminarului”²⁹.

Încălcarea oricărei reguli era aspru pedepsită:

„Orice transgresiune contra dispozițiilor cuprinse în acest Regulament se pedepsește aspru, eventual și cu eliminare din institut”³⁰.

Cu toată strictetea și devotamentul dascălilor, elevii erau greu de supravegheat și de menținut într-o disciplină specifică unei instituții de cultură teologică și pedagogică. Elevii care mai înainte locuiau în oraș, acum nevoiți să se mute în internatul Institutului, nu puteau accepta ordinea și disciplina seminarială, mai ales în ceea ce privește limitarea programului de vizite în

²⁷ Legile școlare, articolul 9, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 597.

²⁸ Legile școlare, articolul 10, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 598.

²⁹ Legile școlare, articolul 11, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 598.

³⁰ Legile școlare, articolul 12, Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 598.

oraș, rânduite numai în anumite zile și la anumite ore. Situația a devenit atât de tensionată încât la finalul anului 1886 majoritatea elevilor au îndrăznit să solicite conducerii diecezeane destituirea unui profesor care nu le era pe plac. Datorită acestei probleme și a altor manifestări de încălcare a regulilor, însăși episcopul Ioan Mețianu este obligat să intervină, convocând un consiliu profesoral și solicitând prezența tuturor elevilor. În duminica din 12 decembrie 1886, după săvârșirea Sfintei Liturghii, episcopul „adresându-le cuvinte părintești, condamnă spiritul de comploturi și agitații, ce stăpâna în institut”. S-a ajuns până în punctul în care a afirmat „că mai bucuros închide institutul, decât să sufere continuarea unor asemenea stări”³¹.

Intervenția episcopului nu reușit să aplaneze conflictele, dimpotrivă au apărut divergențe între profesori, directorul Iosif Goldiș citește în fața elevilor „legile școlare” ce alcătuiau regulamentul, îi îndeamnă pe dascăli să dea dovadă de mai multă îngăduință, elevii reiau cererea de a elimina un profesor, se produce o agitație nedorită, în urma căreia episcopul tranșează problema în ceea ce-i privește pe elevi: „ordine și ascultare, ori să părăsească institutul”³².

În aceste condiții tulburi, comisia va alcătui „Regulamentul pentru Institutul pedagogic-teologic român ortodox din Arad”, aprobat în 9 ianuarie 1887, care va rămâne în vigoare până în anul 1894, când va fi alcătuit un nou regulament pentru secția teologică. Secția pedagogică se va conduce după acest regulament până la începutul anului 1901-1902, când ambele secții vor intra sub incidența Regulamentului secției teologice³³.

În ședința a III-a a Sinodului Eparhial, din 6/18 aprilie 1893, Consistoriul este îndatorat să prezinte la următorul sinod, „Regulamentul afacerilor interne ale Seminarului, așa precum e acela introdus, eventual cu recerutele întregiri”³⁴. Prin urmare, consiliul profesoral din 22 decembrie 1893/3 ianuarie 1894, revizuieste atât regulamentul institutului, cât și „Legile scolastice prescrise pentru elevii institutului pedagogico-teologic român ortodox din Arad”, precum și „Regulamentul de casă pentru elevii seminarului diecezan”. Aceste documente vor fi înaintate Consistoriului eparhial spre aprobare, cu toate că pentru Preparandie era necesar un regulament care să fie

³¹ Protocolul conferințelor profesoriale, nr. 34 din 12 decembrie 1886, citat la Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 599.

³² Teodor BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale și a Institutului...*, p. 599.

³³ Pavel VESA, *Institutul Teologic de la Arad (1822-1848)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, pp. 76-77.

³⁴ *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din diecesa română greco-orientală a Aradului*, ținute în anul 1893, Arad, Tiparul Tipografiei Diecesane, 1893, p. 30.

în conformitate cu legile statului. În aceste condiții, Consistoriul aprobă noul regulament, dar numai pentru secția teologică³⁵.

La începutul anului școlar 1901-1902, consiliul profesoral desfășurat sub președinția episcopului Iosif Goldiș, fost profesor și director al Institutului (1885-1886), hotărăște ca regulamentul secției teologice să fie extins și asupra celei pedagogice³⁶.

La începutul anului școlar 1918-1919, a fost aprobat un nou regulament pentru secția pedagogică, întocmit în conformitate cu „Normativele școlilor normale din statul ungar”, alcătuit de profesorul de pedagogie Sabin Evuțian. În anul școlar următor, 1919-1920, secția pedagogică este organizată separat de cea teologică, datorită noilor dispoziții date de Consiliul Dirigent Român, prin Resortul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, în conformitate cu decretul nr. 12903/1919³⁷, Școala normală greco-ortodoxă română din Arad, având caracter confesional. Privitor la secția teologică, Consiliul eparhial arădean hotărăște în ședința din 17 mai 1927, ca începând cu anul școlar 1927-1928, Institutul Teologic să fie ridicat la rangul de Academie Teologică, cu patru ani de studii. De acum înainte, destinele celor două școli înființate în 1812, respectiv 1822, vor fi separate.

³⁵ Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, în: *Biserica și Școala*, nr. 23, 1921, p. 2.

³⁶ Teodor BOTIȘ, „Vieța internă și organizația institutului teologic din Arad”, pp. 2-3.

³⁷ V. POPEANGĂ, E. GĂVĂNESCU, V. ȚIRCOVICU, *Preparandia din Arad*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964, p. 231.

ANUARELE INSTITUTULUI PEDAGOGIC-TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN DIN ARAD: STRUCTURĂ, CONȚINUT ȘI GHID BIBLIOGRAFIC

Prof. Dr. Ioan-Veniamin GEOLDEȘ¹
Liceul Tehnologic „Ștefan Hell” Sântana

Abstract

The present study aims to analyze the year-books of the Romanian Orthodox Pedagogical-Theological Institute of Arad published between 1907-1927. Providing complex information on the organization and development of the Orthodox pedagogical-theological education in Arad but also including high scientific reflections, result of the research of school teachers, the year-books of the Arad institute became important sources in order to find out more about the theological education of Arad in the first decades of the twentieth century. Through this study we set out to bring to the forefront of global scientific research a theological didactic publication of high importance. We also made an alphabetical bibliographic index of studies, articles and discourses that found their place in the pages of these almanacs.

Keywords

Arad institute year-books, Pedagogical-Theological Institute, theological education, teaching staff, bibliographic guide.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței Profesorilor de Religie Ortodoxă, intitulată „File din trecutul cultural al Aradului: Institutul și Academia Teologică”, desfășurată marți, 22 martie 2022, în Sala „Regele Ferdinand” a Primăriei Municipiului Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

1. Preliminarii

În urmă cu peste un secol, în 1912, la aniversarea primului centenar al preparandiei arădene, un mare dascăl al Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad, prof. dr. Avram Sădean, considera că „nu poate fi lucru mai folositor pentru un neam decât cunoașterea trecutului său. Această cunoaștere este cea mai bună călăuză a luptelor viitoare. (...)

„Numai acel popor care are un trecut și-l știe prețui este un popor de viitor, căci în acel trecut se află un bogat izvor de învățăminte, din care urmașii se pot adăpa și însufleți”².

Nădărdim că și modesta noastră contribuție, focalizată asupra anuarelor Institutului Pedagogic-Teologic arădean, să se încadreze armonios în orizontul de gândire schițat acum 110 de ani de prof. Avram Sădean: cunoașterea și aprofundarea trecutului, raportarea creatoare la faptele înaintașilor și valorificarea lor pentru prezent și viitor, restituind astfel cunoașterii științifice aspecte mai puțin cunoscute dar extrem de importante privind trecutul cultural al învățământului teologic arădean.

În lumina acestor premise, nu credem că exagerăm dacă considerăm că un moment important în istoria culturii arădene l-a constituit apariția în anul 1907 a *Anuarului Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, presa teologică arădeană îmbogățindu-se, astfel, cu o publicație anuală didactico-teologică, rod al multiplelor demersuri inițiate de directorul de atunci al Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad, profesorul Roman R. Ciorogariu.

Vasile Mangra, un apropiat colaborator al lui Roman Ciorogariu, considera că anul 1907 nu era un moment potrivit pentru redactarea primului anuar al institutului. Conform lui Mangra, apariția anuarului trebuia să coincidă cu celebrarea centenarului din 1912 și să cuprindă, în mod obligatoriu, istoricul Institutului Pedagogic-Teologic³. Această viziune nu a fost însă

² Dr. Avram SĂDEAN, „Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre”, în *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, anul 1912-1913, Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Rom., Arad, 1913, p. 60.

³ Într-o scrisoare adresată lui Roman Ciorogariu, Vasile Mangra sublinia următoarele: „Dr. Ciuhandu mi-a spus că te ocupi cu publicarea anuarului Institutului pedagogic-teologic de sub direcțiunea ta, lucru despre care nu mi-ai amintit absolut nimic, pentru că, bag de seamă, eu n-am și nici nu pot avea cuvânt în chestie, ne aparținând competenței mele. Dar gândit-ai că cel dintîi anuar al institutului trebuie să cuprindă istoricul institutului? Lumea așteaptă ca sub direcțiunea ta să vadă lucruri de valoare, lucruri desăvîrșite, nu incomplete

îmbrățată de Roman Ciorogariu, care a considerat că editarea anuarelor ar contribui la creșterea prestigiului școlii arădene oferind o mai bună vizibilitate a calității învățământului pedagogico-teologic în societate. Pe de altă parte, motivația fundamentală a redactării anuarelor trebuie văzută în strânsă legătură cu demersurile propuse de corpul profesoral al institutului arădean de stimulare a cercetării trecutului școlii în vederea elaborării unei monografii a instituției pentru centenarul care se apropia. Editarea anuarelor era considerată o etapă preliminară, necesară și firească.

Aceste anuare reprezintă un izvor valoros pentru cercetarea istoriei învățământului teologic arădean acoperind perioada cuprinsă între anii 1907-1927, iar pentru o reconstituire cât mai fidelă a trecutului istorico-cultural al Institutului Pedagogic-Teologic, cu toate aspectele inerente unui asemenea demers: viața și organizarea internă a institutului, dimensiunea lui culturală și științifică, cercetătorul trebuie să facă recurs, în mod obligatoriu, la bogata informație cuprinsă în paginile acestor anuare.

2. Receptarea și valorificarea anuarelor

Anuarele institutului vor avea parte de receptări pozitive în presa vremii, atât în cea politică cât și bisericească: *Transilvania*, *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful Român*, *Tribuna*, *Biserica și Școala*, *Revista Teologică*, etc. Anuarele tematice, consacrate unor evenimente sau personalități, au avut parte de recenzii mai generoase, iar referințele la celelalte anuare sunt în general scurte⁴, uneori chiar telegrafice⁵.

Anuarul din 1913 care cuprinde informații despre serbările primului centenar al preparandiei, este recenzat pe scurt în paginile *Telegrafului Român*⁶. În prestigioasa revistă de teologie de la Sibiu, *Revista Teologică*, apar scurte

sau de șablon numai. Părerea mea a fost și este ca să vă rezervați publicarea anuarului pentru anul jubiliar al întemeierii institutului pedagogic, până [atunci] să lucrați adunând și întocmind materialul istoric, ca să vă prezentați cu o lucrare demnă de tine și de trecutul școalelor noastre din Arad". (Adresa lui Vasile Mangra către Roman Ciorogariu, Oradea, 30 iunie v[echi], 1907, în: Vasile MANGRA, *Correspondență*, volumul I, A-H, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 358; Scrisoarea este disponibilă și în partea de anexe a volumului *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981, pp. 385-386).

⁴ *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXIV, Brașov, 21 iunie/4 iulie 1911, nr. 135, p. 3.

⁵ *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXIV, Brașov, 19 iunie/2 iulie 1911, nr. 134, p. 3; *Transilvania*, anul XLVII, Sibiu, 1 Iulie 1916, nr. 1-6, p. 84. Anuarul institutului arădean este doar menționat la rubrica de cărți primite.

⁶ *Telegraful Român*, anul LXI, Sibiu, 22 iunie/5 iulie 1913, nr. 66, p. 271.

mențiuni despre anuarul editat în 1914 de către Roman Ciorogariu, un important număr tematic dedicat „memoriei harnicului și învățatului profesor Dr. Petru Pipoș”⁷, trecut la cele veșnice cu un an înainte. Următorul număr tematic, cel din anul 1915 dedicat memoriei profesorului Avram Sădean, mort în Primul Război Mondial în octombrie 1914, în Galiția, se bucură de o recenzie mai extinsă în *Gazeta Transilvaniei*⁸.

O recenzie mai amplă am identificat în paginile ziarului arădean *Tribuna*, o recenzie pozitivă și încărcată de emoție a protopopului de atunci al Peștelului, Alexandru Muntean[u] al lui Vasile, un mare cleric cărturar transilvănean. După o prezentare minuțioasă a conținutului anuarului din 1908 și o evocare emoționantă a dascălului Roman Ciorogariu⁹ („uncheșul”, „profesorul iubit” și „adevăratul artist în ale deșteptării inimei pentru misiunea preoțească”), protopopul a concluzionat că prin prezența lui Roman Ciorogariu în fruntea institutului arădean și prin ampla sa activitate

„se crește și se închină neamului, o tinerime cu vederi și cunoștințe largi, sistematice, cu râvna sfintei chemări alimentată și desvoltată în chip ideal”¹⁰.

Deși au fost valorificate din plin în diferitele cercetări axate asupra învățământului teologic arădean, anuarele institutului pedagogic teologic ortodox din Arad au fost relativ puțin citate în aceste monografii, studii și articole. Mai mult chiar, în istoriile recente ale presei arădene¹¹, în antologiile aproape exhaustive de ziare și publicații apărute în ultimii ani, nu apare deloc menționat *Anuarul Institutului Pedagogic-ortodox Român din Arad*. Considerăm nedreaptă această omitere a anuarelor școlare în general și a anuarului Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad, în special. Se cuvenea inserarea unei rubrici speciale, intitulată poate: *Buletine oficiale școlare* sau *Anuare-Calendar* care să valorifice aceste prețioase documente.

⁷ *Revista Teologică*, Sibiu, anul VIII, nr. 10-12, 15 mai-15 iunie 1914, p. 273.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, anul XXVIII, Brașov, 27 august (9 septembrie) 1915, nr. 184, p. 3.

⁹ „A rămas filosof în gândire și fapte, român în nădejdi și în credința viitorului mai bun pentru fiii lui Traian – tată dulce și adevărat tinerimei încredințate creșterii sale” (*Tribuna*, Arad, anul XII, marți 24 iunie (7 iulie) 1908, nr. 139, p. 6).

¹⁰ *Tribuna*, Arad, anul XII, marți 24 iunie (7 iulie) 1908, nr. 139, p. 7.

¹¹ Volumul coordonat de Emil ȘIMĂNDAN *Vocația multiculturală a presei arădene (1833-2002)*, Editura Fundației Ioan Slavici, Arad, 2006, deși a inventariat peste 420 de titluri de publicații, nu menționează *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic din Arad*. Nici lucrarea lui Iulian NEGRILĂ, *Presa literară românească arădeană și Marea Unire*, apărută în 1993, nu face nicio referire la *Anuarul* institutului arădean.

Dintre istoricii și cercetătorii arădeni care au valorificat în opera lor informații din cuprinsul anuarelor, menționăm pe prof. Vasile Popeangă, prof. Doru Bogdan, pr. Pavel Vesa, pr. prof. Nicolae Tang, etc.

Prof. Vasile Popeangă a analizat pe scurt anuarele apărute în timpul directorului Roman Ciorogariu, insistând asupra studiilor științifice care au apărut în paginile lor. În opinia prof. Popeangă toate aceste contribuții științifice au transformat anuarele școlii din simple documente care prezintă istoria școlii în

„documente de oglindire a solidarității spiritului românesc din toate provinciile locuite de români cu prilejul serbărilor centenare din 1912”¹².

Regretatul istoric bisericesc arădean, pr. Pavel Vesa le recunoaște valoarea lor informativă și le menționează în monografia sa dedicată învățământului teologic de la Arad (1822-1948)¹³, în capitolul întâi dedicat reperelor istoriografice¹⁴, amintind, de asemenea, și de publicarea în paginile *Anuarului* din 1917 a unui număr de 15 documente inedite, rod al cercetării întreprinse de Avram Sădean în arhivele de la Budapesta și Viena¹⁵. În opinia sa, anuarele Institutului Pedagogic-Teologic reprezintă „o oglindă a învățământului teologic și preparandial arădean în toată complexitatea lui”¹⁶. Referințe sporadice întâlnim și în celelalte lucrări ale cercetătorului arădean.

Doar un singur studiu mai extins dedicat anuarelor Institutului Pedagogic-Teologic am reușit să identificăm, datorat pr. prof. Nicolae Tang¹⁷ de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, (pe atunci prof. dr. Marcel Tang). Pe urmele dascălilor săi (prof. Vasile Popeangă și Doru Bogdan), pr. Tang consideră că se poate vorbi chiar de „o veche tradiție a anuarelor învățământului pedagogic și teologic”¹⁸, o tradiție care coboară până la anuarul

¹² Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale (1807-1948)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 232-235, aici p. 234.

¹³ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 22.

¹⁴ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 23.

¹⁵ Documentele au fost publicate de prof. Lazăr Iacob în *Anuarul Institutului pedagogic-teologic greco-ortodox român din Arad din 1916-1917*, pp. 7-41.

¹⁶ Pavel VESA, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 84.

¹⁷ Lect. Univ. Dr. Marcel TANG, „Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad în timpul lui Roman Ciorogariu (1907-1917)”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2015-2016, Arad, 2017, pp. 235-247.

¹⁸ Lect. Univ. Dr. Marcel TANG, „Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad”..., p. 237.

redactat în limba latină din 1829, urmează perioada anuarelor Institutului Pedagogic-Teologic din Arad (1907-1927), anuarele Academiei Teologice, anuarele Liceului Pedagogic redactate de Vasile Popeangă (1970-1980), iar după revoluția din 1989, menționăm *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă* redactat în 1995 și noua serie a anuarelor inițiate de pr. decan Cristinel Ioja. Pr. Tang prezintă atât partea informațională a anuarelor din timpul directorului Roman Ciorogariu, cât și partea științifică, evidențiind profunzimea și diversitatea studiilor publicate.

3. Anuarele Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad – redactori, structura și analiza selectivă a unor rubrici

Inițiativa redactării anuarelor îi aparține lui Roman R. Ciorogariu¹⁹ (1852-1936), profesor pentru o lungă perioadă de timp la acest institut pedagogic-teologic (1881-1889 și 1891-1917) și director din 1901 până în 1917. El este cel care a izbutit nu doar să inițieze această nobilă tradiție a publicării anuarelor, ci a reușit, cu toate greutățile inerente contextului socio-politic²⁰, să redacteze toate cele unsprezece numere apărute în perioada 1907-1917. Nu trebuie uitat nici faptul că în aceeași perioadă (1902-1917), Roman Ciorogariu a îndeplinit și sarcina de redactor-responsabil cu editarea revistei *Biserica și Școala*²¹ și colaborator activ la gazeta arădeană *Tribuna*²².

Primul anuar redactat de Roman Ciorogariu în 1907²³ nu a beneficiat, așa cum poate ne-am fi așteptat, de o rubrică editorială sau de un cuvânt de deschidere din care să se desprindă motivația apariției acestui periodic, sco-

¹⁹ O succintă prezentare a bogatei sale activități pe tărâm bisericesc, didactic, cultural și național la Pr. Pavel VESA, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp. 213-225.

²⁰ „În fruntea institutului pedagogic-teologic a reușit să dirijeze destinele acestuia în condițiile cele mai precare (1901-1917), fiind pusă în discuție însăși existența școlii de unele măsuri guvernamentale” (Pr. dr. Pavel VESA, *Clerici cărturari...*, p. 216).

²¹ A se vedea Melente NICĂ, „Presa arădeană română de la începuturi ei, 1833, până la 1917”, în vol. *Vocația multiculturală a presei arădene*, coord. Emil Șimăndan, Editura Fundației „Ioan Slavici” Arad, 2006, p. 19.

²² Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale (1807-1948)*, p. 233.

²³ Acest prim anuar al institutului arădean poate fi consultat în format pdf pe site-ul Bibliotecii Județene A. D. Xenopol din Arad la secțiunea intitulată Biblioteca Digitală: <https://digital.bibliotecaarad.ro/s/istorie/item/151090> Aproximativ jumătate din anuarele apărute în perioada 1907-1927 au fost digitalizate și sunt deja disponibile pe site-ul mai sus citat.

pul urmărit, eventual destinatarii și alte aspecte preliminare. Aceeași situație se va regăsi și în următoarele anuare.

Demersurile inițiate de Roman Ciorogariu au fost continuate cu succes de urmașii săi, de Iosif Olariu și Teodor Botiș. În ordine cronologică, urmașul lui Roman Ciorogariu, atât în funcția de director cât și în cea de redactor-responsabil de apariția anuarului a fost dr. Iosif Olariu, protosinghel și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Caransebeș²⁴, transferat pentru un an la institutul arădean, după care a revenit la institutul din Caransebeș.

Noul director al institutului a fost ales Teodor Botiș, profesor la institutul arădean încă din 1901. Va fi director al acestei prestigioase instituții o lungă perioadă de timp, 1918-1938²⁵. A reușit să editeze anuarele institutului până în 1927 și ulterior, anuarele Academiei Teologice. Eforturile sale de editare a anuarelor sunt cu atât mai lăudabile cu cât, în paralel, Teodor Botiș a îndeplinit, la fel ca și Roman Ciorogariu, sarcina de redactor-responsabil atât al revistei *Biserica și Școala* (1917-1927) cât și al *Calendarului diecezan* pe anul 1919²⁶.

Din anul școlar 1919-1920, secția pedagogică a institutului devine *Școala normală Ortodoxă Română*, iar anuarul se va numi *Anuarul Institutului Teologic și al Școlii Normale Ortodoxe-Române din Arad*. De asemenea, în timpul directoratului lui Teodor Botiș nu s-a mai reușit păstrarea ritmului anual de redactare a anuarelor. Astfel, în anumiți ani vom întâlni apariția a două anuare: în 1925 apare atât anuarul aferent anului școlar 1924-1925 cât și numărul anterior pentru anul școlar 1923-1924. Aceeași situație se va regăsi și în anul 1927.

Anuarele Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad au fost tipărite, așa cum se specifica și pe prima copertă, la Tiparul Tipografiei Diecezane Ortodoxe Române Arad. Din păcate, din paginile anuarului nu reies informații despre numărul de exemplare tipărite sau despre aria de difuzare a anuarului. Cert este că anuarele institutului ajungeau în diferite centre importante din Transilvania: la Sibiu, Brașov, Caransebeș, Oradea, etc.

În analiza structurii și a conținutului rubricilor, vom lua ca punct de reper primul anuar editat de Roman Ciorogariu, cel din 1907, dar informațiile vor fi întregite și cu cele întâlnite în numerele următoare pentru a ne forma o idee cât mai clară referitoare la coordonatele fundamentale ale acestor anuare.

²⁴ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1917-1918, p. 4.

²⁵ Pr. dr. Pavel VESA, *Clerici cărturari...*, pp. 277-278.

²⁶ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1918-1919, p. 10.

Acest prim număr cuprinde prețioase informații din viața institutului arădean aferente anului școlar 1906-1907, structurate în mai multe rubrici sau secțiuni: a) Din istoricul anului școlar; b) Autoritățile superioare școlare; c) Personalul didactic; d) Internatele; e) Biblioteca institutului; f) Muzeul; g) Pregătirea practică a candidaților de învățători; h) Premii; i) Materialul de învățământ; j) Conspectul elevilor; k) Examenele; l) Societatea de lectură; m) Statistica privind progresul elevilor.

Următoarele numere vor respecta în linii mari această structură. Apar totuși mici nuanțe, fie rubrici noi (*Excursiuni școlare* și *Ospitări* în Anuarul din 1908 și secțiunea *Fonduri* din 1911), fie dezvoltarea unei secțiuni sau apariția de subrubrici, fie renunțarea la o anumită rubrică (rubrica *Statistica privind progresul elevilor* nu se regăsește în anuarul din 1908).

Acest prim anuar din 1907 redactat de directorul Roman Ciorogariu are totuși un mare neajuns, prin faptul că el nu cuprinde, din păcate, nicio contribuție științifică a cadrelor didactice, ci prezintă doar informații oficiale care vizează viața institutului arădean. Acest fapt va fi îndreptat începând cu următorul anuar²⁷, astfel încât din 1908 și până în anul 1917 vom regăsi în paginile anuarelor studii și articole de certă valoare redactate de profesorii institutului, dar și discursuri oficiale prilejuite de diferite evenimente socio-politice sau cultural-bisericești sau chiar publicarea unor documente de arhivă, rodul cercetărilor întreprinse de profesorul Avram Sădean.

Din păcate, anuarele redactate de Iosif Olariu și Teodor Botiș nu mai conțin o parte propriu-zis științifică, ci doar partea informațională sau „oficioasă” și aceasta mult redusă²⁸. Excepție fac doar anuarele din 1925 care conțin *note sau însemnări de călătorie sau excursie școlară* în Munții Apuseni semnate de prof. Traian Mager.

În continuare, vom analiza, într-un mod selectiv, câteva rubrici mai importante din cuprinsul anuarelor. O primă secțiune extrem de importantă a anuarelor viza menționarea celor mai importante evenimente care au jalonat

²⁷ Prof. Vasile Popeangă considera că inserarea de studii științifice în aceste anuare ar constitui „primul element de inovație pe care îl introduce directorul Roman Ciorogariu”. (Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale (1807-1948)*, p. 232).

²⁸ *Anuarul* publicat în 1922 cuprinde doar 28 pagini, iar următorul anuar, publicat în 1924 dar aferent anului școlar 1922-1923 și dedicat centenarului Institutului teologic, cuprinde doar 43 pagini. Comparativ, anuarele editate de Roman Ciorogariu în 1912 și 1913 și dedicate centenarului preparandiei au dimensiuni considerabile, 239 pagini – anuarul din 1912 și 130 pagini cel publicat în 1913.

viața Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, rubrica fiind intitulată „din istoricul anului școlar”. Sunt evocate o sumedenie de evenimente: inaugurarea anului școlar; vizitele oficiale și inspecțiile din partea autorităților bisericești (mitropolitul Ioan Mețianu în martie 1910 și dr. Miron Cristea, episcopul Caransebeșului în aprilie 1910) sau ale statului; comemorări de personalități prin parastase solemne și cuvântări (Mitropolitul Andrei Șaguna, Emanuil Gojdu, Elena Ghiba Birta, dar și regina Elisabeta, soția lui Franz Joseph); decese în rândul colectivului profesoral (Petru Pipoș în 1913; Avram Sădean în 1914); diferite aniversări (a monarhului Franz Joseph, a unor miniștri, a centenarului preparandiei în 1912, ziua constituției); examene; dificultăți generate de izbucnirea Primului Război Mondial (ocuparea edificiilor școlare de către Crucea Roșie ca spital militar, reducerea numărului de ore, scurtarea anului școlar, etc.); adăpostirea secției pedagogice a Seminarului Andreian de la Sibiu la Arad; decesul împăratului Franz Joseph; încoronarea noului rege Carol IV-lea; participarea unor dascăli ai Institutului la Marea Adunare Națională din 1918 (prof. Teodor Botiș și Sabin Evuțian ca delegați ai celor două secții, dr. Lazăr Iacob ca delegat al Cercului Arad, Nicolae Mihulin, Silviu Beșan); noua organizare a institutului în noul context al României Mari; instalarea administrației românești, trecerea la cele veșnice a episcopului Aradului, Ioan Ignatie Papp, alegerea noului episcop, etc.

Primele două anuare²⁹, cel din 1907 și 1908 cuprind și o rubrică dedicată „autorităților școlare superioare”. Sunt menționați trei reprezentanți ai autorităților bisericești: episcopul Ioan I. Papp – director canonic; vicarul episcopal Vasile Mangra – comisar consistorial la secția teologică și Vasile Goldiș – comisar consistorial la secția pedagogică. Din partea autorităților de stat apare amintit Varjassy Árpád – inspector școlar regesc și Láng Mihály – directorul liceului de stat din Arad ca inspector de specialitate. În anuarul din 1908 numele celui din urmă nu mai apare menționat. Următoarele mențiuni despre autoritățile școlare apar abia în 1918 în anuarul editat de Iosif Olariu: Venerabilul Consistoriu – Ioan I. Papp ca președinte; proto-popul Mihai Păcățian - comisar consistorial la secția teologică; Vasile Goldiș – comisar consistorial la secția pedagogică; Comisarul ministerial de la Bu-

²⁹ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1906-1907, p. 9; *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1907-1908, p. 20. Celelalte anuare redactate de Roman Ciorogariu nu mai cuprind această rubrică. Ea se va regăsi în *Anuarul* redactat de Iosif Olariu în 1918 și, exceptând anuarul din 1919, toate celelalte anuare publicate de Teodor Botiș vor menționa autoritățile școlare.

dapesta. Față de structura menționată în 1907 și 1908, apare și Referentul în senatul școlar – dr. Gheorghe Ciuhandu.

O atenție sporită era acordată prezentării „personalului didactic” de la cele două secții ale institutului, teologică și pedagogică (din anul 1919 secția pedagogică devine școala normală). Informațiile erau redată într-o formă tabelară, cu menționarea minuțioasă a numelui, a gradului didactic, vechimea în învățământ, disciplinele predate, repartizarea orelor pe clase și numărul de ore pe săptămână. Începând cu anuarul aferent anului școlar 1922-1923³⁰, apar și alte informații relevante despre dascălii școlii: data nașterii, titlurile academice, data abilitării, „specialitățile”, lucrări științifice și pedagogice publicate în decursul anului școlar. Pentru dascălii care au predat la institutul arădean, atât în timpul directoratului lui Roman Ciorogariu cât și în timpul lui Teodor Botiș, întregirea acestor informații oferă un tablou mult mai complex și aproape exhaustiv al colectivului didactic de la institut.

Extrem de interesante sunt succintele informații referitoare la „Biblioteca Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad”. Pe baza acestor informații se poate reconstitui mai ușor istoricul bibliotecii, cu toate aspectele inerente: fondul de carte, donatori, chiar întocmirea unui inventar al titlurilor intrate în perioada 1920-1927 cu precizarea tematicii, a revistelor la care era abonatul institutul arădean, etc.

La sfârșitul anului școlar 1906-1907 institutul arădean avea o bogată bibliotecă³¹ care se ridica la 2785 de opere în 3114 volume³². Sunt menționate și publicațiile de specialitate la care era abonat institutul. Dintre publicațiile românești amintim: *Biserica Ortodoxă Română* (București), *Candela* (Cernăuți), *Revista Teologică* (Sibiu), *Vatra Școlară* (revistă pedagogică, Sibiu); *Revista Asociației învățătorilor* (Buzău), *Natura* (revistă de științe, București), *Țara noastră* (revistă populară, Sibiu), *Biserica și Școala* (Arad), *Floarea darurilor* (revistă literară, București), *Albina* (Sibiu)³³.

³⁰ *Anuarul Institutului Teologic și al Școlii Normale Ortodoxe Române din Arad*, anul școlar 1922-1923, Arad, 1924, pp. 22-23.

³¹ Fondul de carte al bibliotecii s-a îmbogățit treptat de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prin intervențiile energice ale lui Roman Ciorogariu la Iosif Gheorghian, mitropolitul primat al Bisericii Ortodoxe Române, dar și prin diferite acte de donație: amintim doar pentru perioada anterioară anului 1907, donația făcută în 1902 de episcopul Iosif Ioan Goldiș, întreaga sa bibliotecă personală fiind dăruită bibliotecii institutului. A se vedea Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 379.

³² *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1906-1907, pp. 13-14.

³³ Apare menționată din anul școlar 1907-1908.

Fondul de carte s-a îmbogățit treptat prin noi achiziții dar și prin donații din partea unor instituții sau binevoitori. Înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, la sfârșitul anului 1913 biblioteca deținea 4649 de opuri³⁴. În doar șase ani, fondul de carte s-a îmbogățit cu 1864 de cărți. Din 1913 și până în 1921 nu mai avem informații despre biblioteca institutului, la rubrica dedicată bibliotecii specificându-se ca ea este „sub aranjare” sau „ocupată spre scopuri militare”. Cert este că și în această perioadă au intrat sute de cărți în fondul bibliotecii. În toamna anului 1923 numărul cărților ajungea la 6081 de opuri în 8962 de volume³⁵, iar la sfârșitul anului școlar 1925-1926, fondul de carte crește la 6851 de opere în 9867 volume³⁶.

În concluzie, în două decenii, fondul de carte al bibliotecii Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad a crescut de la 2785 de opere la aproape 7000 de opere în aproape 10 000 volume.

Primul bibliotecar amintit în primele două anuare era profesorul Ioan Costa (anii școlari 1906-1908) și prof. Nicolae Mihulin (anii școlari 1908-1918). În următorul an școlar 1918-1919 a îndeplinit funcția de bibliotecar prof. Sabin Evuțian³⁷. În perioada 1921-1923, noul bibliotecar a fost Emilian Vlad, profesor de istorie și geografie. Ulterior, Emilian Vlad va funcționa peste 20 de ani ca profesor la Liceul Moise Nicoară din Arad. De asemenea, pentru o scurtă perioadă de timp (1936-1938) va îndeplini și funcția de director al Gimnaziului mixt de la Sântana, desfășurând o bogată activitate atestată și de sursele arhivistice consultate și valorificate recent³⁸.

4. Partea științifică a anuarelor

Pe lângă partea „oficioasă” referitoare la viața Institutului Pedagogic-Teologic, anumite anuare cuprindeau și o secțiune specială consacrată cercetării științifice, o „parte literară”, studiile sau articole redactate de dascălii institutului impresionând prin profunzimea și actualitatea temelor.

Vasile Popeangă consideră că prin publicarea acestor materiale științifice în anuare se crea „o tradiție de activitate creatoare” ilustrată de profunzimea

³⁴ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1912-1913, p. 94.

³⁵ *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1922-1923, p. 38.

³⁶ *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1925-1926, p. 24.

³⁷ *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic...*, anul școlar 1918-1919, p. 19.

³⁸ Ioan Veniamin GEOLDEȘ, „Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al Gimnaziului Român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938), în *Administrație românească arădeană*, Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), vol. XVI, Vasile Goldiș University Press, Arad, 2021, pp. 577-590.

studiilor publicate, iar începând cu anul 1912 poate fi identificată „o direcție de cercetare în istoria învățământului românesc din Transilvania: aria educativă a Preparandiei”³⁹.

Din indexul bibliografic alfabetic întocmit format din studii, articole, documente, discursuri, note de călătorie/excursie școlară etc., transpare nivelul ridicat de pregătire al dascălilor institutului și diversitatea preocupărilor lor. Sunt atinse teme din varii domenii: de la literatură, științele naturale, geografie, pedagogie, istoria învățământului pedagogic și teologic arădean, acte normative pentru organizarea și buna desfășurare a învățământului pedagogic, documente de arhivă, etc.

Majoritatea contribuțiilor științifice datează din timpul directoratului lui Roman Ciorogariu. Pentru o minimă analiză a acestor studii și articole, cu evidențierea aspectelor lor pozitive, pot fi consultate contribuțiile profesorilor Vasile Popeangă și Nicolae Tang.

Pentru anuarele publicate în perioada 1919-1927 în timpul directorului Teodor Botiș, semnalăm doar două contribuții științifice. Este vorba despre două *note de călătorie/excursie școlară* în Munții Apuseni. Profesorul Traian Mager⁴⁰, autorul acestor însemnări, prezintă aspecte inedite din excursia școlară pe care a organizat-o împreună cu 20 de elevi ai institutului în Munții Apuseni în perioada 31 mai-4 iunie 1924. Itinerarul excursiei a vizat următoarele obiective: Hălmațiu, Muntele Găina, Vidra de Sus și Vidra de Jos, Casa lui Avram Iancu și reîntoarcerea prin Lespezi, Brusturi, Bodești, spre Hălmațiu și Arad. Scopul excursiei, unul extrem de complex, era subliniat încă de la începutul studiului:

„Să studiem în teren oro-hidrografie, floră și faună montană, silvicultură, etnografie – culminând în lecții de patriotism, ce ne inspiră teatrul marilor mișcări pentru libertate și să întrețină propaganda culturală la sate”⁴¹.

A doua excursie școlară evocată de prof. Mager a avut loc în perioada 20-22 iulie 1924 și era practic o continuare a celei precedente, cu vizitarea cătunelor Iarba Rea, Lăpușul, Gârda de Sus și Gârda de Jos care alcătuiau

³⁹ Vasile POPEANGĂ, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale (1807-1948)*, p. 233.

⁴⁰ Traian MAGER, „Aspecte din Munții Apuseni. Note dintr-o excursie școlară”, în *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1923-1924, pp. 3-24; Traian, MAGER, „Aspecte din Munții Apuseni, în *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1924-1925, pp. 3-14.

⁴¹ *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1923-1924, p. 3.

practic localitatea Scărișoara. Este evocată pe scurt și întâlnirea grupului cu prof. Tache Papahagi, cunoscutul filolog și profesor de la București care desfășura în acel timp cercetări de teren, concretizate în diferite studii consacrate moșilor⁴². De asemenea, prof. Traian Mager recomanda celor interesați chiar un program pentru o excursie de 6 zile în Țara Moșilor pentru perioada 3-8 iulie 1925⁴³, cu parcurgerea exactă a următorului traseu: Târgul de Fete de la Găina – Casa și Muzeul eroului național, Avram Iancu. Programa excursiei este realizată pe zile cu menționarea exactă a distanțelor parcurse și a obiectivelor demne de a fi vizitate.

În concluzie, aceste însemnări de excursie școlară impresionează prin diversitatea și profunzimea informațiilor oferite din diferite domenii: istoric, religios, antropologic, geografic, culinar, etnografic, folcloric, de psihologie umană, toate acestea conturând o adevărată „țară a moșilor”, un spațiu încărcat de istorie și binecuvântat de Dumnezeu.

5. Index bibliografic alfabetic: studii, articole, documente, discursuri

BOTIȘ, Teodor; SĂDEAN, Avram, „Cei dintâi ani din trecutul și viața pre-parandiei (școlii normale) gr.-or. române din Arad”, în: *AIPTOR (Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român) Arad*, anul școlar, 1911-1912, Arad, 1912, pp. 3-150.

BOTIȘ, Teodor, „Discurs comemorativ la centenarul Institutului Teologic”, în: *AITȘNOR (Anuarul Institutului Teologic și al Școlii Normale Ortodoxe Române) Arad*, anul școlar 1922-1923, Arad, 1924, pp. 3-9.

CIOROGARIU, Roman R., „Discurs la aniversarea centenară a institutului pedagogic ortodox român din Arad”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 37-55.

CIOROGARIU, Roman, „Dr. Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, pp. 3-7.

CIOROGARIU, Roman, „Cuvânt la înmormântarea dr. Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, an școlar 1913-1914, Arad, 1914, p.11.

CIOROGARIU, Roman, „Normativ pentru practica pedagogică a elevilor de la institutul pedagogic din Arad pe timpul cât vor fi sistate prelegerile la acest institut”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 46-49.

⁴² Traian, MAGER, „Aspecte din Munții Apuseni”..., în *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1924-1925, pp. 3-14, aici p. 6.

⁴³ Traian MAGER, „Programa unei excursii în Munții Apuseni”..., în *Anuarul Institutului Teologic...*, anul școlar 1924-1925, pp. 15-16.

CIOROGARIU, Roman, „Normativ pentru organizarea învățământului practic în școala normală (Institutul pedagogic) gr. or. rom. din Arad”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1915-1916, Arad, 1916, pp. 8-23.

CIUHANDU, G., „Am pierdut un om de treabă. În memoria prof. dr. Avram Sădean”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 11-13.

Ghibu, Onisifor, „Cuvânt la înmormântarea dr. Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1913, pp. 13-14.

GOLDIȘ, Vasile, „Discurs centenar”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 17-19.

IACOB, Lazăr, „Cuvânt panegiric”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 24-28.

IACOB, Lazăr, „Introducere, la Documente privitoare la istoria diecezei Aradului”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1916-1917, Arad, 1917, pp. 5-6.

MAGER, Traian, Aspecte din Munții Apuseni. Note dintr-o excursie școlară, în: *AITȘNOR Arad*, anul școlar 1923-1924, Arad, 1925, pp. 3-24.

MAGER, Traian, „Aspecte din Munții Apuseni”, în: *AITȘNOR Arad*, anul școlar 1924-1925, Arad, 1925, pp. 3-14.

MAGER, Traian, „Programa unei excursii în Munții Apuseni”, în: *AITȘNOR Arad*, an școlar 1924-1925, Arad, 1925, pp. 15-16.

MAGER, Traian, „A murit dr. Petru Pipoș. Personalitatea sa. Amintiri. Cauzele morții. Un monument”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 20-23.

Mihulin, Nicolae, „Apa și circulațiunea ei”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1909-1910, Arad, 1910, pp. 3-19.

MOLDOVAN, Iosif, „Cuvânt la înmormântarea dr. Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1913, pp. 15-16.

PAPP, Ioan I., „Circular centenar. Cătră toate oficiile protoprezbiterale și parohiale din eparhia română ortodoxă a Aradului”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 6-11.

PAPP, Ioan I., „Discurs centenar”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 55-60.

PIPOȘ, Petru, „Amintiri de la cursurile din Iena. Dr. W. Rein și sistemul său pedagogic”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1910-1911, Arad, 1911, pp. 3-21.

PIPOȘ, Petru, „J.J. Rousseau, ideile sale pedagogice și critica acestora”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, pp. 49-119.

PIPOȘ, Petru, „Dr. W. Rein și activitatea sa pedagogică”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, pp. 25-48.

SĂDEAN, Avram, „Autobiografia scrisă de pe câmpul de războiu soției sale”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 28-30.

SECULA, Sever, „Curentul poporan în cultura românească”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1907-1908, Arad, 1908, pp. 3-16.

STANCA, Iosif, „Dr. Avram Sădean”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 14-15.

STANCIU, Victor, „Științele naturale și dragostea pentru natură”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1908-1909, Arad, 1909, pp. 3-20.

STANCIU, V[asilie], „Dr. Avram Sădean”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 7-10.

ȚICHINDEAL, Dimitrie, „Arătare despre starea acestor noao introduse școlaticeste instituturi ale nației românești, sârbești și grecești”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1911-1912, Arad, 1912, pp. 156-192.

SĂDEAN, Avram, „Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 60-85.

VUIA, Iuliu, „Cuvânt la înmormântarea dr. Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, pp. 9-10.

*** „Documente privitoare la istoria diecezei Aradului”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1916-1917, Arad, 1917, pp. 7-41.

*** „Serbările centenare. I. Pregătirile”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1912-1913, Arad, 1913, pp. 3-6.

*** „Viața lui Petru Pipoș”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1913-1914, Arad, 1914, pp. 7-9.

*** „Regulament pentru fondul de ajutorare al elevilor de la seminarul diecesan gr. or. din Arad”, în: *AIPTOR Arad*, anul școlar 1914-1915, Arad, 1915, pp. 24-25.

6. Concluzii

Anuarele Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox din Arad reprezintă nu doar documente prețioase, aproape exhaustive, referitoare la viața institutului arădean din perioada 1907-1927, ci, prin intermediul lor s-a creat, cel puțin pentru perioada lui Roman Ciorogariu, o „adevărată tradiție culturală” prin contribuțiile științifice apărute în anuare. De asemenea, cel puțin prin serbarea Centenarului din 1912, s-a accentuat încă o dată „solidaritatea spiritului românesc” din toată Transilvania și nu numai, vizibil nu doar prin prezența invitațiilor ci și prin telegramele și scrisorile oficiale

trimise din diferitele centre importante ale țării: Sibiu, Cernăuți, București, Caransebeș, Blaj, Oradea-Mare, Gherla, Brașov, Timișoara, Buzău, Brad, Cluj, Lugoj, Făget.

Despre revista *Hotarul* de la Arad (1933-1940)⁴⁴ s-a spus, încă de la apariția primului număr, că este „o sămânță aruncată la cea mai depărtată graniță” a țării și nu poate să rămână „bob nerodnic”. Considerăm, că și anuarele Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad, editate în perioada 1907-1927 și apărute într-un context socio-politic foarte dificil, pot fi considerate ca „o sămânță aruncată la marginea țării”, o sămânță care nu doar că nu a rămas bob nerodnic ci a adus rod însutit.

⁴⁴ „O vorbă spusă înainte”, în *Hotarul*, anul I, mai 1933, nr. 1, p. 3. Pentru o analiză a principalelor teme de istorie locală reflectate în paginile revistei *Hotarul* din Arad, a se vedea Ioan-Veniamin Geoldeș, „File de istorie locală în paginile revistei „Hotarul” din Arad (1933-1940)”, în *Primul Război Mondial: studii, articole, eseuri*, Corneliu Pădurean, Ghiță Eugen (coord.), Editura Gutenberg Univers, Arad, 2016, pp. 293-307.

IMPLICAREA PROFESORILOR ȘI TEOLOGILOR DE LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN ARAD ÎN EMANCIPAREA NAȚIONALĂ ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849. DOCUMENTE MAI PUȚIN CUNOSCUTE

Prof. Dr. Paul KRIZNER¹

Școala Gimnazială Grăniceri, Arad

Abstract

Even if the Romanians did not gain much from the Revolution of 1848, the national ideal could not be killed in the collective mentality, and not long after, the well-known hierarchical separation of 1864 would occur, where the Romanian bishops wanted each other under the same worthy Metropolitan Andrei Baronul de Șaguna. Even if the Arad's theological school experienced an interruption from 1848 to 17/30 Nov 1852, these courses are resumed with a small number of theological students, in the first year there were only five. The political power from Pesta no longer wanted the resumption of classes. From

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței Profesorilor de Religie Ortodoxă, intitulată „File din trecutul cultural al Aradului: Institutul și Academia Teologică”, desfășurată marți, 22 martie 2022, în Sala „Regele Ferdinand” a Primăriei Municipiului Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

the letter presented in this study we learn that only the church and the school had the right to use the Romanian language. Now at the Bicentennial of the Faculty of Theology in Arad, I think it is important not to forget those who believed in the national and church ideal, because by forgetting the past we risk making big mistakes in the future.

Keywords

National emancipation, revolution, bishop, theology, teachers, Arad.

1. Argument

Nu este de loc ușor să vorbești sau să scrii despre evenimente petrecute în urmă cu trei decenii și cu atât mai puțin despre evenimente ce s-au desfășurat în urmă cu 174 respectiv 175 de ani de la Revoluția pașoptistă din perioada anilor 1848-1849.

Trebuie să spunem din capul locului că o revoluție implică toate instituțiile unei comunități, de la entuziasmul tineresc, la politica bisericească și de la idealul unui popor subjugat, la implicarea instituțiilor școlare.

Dacă azi ne putem bucura de limba și cultura noastră românească, dacă azi suntem printre puținele generații care avem șansa de a fi martori ai Bicentinarului Facultății de Teologie Ortodoxă arădeană, acest lucru se datorează, cu siguranță, înaintașilor noștri.

Învățăământul teologic arădean înființat la 1822 este punctul de pornire a emancipării naționale și bisericești, iar anul 1848 respectiv 1849 nu reprezintă doar „primăvara popoarelor”, ci și primăvara spiritualității românești, pentru că în acea perioadă, când cursurile au fost suspendate din cauza Revoluției izbucnite și în părțile Aradului, vlădica, profesorii și chiar studenții au dus o politică de emancipare națională, de afirmare a identității dar și de o revigorare a vieții bisericești.

Să nu aveți impresia că toți românii își doreau ruperea de Imperiul Habsburgic, sau că toți doreau să facă parte din „Ungaria Milenară”, ori că toți doreau o autonomie proprie, nicidecum, dar un lucru este cert, majoritatea își dorea o școală și o biserică în limba lor, lucru greu de înfăptuit când te afli între două mari puteri.

În ceea ce privește spațiul românesc, Revoluția de la 1848-1849, a însemnat nu doar dorința de eliberare de sub acest Imperiu Habsburgic, ci și libertatea religioasă adică ieșirea de sub jurisdicția canonică de Carloviț, asta dacă ținem seama că au existat parohii ortodoxe în eparhia Aradului care

s-au întors la religia greco-neunită, cum a fost cazul parohiei Târnova unde toată comunitatea s-a întors de la greco-catolicismul impus înainte cu 14 ani de la revoluție. Acest exemplu nu este singular pe cuprinsul Episcopiei Aradului, a se vedea cazul Parohiei Galșa sau Șiria.

Această victorie, de scurtă durată ce-i drept, a fost consemnată prin toate formele posibile, fie prin protocoale sau circulare, fie prin presa vremii, dar, nu în ultimul rând, consemnate pe cărțile de cult existente la acea vreme. Sigur, puterea imperială a dorit să se șteargă orice urmă de amintire a revoluției române pentru ca generațiile ce vin să nu aibă nicio dovadă scrisă în acest sens, însă unele cărți de cult relatează evenimentele de la 1848-1849, cu toate atrocitățile acesteia.

Datorită iluminismului, în Arad s-au declanșat ample mișcări de emancipare a românilor ortodocși, care, nemulțumiți de ierarhia sârbă de la Carloviț, doreau un episcop de neam român. Primul moment care a declanșat această emancipare națională a provocat-o înființarea Preparandiei în 1812, aici formându-se un puternic nucleu intelectual, avându-l în frunte pe dascălul și preotul Dimitrie Țichindeal, iar altă etapă a fost cea în care a luat ființă Institutul Teologic în anul 1822², dar apogeul acestor două etape a constituit alegerea unui episcop de neam român în scaunul vacant de la Arad, act concretizat în anul 1829. După un sfert de secol mișcarea națională românească a avut succes prin alegerea episcopului român Nestor Ioanovici originar din Făgăraș.

Acesta vede lumina zilei în anul 1766 sau după alte surse în 1767 după ce reiese din necrologul său unde se menționează că a trăit 67 de ani, fiind frate al mamei protopopului de Brașov³, Iosif Bara⁴. Rămâne orfan de tată încă din tinerețe, iar alături de mama lui și cele două surori se mută la Brașov, ocupându-se cu negustoria. În 1789 se înscrie la Gimnaziul evanghelic luteran din Pojon (Bratislava), urmând după absolvire școala clericală de la Carloviț, fiind sprijinit de Mitropolitul Ștefan Stratimirovici, iar nu după multă vreme îmbracă haina monahală.

La finele anului 1828 Sinodul electoral bisericesc îl alege ca episcop pe Nestor Ioanovici, iar la 27 ianuarie 1829 este hirotonit la Carloviț, urmând

² Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 89.

³ Pr. Dr. Gheorghe CIUHANDU, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49 și p. 7.

⁴ Tatăl scriitorului Ioan Bara.

să fie trimis în această eparhie, dar pe care o păstorește o foarte scurtă perioadă de timp, până în anul 1830, când după o suferință de câteva zile, la 9/21 februarie trece la cele veșnice având doar 67 de ani.

Funeraliile au loc după rânduiala monahală, fiind înmormântat în ziua de 12/24 februarie 1830 în „gropnița de sub amvon” din mijlocul catedralei vechi din Arad, iar slujba înmormântării a fost săvârșită de arhimandritul Moise Manuilovici⁵ de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Mai târziu, în anul 1861, rămășițele pământești ale episcopului Nestor Ioanovici au fost reînhumate la Mănăstirea *Sfântul Simeon Stâlpnicul* din Arad-Gai⁶.

Pe o perioadă de cinci ani Aradul rămâne fără episcop ortodox, iar sedisvacanța este ținută pentru o scurtă perioadă de timp de Iosif Putnic, urmându-i Moise Manuilovici, însă cea mai mare parte a sedisvacanței o ține fratele acestuia Maxim Maximovici ce avea „bune sentimente românești”⁷.

2. Viața bisericească din Arad până la 1848

Chiar din zorii secolului al XVIII-lea existau două comunități ortodoxe, una sârbă și cealaltă românească, ce se grupau în jurul celor două biserici ortodoxe existente: biserica ortodoxă sârbă cu hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, datând din anul 1702, azi în zona Pieței sârbești și cea ortodoxă română cu hramul *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* ce se afla pe locul unde astăzi se găsește Colegiul Național Moise Nicoară⁸.

În ceea ce privește edificiul eclezial din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, părerile sunt împărțite, unii istorici afirmău că exista înaintea acestei biserici una mai mică ce servea comunitatea ortodoxă⁹, iar istoricul și preotul Gheorghe Ciuhandu îl contestă pe preotul Ioan Rusu parohul Aradului care într-un studiu publicat în anul 1883¹⁰ susținea că prima atestare a bisericii *Sfântul Ioan Botezătorul*, conform tradiției, apare încă din vremea regelui Matia Corvin, dar nu poate fi dovedită această afirmație¹¹.

⁵ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 96.

⁶ Pr. Dr. Gheorghe CIUHANDU, *Din viața lui Nestor ...*, p. 46, 51.

⁷ Pr. Dr. Ioan LUPAȘ, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 141 și p. 171.

⁸ *Arad Monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999, p. 229.

⁹ Pr. Gheorghe LIȚIU, „Începuturile catedralei din Arad”, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), anul XVIII, 1968, nr. 1-2, p. 84.

¹⁰ *Biserica și Școala* (Arad), anul VII, nr. 28, 10/22 iulie 1883, pp. 243-245.

¹¹ Pr. Dr. Gheorghe CIUHANDU, *Din viața lui Nestor ...*, p. 49.

Profesorul de teologie Gherasim Raț de la Institutul Teologic arădean este cel care, după această sedisvacanță de cinci ani, va urca pe scaunul vlădicesc de la Arad.

După tradiție s-ar fi tras dintr-o familie nobiliară „Raț de Teiuș” din Ardeal, a studiat la Oradea, Timișoara și Carloviț apoi a continuat cu studiile teologice la Viena și după finalizarea acestora se căsătorește, fiind hirotonit întru preot, iar ulterior protopop.

Era un om de cultură, cadru didactic, vorbea fluent limba maghiară, germană, latină, sârbă și română. Înainte de călugărie purta numele de Gavril Raț și a fost protopop al Oradiei, după cum reiese din unele afirmații istorice¹², sau la Peștiș în Bihor. Vine la Arad ca profesor de teologie la Institutul Teologic încă din anul 1822.

Viața avea alt drum pentru el, rămânând văduv intră în monahism în anul 1831, primind numele de Gherasim, iar la 2 decembrie 1834 a fost hirotonit protosinghel mitropolitan, iar un an mai târziu la 3 februarie 1835 a fost numit episcop al Aradului¹³, însă sfințirea sa întru arhieru avea să fie amânată pe data de 25 martie același an și, la câteva luni mai târziu, în 30 iunie 1835 Comitatul Arad va lua act de numirea noului episcop¹⁴. Momentul instalării avea să fie amânat atât din cauza situației financiare a eparhiei, dar și din cauza epidemiei de holeră ce se abătuse peste urbea arădeană în anul 1835, dar într-un final, la 15 august 1838 noul mitropolit Ștefan Stancovici emite gramata mitropolitană pentru instalarea noului episcop la Arad în persoana vlădicului Gherasim Raț¹⁵.

Nu puține zile grele avea să-l aștepte pe noul episcop al Aradului, ținând seama de momentele prin care trecea Biserica Ortodoxă Română, dar s-a dovedit a fi un bun vizionar și luptător pentru emanciparea națională, susținând românismul de pe aceste meleaguri arădene. S-a preocupat îndeaproape de disciplina clerului, dând numeroase circulare cu privire la slujbele ce trebuiau săvârșite de preoți, astfel că în anul 1839 la data de 30 mai spune:

¹² Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, Gheorghe LIȚIU, *Istoria Episcopiei Aradului ...*, p. 53, unde se afirmă că episcopul Gherasim Raț ar fi fost protopop al Oradiei, iar istoricul Pavel Vesa susține că ar fi funcționat ca protopop la Peștiș, județul Bihor, vezi P. VESA, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 101.

¹³ Pr. Dr. Gheorghe CIUHANDU, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-40)*, Arad, 1935, p. 188.

¹⁴ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 103.

¹⁵ D. POPA, „Momente interesante din istoria Episcopiei Aradului”, în *Biserica și Școala* (Arad), an VIII, 22 ianuarie/3 februarie 1884, nr. 4, pp. 30-31.

„în dieceza aceasta așa sunt nebăgători de seamă de chemarea sa cea preoțească. Așa căci către religie sau legea lui Dumnezeu deci în credință, încât nu numai în zilele obișnuite nu săvârșeau Utrenia și Vecernia ci și în zilele de duminici și sărbători”¹⁶

și episcopul Gherasim Raț cerea preoților să țină seama de chemarea lor sacramentală și de jurământul depus în fața altarului, solicitând după cum am observat, ca preoții să slujească sfintele slujbe cu regularitate, iar la Sfânta Liturghie dacă nu vor rosti predicile să citească „totdeauna Cazania la norod”¹⁷.

Revoluția de la 1848-1849 a reprezentat punctul de pornire spre un nou context politic european, pentru că toate popoarele doreau să iasă de sub stăpânirea habsburgică și să de vină nații recunoscute cu administrație proprie, iar în ceea ce privește idealul poporului român, acesta se va împlini abia la 1 Decembrie 1918.

Episcopul Gherasim Raț, fost profesor de teologie a aderat întru totul la mișcarea inițiată de episcopul, mitropolitul de mai târziu, Andrei Șaguna al Transilvaniei, (fac o paranteză, Mitropolitul a fost singurul care nu beneficia de amnistie din partea conducătorului guvernului maghiar Laios Khossut, adică se dorea eliminarea lui) contribuind astfel la pregătirea separării ierarhice a românilor de Mitropolia ortodoxă de la Carloviț și reînființarea Mitropoliei ortodoxe a românilor transilvăneni. Era singura cale deschisă pentru apărarea ființei naționale și a limbii române, stopând astfel toate încercările de deznaționalizare care veneau și din interiorul Ortodoxiei nu numai din afara ei.

Viața acestui ierarh nu a fost ușoară, iar după Sinodul eparhial din iunie-august 1850, fiind foarte bolnav iscălește testamentul său la 2/14 august 1850 presimțindu-și sfârșitul ce va avea să fie în 5/27 august a aceluiași an când vlădica Gherasim Raț pleacă la cele veșnice¹⁸.

Evenimentele ce au marcat clerul și credincioșii români din Episcopia Aradului în anii revoluției de la 1848-1849, putem spune, potrivit tuturor surselor

¹⁶ Pr. Dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 105.

¹⁷ Arhivele Parohiei Ortodoxe Române Arad-Micălaca-Veche, Protocolul circularilor registrul nr. 5/1832-1852, f. 47-48. Circulara din 30 mai 1831 prin care se cerea preoților să slujească și peste săptămână, nu numai în duminici și sărbători, a se vedea și la Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 105.

¹⁸ Decesul episcopului Gherasim Raț a survenit din cauza unei infecții provocate „din scărpinătură”, detalii vezi la P. VESA, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, p. 129.

biografice și arhivistice pe care le-am cercetat, că atrocitățile armatei revoluționare maghiare au fost mult mai multe, sate întregi de români au fost prăduite, oameni trecuți prin sabie, împușcați sau spânzurați, doar pentru simplul motiv că nu doreau să se înroleze în armata lui Kossuth. Și poate multe atrocități nu le cunoaștem. Totuși, un lucru este cât se poate de limpede: numărul celor asasinați este mult mai mare decât al celor căzuți în luptă și asta datorită urii armatei maghiare sau a rebelilor maghiari față de români.

În eparhia Aradului în timpul Revoluției au fost omorâți 32 de preoți ortodocși români.

Un lucru demn de urmat l-a făcut episcopul Gherasim Raț al Aradului, care, printr-o circulară emisă în 3 ianuarie 1850, solicită preoților de pe cuprinsul Episcopiei sale să înalțe rugăciuni pentru preoții și credincioșii morți la revoluție,

„pentru odihna sufletelor acelora bărbați cari pentru împăratu pentru binele de obște și așa și pentru binele nostru s-au jertfit viața sa, rugăciuni să înălțăm către ceriuri. Din această datorință rânduim ca în toate bisericile din Dieceza noastră în Duminica care după primirea scrisorii acesteia mai deaproape va urma pentru odihna sufletelor acelora cuvincioși preoți cu cea mai mare cucernie să slujească parastase când prescrista ectenie pentru morți pomenind pe mai sus amintiții, precum și pre alții despre care cuvincioasa preoțime cunoșcintă va ave, întru acest chip se va cânta: Încă ne rugăm pentru odihna sufletelor robilor lui Dumnezeu N. N. și a tuturor celorlalți preoți și mireni, ostași împărătești fraților și fiilor noștri, cari în războiul pentru împăratul s. a. s. a. Preotul carele împlinirea rânduiei acesteia ar negliji la cea mai strânsă răspundere va fi luat. Dat în Cuvin în 3 Ianuarie 850”.

3. Un document mai puțin cunoscut

În urmă cu un an de zile, în 2021, la întâlnirea de lucru cu părintele decan, al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, pr. prof. dr. Cristinel Ioja, sfinția sa a pus accent, în ceea ce privește comunicările noastre, pe documente, nu doar pe surse bibliografice edite, în acest context vă prezint un document inedit pe care îl puteți vedea în anexe.

Un document despre care nu s-a menționat nimic în istoriografia de specialitate și nu a fost încă cercetat.

Este vorba despre o Scrisoare a guvernatorului Laios Kossuth către deputatul român Ioan Dragoș, deputat român de Bihor, datată în ziua de 26 aprilie 1849 la Debrețin¹⁹. Această scrisoare a fost trimisă în contextul tratativelor de pace dintre revoluționarii maghiari și cei români. Acest document, scris în limba maghiară prezintă o serie de promisiuni referitoare la atitudinea ungarilor față de români.

Guvernatorul maghiar Laios Kossuth spera într-o reușită a dialogului dintre deputatul Ioan Dragoș și Avram Iancu, însă condițiile impuse de guvernator nu vor fi acceptate de către revoluționarii români, condiții ce înjoseau demnitatea românească și eclezială.

Astfel că revoluționarii maghiari aveau urătoarele pretenții pentru încheierea păcii cu revoluționarii români:

Solicita depunerea armelor și loialitatea față de statul maghiar independent dar și ruperea totală de Austria. În schimbul acestor acte Laios Kossuth garanta utilizarea limbii române în Biserică și în Școală, cât și în „viața comună” însă instituțiile de stat vor folosi limba maghiară. De asemenea, guvernatorul maghiar se angaja să respecte autonomia Bisericii Ortodoxe cât și cea a Bisericii Greco-Catolice.

Tot în acest document Laios Kossuth promite amnistia generală pentru toți românii, cu excepția Episcopului Andrei Șaguna care era în relații foarte strânse cu vlădica Gherasim Raț al Aradului și pe care l-au acuzat de trădare și amăgire a poporului, cu alte cuvinte se dorea asasinarea Episcopului Șaguna.

De asemenea oferea câteva locuri pentru reprezentanții români în guvernul de la Pesta însă nu în conformitate cu numărul populației ci mult mai puține locuri.

Această scrisoare spune multe prin ceea ce nu s-a scris astfel că din rândurile acestui document putem înțelege că Laios Kossuth nu a promis încetarea luptelor pe perioada negocierilor de pace în ciuda faptului că deputatul de Bihor Ioan Dragoș credea că va fi armistițiu pe perioada tratativelor, lucru ce nu s-a întâmplat și astfel deputatul a plătit cu viața sa. În timpul acestor tratative, din exces de zel comandantul maghiar Hatvani atacă Apusenii ducând astfel la o răsturnare de situație și implicit la spulberarea ideii de tratative.

¹⁹ Documentul original se află pentru cercetare în posesia noastră. În anexe îl punem la dispoziție Facultății de Teologie Ortodoxe din Arad.

Este foarte important de observat că această dorință a lui Laios Kossuth de al-1 vedea mort pe episcopul Andrei Șaguna implică o răzbunare nu dor personală ci și una confesională pentru că Andrei Baronul de Șaguna era un aprig luptător pentru emanciparea națională și separarea de patriarhia sârbă, alăturându-se episcopul Aradului Gherasim Raț, separare ce avea să se înfăptuiască la anul 1864.

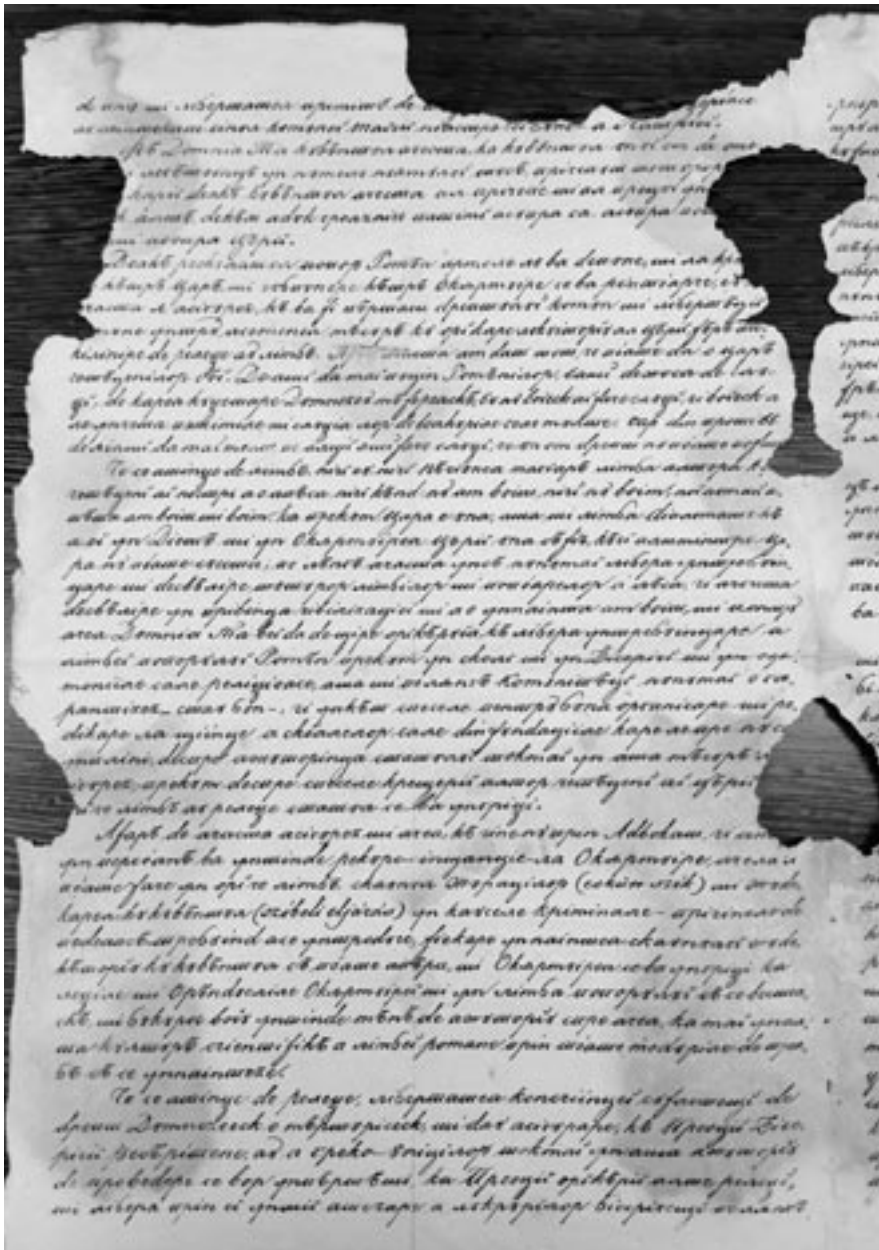
4. În loc de concluzii

Chiar dacă românii nu au câștigat mare lucru din această Revoluție totuși idealul național nu a putut fi omorât în mentalitatea colectivă, și nu după mult timp avea să se producă și cunoscuta separare ierarhică din anul 1864, unde episcopii români se vor unii sub același vrednic Mitropolit Andrei Baronul de Șaguna.

Școala teologică arădeană chiar dacă a cunoscut o întrerupere din 1848 până în 17/30 nov 1852, totuși aceste cursuri se reiau cu un număr mic de studenți teologi, în primul an erau doar cinci. Puterea politica de la Pesta nu mai dorea reluarea cursurilor.

Din scrisoare aflăm că doar biserica și școala aveau dreptul de a folosi limba romană.

Acum la Bicentenarul Facultății de Teologie arădeană cred ca e important să nu-i uităm pe cei care au crezut în idealul național și bisericesc pentru că uitând trecutul riscăm să facem greșeli mari în viitor.

EPISCOPUL IOAN MEȚIANU – CONTRIBUȚIA ADUSĂ LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC ARĂDEAN

Arhid. Prof. Alexandru TIULEA¹
Liceul Național de Informatică Arad

Abstract

During the twenty-three years of archpastorate in Arad, bishop Ioan Mețianu created an epoch of great achievements. For a better development of the theological education, he built the first establishment for the Theological-Pedagogical Institute and in 1885, he announced a new building in Arad for the same Institute on the ground donated by Ifigenia Sina from Vienna. He set up funds and societies in order to improve the material base within the Diocese of Arad. He founded the weekly magazine entitled "The Church and The School" and recruited well-trained teachers. He created new training classes for the young teachers and priests and set up the Diocesan Printing Press which increased the level of the cultural and religious life in the Diocese of Arad. He laid the foundation of the Priest Aid Fund, multiplied the number of deaneries and created the Girls' Civil School.

Keywords

Ioan Mețianu, Ifigenia Sina, The Theological-Pedagogical Institute, building, "The Church and The School" Magazine, The Diocese of Arad.

¹ Lucrarea a fost susținută în cadrul Conferinței Profesorilor de Religie Ortodoxă, intitulată „File din trecutul cultural al Aradului: Institutul și Academia Teologică”, desfășurată marți, 22 martie 2022, în Sala „Regele Ferdinand” a Primăriei Municipiului Arad și face parte din șirul evenimentelor dedicate Bicentenarului Teologiei arădene (1822-2022).

1. Introducere

Descendent al unei familii de nobili români, Ioan Mețianu s-a născut în data de 9 mai 1828 în localitatea Zărnești, județul Brașov, din părinți fruntași: tatăl său, Bucur Mețianu – cântăreț bisericesc și învățător, activând în localitate atât pe plan didactic, cât mai ales pe plan bisericesc, iar mama, Maria – fiica protopopului Bartolomeu Baiul din Zărnești, cea care l-a crescut după moartea tatălui (1831)².

Tânărul Ioan Mețianu a urmat clasele primare la Zărnești, cursuri gimnaziale la Brașov și pe cele de filozofie la Cluj și apoi Institutul Teologic Ortodox Român din Sibiu, pe care l-a terminat în anul 1850, cu rezultate deosebite: „în anul revoluționar 1848 a terminat cursul clerical de un an de la Sibiu”³.

A fost hirotonit diacon (4 noiembrie 1853) și preot (5 noiembrie 1853) de către marele Andrei Șaguna. A ajuns administrator protopopesesc în Zărnești și protopop al Branului din anul 1860⁴. După ce a rămas văduv, a fost numit mai întâi vicar eparhial la Oradea (1874-1875) și, la scurtă vreme, episcop al Aradului (1875-1898), apoi, mitropolit al Transilvaniei (ales în 19/31 decembrie 1898 și înscăunat la 28 februarie/12 martie 1899)⁵.

În calitate de episcop al Aradului, s-a remarcat printr-o serie de înfăptuiri care vor consolida viața bisericească:

„s-a dovedit a fi cel mai bun chivernisitor al eparhiei arădene din toată perioada secolului al XIX-lea, putând fi considerat al treilea ctitor al ei după întemeietorul Isaia Diacovici (1706-1708) și restauratorul Sinesie Jivanovici (1751-1768)”⁶.

2. Activitatea în domeniul învățământului și culturii

Situația școlilor românești în timpul păstoririi episcopului Ioan Mețianu era deosebit de grea. Institutul Teologic din Arad era adăpostit într-o casă cu chirie, iar Institutul Pedagogic era găzduit de un edificiu pe cale de ruinare,

² *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Editura Tipografiei Diecezane, Arad, 1929, p. 38.

³ Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altădată*, Editura Andreiană, Cluj-Napoca, 2002, p. 177.

⁴ M. PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 122-123.

⁵ Pr. Prof. Dr. Alexandru MORARU, *Dicționarul ierarhilor români și străini slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, p. 272.

⁶ Pr. dr. Pavel VESA, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 143.

ambele fiind amenințate cu închiderea de către organele de supraveghere. Corpul didactic nu era stabil și de multe ori nu avea pregătirile necesare.

Ioan Mețianu a creat două burse pentru formarea a doi profesori, unul în domeniul teologic, iar celălalt pentru Preparandie și în cadrul ședinței sinodului din 25 aprilie 1875, a hotărât ridicarea unui edificiu pentru aceste două instituții. Astfel, lângă Catedrala Aradului a fost ridicat un edificiu pentru a adăposti Institutul Teologic-Pedagogic. În anul 1884, s-a început construcția unei clădiri pentru acest Institut, pe terenul dăruit de Ifigenia Sina din Viena. Această clădire, la construcția căreia au participat prin fonduri bănești toate parohiile din Eparhie, a fost terminată într-un timp record. Deja în anul 1885 era dată destinației sale.

Impunătoarea clădire din fosta stradă a Seminarului, în apropierea Catedralei Aradului, a fost locul unde au învățat fiii neamului românesc din Banat și Crișana, timp de șase decenii. În prezent, edificiul a rămas sub oblăduirea Arhiepiscopiei Aradului, adăpostind Facultatea de Teologie, dar și Seminarul Teologic Ortodox.

O altă realizare importantă a episcopului Ioan Mețianu a fost înființarea Tipografiei Diecezane, în scopul promovării culturii poporului român prin:

„Înzestrarea școlilor noastre cu cele mai bune și ieftine cărți și așa să răspândim în publicul nostru în general și în special, în clerul și corpul nostru didactic tot mai multă lumină. Această tipografie, care mai târziu va înlesni și tipărirea cărților bisericești, chiar acum se pune în funcție în condiții modeste, dar corespunzătoare unui început bun”⁷.

Mețianu a destinat tot venitul ei pentru înființarea și susținerea unui institut superior de cultură, pentru a ajunge cât mai curând la înființarea și destinația dorită.

În această tipografie, care ulterior a cunoscut o dezvoltare amplă, au fost tipărite, pe lângă manuale, imprimate bisericești și reviste, o serie de cărți ale autorilor români de peste munți, îndeosebi din cunoscuta colecție „Se-

⁷ I.D. SUCIU, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, pp. 201-203.

mănătorul”⁸. Prin aceasta a contribuit la unitatea de limbă și cultură a poporului nostru, anticipând parcă mărețul act istoric de la 1 Decembrie 1918.

Episcopul Ioan Mețianu se gândea și la înființarea unui gimnaziu românesc, așa cum de fapt a amintit la deschiderea Tipografiei, dar guvernul a respins această cerere, motivând faptul că „în Arad este deja un liceu de stat, pe care îl pot cerceta și elevii de naționalitate românească”⁹. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că Ioan Mețianu a contribuit la depășirea momentelor financiare apăsătoare cu care s-a confruntat îndată după venirea sa în Eparhie.

În anul 1867, Ateneul Român Național din Timișoara, înființat de către intelectualitatea română, care avea drept scop oferirea unor mijloace materiale pentru susținerea tinerimii române talentate care ar dori să studieze la gimnaziul din Timișoara, a trecut prin momente grele. În anul 1873, a trebuit să își întrerupă activitatea, încât suma depusă la Banca de Industrie din Timișoara, prin falimentul acesteia, era pierdută. Prin efortul lui Ioan Mețianu și al oamenilor de bine, situația a fost remediată, punându-se în cadrul ședinței din 9 octombrie 1879, problema conferirii a două burse anuale pentru tinerii care doresc să studieze la diferite universități.

Tot legat de această problemă amintim faptul că Ioan Mețianu, printr-o circulară, a cerut date de la fiecare parohie cu privire la existența și capitalul fundației ce activa în ea. Fiecare parohie a răspuns prin protopopiat la acest ordin circular, încât astăzi nu putem să cunoaștem date despre existența fundațiilor parohiale, care aveau drept scop acordarea de ajutor material elevilor săraci pentru a-și cumpăra manualele didactice necesare în procesul de învățare.

Ioan Mețianu a activat nu numai în domeniul culturii dar și în domeniul învățământului arădean. El a început demersurile pentru obținerea aprobărilor necesare activării Fundației „Elena Ghiba Birta” din Arad¹⁰. Fundația a fost înființată prin punctul 23 din Testamentul Elenei Ghiba Birta din 2 iulie 1863, având un capital esențial de 48000 de florini, din a cărui venit urma să se acorde burse unui număr de 12 tineri dotați și studiosi, selecționați pe criterii judicioase pentru a putea studia la cele mai înalte instituții de cultură¹¹.

⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, Pr. Dr. Gheorghe LIȚIU și colaboratorii, *Episcopia Aradului - istorie, viață culturală, monumente de artă*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1989, p. 61.

⁹ M. PĂCURARIU, G. LIȚIU și colaboratorii, *Episcopia Aradului - istorie, viață culturală, monumente de artă*, p. 62.

¹⁰ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad (ANDJA), *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, Acte școlare*, grupa IV, dosar 291/1884.

¹¹ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului (AEORA), *Grupa II*, dosar 31/1886.

Aceste talente urmau a fi șlefuite în școli de toate categoriile, pentru a răspândi lumina culturii asupra întregii omeniri. Aprobările necesare pentru începerea funcționării acestei fundații au întârziat însă. Abia după multe greutăți, prin Decizia nr. 10456 din 27 iunie 1877 a Tribunalului din Arad, Fundația a devenit activă. De asemenea, în cadrul ședinței Comitetului de Administrare din data de 19 septembrie 1877, au fost desemnați primii 12 bursieri delegați de această Fundație.

Din inițiativa și prin purtarea de grijă a episcopului Ioan Mețianu, în anul 1884 s-a constituit „Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie”, având drept obiectiv „crearea unui fond din care se va înființa cu timpul în Arad un institut român confesional greco-ortodox cu internat pentru educarea fetelor române”.

În cadrul Conferinței Generale a Femeilor din Arad, ținută la 31 ianuarie 1884, s-a hotărât „înființarea unei Reuniuni care să poată deschide o școală română de fete în Arad”¹².

Episcopul Ioan Mețianu a ținut un frumos cuvânt de deschidere în care a expus importanța misiunii femeilor creștine și a îndemnat la înființarea reuniunii atât de mult dorite¹³. La următoarea Conferință Generală a Femeilor s-a dezbătut și votat proiectul de statute, înaintându-se Consistoriului Eparhial în vederea obținerii aprobării din partea Ministerului.

Încă înainte de aprobarea Statutelor, în cadrul ședinței a XVIII-a, a Congresului Mitropolitan din 7 iulie 1886 din Sibiu, s-a pus problema posibilității înființării unui Institut Pedagogic comun pentru întreaga Mitropolie. Episcopul Ioan Mețianu a prezentat o propunere „pentru înființarea, susținerea și organizarea unei Preparandii de Fete”¹⁴.

În Arad, Școala de Fete s-a deschis la început cu un număr mic de eleve, apoi numărul a crescut mai ales odată cu ridicarea unui nou local impunător în imediata apropiere a Episcopiei, pe terenul ce îi și aparținea.

Tot prin grija episcopului Ioan Mețianu, simțindu-se necesitatea unui organ de publicitate al Diecezei, în anul 1877 s-a înființat ziarul săptămânal *Biserica și Școala*, prin care se urmărea deșteptarea sentimentelor religioase și morale, acordarea respectului cuvenit Bisericii și sfințelor sale așezăminte,

¹² AEORA, *Grupa II*, dosar 6/1875.

¹³ Teodor V. PĂCĂȚIAN, *Viata și activitatea mitropolitului Ioan Mețianu* (manuscris predat Astrei în 1918).

¹⁴ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol I, an 1870-1896, p. 1 (Testamentul fondatoarei și literele funcționale).

promovarea culturii naționale ortodoxe. Această publicație s-a bucurat de o apariție neîntreruptă până în anul 1948. Glasul acestui ziar bisericesc, un adevărat curier al timpului, a răspândit spiritualitatea ortodoxă și în lumea satelor, prin vocea preoților din parohii.

În ceea ce privește modernizarea învățământului, episcopul Ioan Mețianu a coordonat îndrumarea corpului de educatori de care dispunea școala și perfecționarea lor în raport cu exigențele culturale și științifice din acea vreme. A fost un reformator al învățământului, unul dintre cei mai mari conducători pe care școala românească, alipită de Biserică, i-a avut până la Marea Unire¹⁵.

Ioan Mețianu a supus unei analize critice situația învățământului românesc din Transilvania, într-o broșură publicată la Budapesta în anul 1878, cu titlul *O voce serioasă în ora supremă către clerurile române și fruntașii poporului român în cauza instrucțiunii populare*. Găsim în ea câteva idei, care au stat la baza întregii activități școlare desfășurată ulterior în Eparhia Aradului¹⁶.

Autorul broșurii nu contestă că românii au progresat pe plan cultural și școlar, în raport cu situațiile existente în deceniile precedente, precum mărturisește: „înțeleg că nu progresăm așa cum pretinde timpul și împrejurările actuale”¹⁷.

Ioan Mețianu a atribuit culturii și o funcție restituitoare de drepturi în contextul social și politic. Astfel, progresul cultural și întărirea capacității de acțiune socială a instituțiilor care îl promovau, trebuiau să constituie un obiectiv permanent al Bisericii Ortodoxe Române. Modalitățile menite să asigure promovarea culturală a poporului au fost următoarele: întărirea capacității culturale și educative a școlilor, îndrumarea pedagogică a educatorilor, perfecționarea profesională a corpului de educatori. Pentru a întări prestațiile culturale ale școlii, Ioan Mețianu a acționat concomitent în următoarele direcții: organizarea judicioasă a școlilor populare, mărirea numărului școlilor populare și implicit a învățătorilor, înființarea de biblioteci școlare, Tipografia Diecezană, și alte fundații școlare¹⁸.

Încă din primii ani de activitate, Episcopul Ioan Mețianu a considerat că problemele școlare trebuie să ocupe un loc prioritar în dezbaterile sinoadelor parohiale. În anul 1877, a asigurat elaborarea *Planului de învățământ pentru*

¹⁵ ANDJA, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, Acte școlare*, grupa IV, dosar 60/1888.

¹⁶ Iosif MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale gr.-orientale române din Dieceza Aradului*, Editura Revistei Școala Bănățeană, Timișoara, 1940, p. 26.

¹⁷ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 26.

¹⁸ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 29.

școalele populare în districtul Consistoriului Român Ortodox din Arad, prin care a fost întărit statutul limbii române ca obiect fundamental în procesul de învățământ. În anul 1888 a asigurat difuzarea în școli a planului de învățământ pentru școlile populare.

Majorarea numărului de școli a fost un alt obiectiv urmărit de energicul ierarh. Încă din primul an, a inițiat acțiuni de înființare de noi școli, prin constituirea de fonduri locale și angajarea de preoți ca învățători. În broșura sa *O voce serioasă în ora supremă*, considera că este necesar ca românii să aibă „mai multe și mai mari școli”. În anul 1879, Ioan Mețianu se adresa preoților și învățătorilor: „Siliți-vă a înmulți școalele și învățătorii, dar nu tot pe punga poporului, ci mai căutați și alte izvoare de venit în jurul vostru ...”¹⁹.

După anul 1880, au fost înființate școli noi și în alte localități: Voivodeni, Mănerău, Lipova, Pecica, Păuliș. Semnificativ este și faptul că printre noile unități școlare înființate, se aflau și școli de fete, cum erau la Pecica, Cuvin, Buteni.

Urmărind organizarea temeinică a activității școlare, în anul 1876, episcopul Ioan Mețianu a elaborat norme pentru administrarea învățământului național confesional în districtul Consistoriului Român Ortodox din Arad²⁰.

Episcopul a dorit să înmulțească mijloacele prin care școala putea acționa eficient în cadrul satelor românești și a militat pentru înființarea de reuniuni de lectură și coruri. În anul 1883 a fost organizat la Arad un curs de pregătire a învățătorilor în domeniul horticulturii și pomiculturii, iar în anul 1892 a deschis un alt curs de albinărit. De aici reiese faptul că inspectorii școlari erau îndrumați ca la concursurile învățătorești să fie admiși doar acei candidați care posedă deprinderi practice în domeniu. Episcopul Mețianu a întreprins acțiuni în această direcție: a majorat începând cu anul școlar 1876-1877 durata de pregătire a învățătorilor de la doi la trei ani și apoi la patru ani, a înființat internatul Preparandiei și a demarat construirea noului local, organizând o colectă în Eparhie pentru strângerea fondurilor necesare.

În concepția pedagogică a episcopului Ioan Mețianu, erau necesare acțiuni concrete de tipărire a manualelor, dar și de controlare a învățământului rural. Îndrumarea pedagogică îl neliniștea, deoarece referențialul școlar și inspectorii din protopopiate nu puteau cuprinde toate activitățile instructive și culturale pe care le conduceau. A găsit totuși soluția în cele două forme de control existente: Senatul Școlar și Inspectoratul Protopresbiterial²¹.

¹⁹ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 33.

²⁰ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 33.

²¹ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 39.

Astfel, Ioan Mețianu propunea ca la fiecare 150 de școli să fie un referent școlar, iar Inspectoratului districtual să i se repartizeze între 15 și 20 de comune, deoarece protopopiatele prea mari nu puteau să fie administrate în mod corespunzător. Inspectorii școlari datorită lui se bucurau de autoritate sporită printre locuitorii satelor și se remarcău prin activitatea lor culturală și națională. Ierarhul a primit sprijinul unor generoși inspectori cum au fost: Ioan Rațiu, Meletie Drăghici, Luca Călăceanu. Sfera de activitate a inspectorilor școlari a fost fixată în anul 1877 prin normele pentru administrarea învățământului național confesional²².

Fiecare inspector conducea un cerc școlar și se îngrijea de buna funcționare a școlilor, de evidența școlară, alegerea învățătorilor, organizarea examenelor, repararea edificiului școlar. Astfel, în anul 1878, a numit o comisie de examinare a manualelor școlare, care să recomande cele mai bune manuscrise pentru editare și manualele ce urmau să fie utilizate în școli. Din comisia condusă de Vicențiu Babeș, făceau parte; Ierotei Beleş, Iosif Goldiș, Aurelian Șandor. Ea a propus să fie înființat anul IV de studii la Preparandia din Arad²³.

Din îndrumările și acțiunile întreprinse de Consistoriul din Arad, sub conducerea lui Ioan Mețianu, se disting câteva obiective permanente în domeniul activității școlare. Îmbunătățirea frecvenței școlare a constituit una dintre problemele de căpătâi ale școlii românești. Posibilitățile materiale ale unor familii de români, supuse unei nemiloase împilări, erau reduse și de aceea familiile recurgeau la utilizarea copiilor în păstorit, grădinarit, lucrări gospodărești, iar frecventarea școlii se făcea în special în lunile de iarnă. Astfel, Consistoriul Eparhial din Arad a solicitat de la toți învățătorii și inspectorii școlari rapoarte lunare de frecvență a elevilor²⁴.

Ioan Mețianu a urmărit să întărească funcția culturală și educativă a școlii prin activitatea desfășurată în rândul adulților. Serbările de sfârșit de an și manifestările culturale atrăgeau numeroși locuitori ai satelor, care vedeau în școală unul din factorii de rezistență ai națiunii. Astfel, dotarea școlilor trebuia să intre în atenția inspectorilor școlari. Episcopul a stăruit ca în actul predării să se acorde importanță primordială studiului limbii române și asimilării ei corecte de către elevi.

Preocupat de menținerea învățământului la nivelul exigențelor epocii și la standardele pedagogiei moderne, Ioan Mețianu a acționat cu perseverență

²² I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, pp. 40-42.

²³ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, pp. 40-42.

²⁴ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 46.

pentru perfecționarea profesională a învățătorilor. Pentru aceasta a recurs la două mijloace: organizarea conferințelor învățătoresți și sprijinirea activității școlilor rurale.

Conferințele învățătoresți aveau ca scop prioritar familiarizarea dascălilor cu noile procedee metodice, studiul planului de învățământ și schimbul de experiență pedagogică. Aceste activități erau organizate pe centre regionale și se desfășurau sub conducerea și îndrumarea atentă a unui învățător special calificat. Astfel, lucrările conferințelor din anul 1877 au fost desfășurate în patru centre: Arad, Lipova, Timișoara și Buteni.

În anul 1878 s-a decis organizarea a două forme de conferințe. Cea dintâi cuprindea pe învățătorii din Eparhie, grupați în centrele din Arad, Iosășel și Ineu. Organizarea conferințelor cu caracter metodic a continuat și în anii următori. Centrele din Timișoara, Lipova, Arad și Buteni au cunoscut efervescența culturală imprimată de dezbaterile și manifestările publice ale învățătorilor prezenți la consfătuiri. Pentru conferințele din acel an a fost elaborată o instrucțiune cu caracter metodic, în care se sublinia că: „limba maternă este centrul în jurul căruia se învâрте întregul învățământ din școala elementară”²⁵. Conducătorii conferințelor au fost pregătiți prin cursuri organizate de Preparandia din Arad, condusă de renumitul profesor Dumitru Horvat.

În anul 1888, conferința învățătorilor din cercul Radna a luat hotărârea de a înființa o școală de aplicație pe lângă Preparandia din Arad. Școala model avea menirea de a asigura pregătirea practică a viitorilor învățători, în raport cu exigențele pedagogiei moderne.

Reuniunea învățătorilor arădeni a fost înființată în anul 1872 și susținută de Consistoriul Eparhial din Arad. Episcopul Ioan Mețianu a luat parte la aproape toate adunările generale ale acestei Reuniuni. Ministerul de Instrucțiune și Culte de la Budapesta a respins însă până în anul 1897 proiectele de statut. De aceea, pentru a-i pune la adăpost pe învățători de consecințele situației create, Ioan Mețianu a semnat în anul 1890 un Regulament în care erau stabilite: scopul, organizarea și modul de conducere a activității propuse de acea Reuniune. *Reuniunile învățătorilor arădeni* urmau să întărească spiritul de colegialitate, dar și competiția dintre învățători.

Perfecționarea activității învățătorilor a fost impulsionată și de revista *Biserica și Școala*, la a cărei apariție episcopul Ioan Mețianu a avut un rol decisiv. În februarie 1877, Ioan Mețianu a emis o circulară adresată preoților,

²⁵ I. MOLDOVAN, *Monografia reuniunii învățătorilor români...*, p. 49.

prin care afirma că apariția acestei reviste are ca scop: „luminarea clerului și învățătorilor noștri”.

Rodnica activitate desfășurată de episcopul Ioan Mețianu prezintă câteva note distinctive care îi conturează personalitatea și responsabilitatea privind realitățile social-culturale românești, racordarea învățământului la cultura și civilizația europeană a timpului său.

Pentru dezvoltarea capacității educative a școlii, a reactivat comisiile școlare, a apelat la ajutorul medicilor și al oamenilor de cultură cum au fost: Vičențiu Babeș, Paul Rotariu, Vasile Mangra.

Ioan Mețianu s-a afirmat în viața obștii românești ca unul dintre marile spirite constructive, ale cărui inițiative au conturat realizări remarcabile: construirea clădirii Seminarului, majorarea duratei învățământului pedagogic, pregătirea învățătoarelor, înființarea Tipografiei Diecezana, editarea Revistei *Biserica și Școala*, înființarea de coruri, societăți de lectură și biblioteci.

Din cauza politicii Guvernului de la Budapesta din acei ani ai dualismului austro-ungar, episcopul nu a izbutit să înființeze și un gimnaziu în Arad sau în alt centru, deși existau dorințe privind această problemă. Putem afirma că întreaga sa activitate desfășurată cu zel și abnegație a fost călăuzită de ideea racordării activității culturale și pedagogice a românilor la exigențele timpului și ale civilizației epocii.

3. Contribuția la dezvoltarea învățământului teologic arădean și activitatea în domeniul social

Pe lângă realizările culturale ori didactice, care au avut la bază și sprijinul material, Ioan Mețianu, în decursul activității sale ca episcop la Arad, a realizat acțiuni economice ori sociale.

Bugetul Consistoriului din Arad pe anul 1883 aducea importante sume de bani, menite să ridice calitatea activităților desfășurate în Eparhia arădeană. Salariul directorului de la Institutul Teologic era de 1.000 de florini, iar al directorului adjunct de 900 de florini. Profesorii Institutului aveau un salariu mediu de 300 de florini, iar personalul auxiliar avea un salariu mediu de 150 de florini. Erau prevăzute cheltuieli pentru întreținerea internatelor arădene, pentru tipărituri bisericești, pentru asigurarea imobilelor Episcopiei și pentru cheltuieli diverse ce puteau să apară în cursul unui an²⁶.

²⁶ *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Aradului* ținute în anul 1883, ședința VII, p. 46.

La împlinirea a zece ani de păstorire, făcând un bilanț al întregii sale activități în domeniul economic și social, menționează următoarele: „... deși sinodalitatea noastră datează de la 1870, când sinoadele noastre s-au întrunit întâia dată pe baza *Statutului Organic*, greutățile începutului și lipsa mijloacelor pe de o parte, iar pe de altă parte, cele două schimbări în scaunul episcopal al Aradului între anii 1872 și 1874, nu au permis îmbunătățiri mai însemnate în starea de mai înainte a Diocezei și astfel, cum se știe până în anul 1875 când a avut loc alegerea și introducerea mea în scaunul arhieresc, Dioceza lupta cu multe neajunsuri”²⁷. Episcopul continuă expunerea sa:

„Din neajunsurile de aici de la centru, nu voi aminti decât starea jalnică a Institutului nostru de teologie și pedagogie. Singurul nostru institut de cultură superioară în Dioceză, în care se formează preoții și învățătorii noștri, se află într-o situație dificilă”²⁸.

Sectorul de pedagogie se adăpostea într-o casă veghe, aproape ruinată dăruită Diecezei de fericitul Sava Arsici, curând după înființarea Preparandiei. Obiectele de învățământ le propuneau doi profesori și un catehet, bărbați distinși dar îmbătrâniți în serviciu, cu salarii de 300-400 florini pe an. Pentru aceste lipsuri, Institutul a fost de două ori admonestat de guvern, iar Consistoriul a fost somat să-l aducă în stare corespunzătoare. Departamentul teologic a stat și mai rău, căci nu avea nici măcar localul său propriu, ci prelegerile se țineau într-un edificiu închiriat. Sectorul teologic avea doar doi profesori, tot cu salarii mici ca și cei de la Preparandie, dar și cu multe alte îndatoriri²⁹.

Grija episcopului Ioan Mețianu a fost aceea de a înlătura neajunsurile existente, de a crea cadrul necesar unei bune desfășurări a procesului educativ, prin intermediul Bisericii. În acest sens, episcopul a continuat activitatea începută îndată după instalarea sa.

În anul 1895, a construit un Institut pedagogic-teologic corespunzător, din unele fonduri disponibile, dar și din colectele benevole care au fost strânse în interiorul Diocezei. Institutul a costat 35.000 florini.

²⁷ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 1 (Testamentul fondatoarei și literele funcționale).

²⁸ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 6.

²⁹ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 6.

În anul 1876, a înmulțit cursurile preparandiale de la două cote cât erau înainte, la trei cote, iar posturile de profesori au fost suplimentate, în loc de trei cu cinci profesori calificați, după cum cerea și legea statului. De asemenea, a înmulțit și posturile de profesori la teologie de la doi ajungând la trei și mai apoi la patru profesori. Deși posturile au fost suplimentate și salariile mărite, totuși problema profesorilor calificați rămânea pe mai departe apăsătoare³⁰.

Deși a înlăturat multe neajunsuri ale procesului educativ, episcopul Ioan Mețianu s-a confruntat cu lipsa de învățători, care nu puteau acoperi numărul celor 40 de elevi ai Preparandiei. Astfel, în anul 1877, a înființat un alumeu modest, ce cuprindea la început 30 de elevi, care în cursul timpului a ajuns să numere 80 de elevi. Episcopul a prevăzut ca prin înființarea alumeului lipsa de învățători se va acoperi numai în parte, și cunoscând că fetele poporului nostru nu prea cercetau școlile de băieți, în anul 1877, a început înființarea școlilor de fete, folosind numai învățătoare, care pe lângă obiectele de învățământ urmau să instruiască elevele și în domeniul lucrului manual și în economia de casă. Pentru formarea învățătoarelor au fost deschise trei cursuri preparandiale din care, până în anul 1877, au ieșit peste 30 de învățătoare și au fost înființate 18 școli noi de fete în Diecează³¹.

Având în vedere dotarea slabă și precară a preoțimii, episcopul a trebuit să amelioreze și această situație. Nici văduvele și nici orfanii nu au fost excluși de la activitatea caritativă și socială a Bisericii. Așa cum pentru învățători exista un modest fond de ajutorare, în anul 1877, episcopul Ioan Mețianu a înființat un fond preoțesc de ajutorare, care la sfârșitul anului 1884 a atins suma de peste 80.000 de florini. Acest fond avea menirea de a ajuta preoții cu o situație financiară precară, apoi pe văduvele și orfanii de preoți și nu în ultimul rând pentru dotarea parohiilor nevoiașe cu cele necesare. Activitatea de ajutorare a acestui fond a împărțit speranță și credințioșilor care se confruntau cu grave probleme financiare³².

În anul 1877, Fundația „Elena Ghiba Birta” a trecut în proprietatea și administrarea Episcopiei, care a luat în folosință această fundație, în sumă totală de 51.000 florini. Astfel, Biserica a mai făcut încă un pas spre implicarea activă și rodnică pe tărâmul social.

Reședința episcopală și cancelariile consistoriale fiind în stare slabă și necorespunzătoare, episcopul Ioan Mețianu, a hotărât în anul 1878 cumpăra-

³⁰ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 7.

³¹ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 9.

³² AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 10.

rea casei vecine și amenajarea cancelariilor consistoriale, potrivit nevoilor vremii, pentru ca în anul 1879 să reclădească reședința episcopală în forma în care se păstrează până astăzi.

În anul 1879, a luat ființă Tipografia Diecezană, care a fost donată Episcopiei, care pe lângă alte servicii aduse culturii și literaturii române, dispunea în acea vreme de o avere estimată la 12.000 florini. Activitatea acestei tipografii a fost supravegheată și oblăduită cu părintească dragoste de către episcopul Ioan Mețianu, în timpul păstoririi sale³³.

Tinerii merituoși au fost răsplătiți de către iscusitul episcop cu burse și alte ajutoare, existând intervenții către diferite instituții de învățământ din țară dar și din străinătate, pentru găzduirea și instruirea tinerilor dornici de afirmare. În acest sens, în anul 1880 episcopul Ioan Mețianu a intervenit înaintea Mitropolitului Silvestru Andreevici al Bucovinei, pentru admiterea a doi tineri din Episcopia Aradului la Facultatea de Teologie de la Cernăuți, pe cheltuiala fondului religios din Bucovina.

Privitor la situația bursei, episcopul Ioan Mețianu a înmulțit numărul și consistența lor. Dacă în trecut exista o singură bursă de 120 de florini la Fundația Paffy, în timpul păstoririi episcopului, numărul acestora a crescut la 22, la care se mai adăugau trei burse diecezane de câte 400 de florini și două burse în Seminarul din Cernăuți³⁴.

Problema educației tinerilor a impus nevoia unui seminar diecezan, pentru cariera de preot și învățător. În acest sens, episcopul a intervenit în scris dar și personal înaintea baronesei Ifigenia Sina din Viena, pentru a dona intravilanul și casele din strada Sina în scopul redresării acestei probleme. Drept rezultat, baroneasa a donat suma de 1.000 stipendii din frontul intravilanului, iar după aceea a vândut casele și magazia cu suma de 18.500 florini, după dorința soțului ei.

Având locul necesar construcției, episcopul Ioan Mețianu s-a îngrijit de mijloacele materiale necesare construirii noului edificiu. În acest scop, a fost introdusă o colectă în vara anului 1883, pe cuprinsul întregii Dieceze. Rezultatul a fost îmbucurător, episcopul obținând suma de 55.000 florini, la care a mai adăugat 18.000 florini, luați din fondurile tasurilor II și III al Institutului Teologic-Pedagogic clădit în anul 1875. A contractat și un împrumut de 25.000 de florini tot pentru finalizarea acestui proiect. La terminarea

³³ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 14.

³⁴ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 16.

construcției, Seminarul avea să se transforme în case de chirii, producând un venit anual de aproximativ 3.000 de florini.

Sinodul eparhial din anul 1884 a adus în discuție planul de zidire al edificiului de lângă intravilanul donat de baroneasa Sina. Episcopul a strâns numeroase fonduri, dar a și împrumutat sume bănești pentru a finaliza mărețul edificiu al Institutului Teologic. Proiectul clădirii prevedea ca zidirea să fie ridicată astfel încât lumina soarelui să lumineze corespunzător iar aula clădirii să aibă dimensiuni mari, pentru a putea găzdui evenimente teologice sau culturale de amploare. Chiar și după ridicarea clădirii, episcopul a lăsat credincioșilor posibilitatea de a sprijini financiar acest edificiu alături de sprijinul acordat de fondul Tipografiei Diecezana³⁵.

În iulie 1884 a fost începută construcția noului Seminar, care a fost finalizată după îndelungi greutăți, prin grija și ajutorul lui Dumnezeu. Tot în anul 1884 episcopul Ioan Mețianu a organizat ample procese de despărțire a Eparhiei în parohiile mixte, româno-sârbe, care se găseau sub ierarhia sârbă, apoi a luat în calcul ajutorarea mănăstirii istorice de la Hodoș-Bodrog³⁶.

În domeniul învățământului, episcopul Ioan Mețianu a adus îmbunătățiri deosebite ca urmare a stăruințelor sale și a dorinței de schimbare în bine. Astfel, pe lângă cele 503 școli ce existau înainte, în cursul celor zece ani de păstorie, a mai înființat 113 școli noi, rezultând un total îmbucurător de 617 școli. Între aceste școli, exista și o școală civilă superioară, înființată la Pecica și 18 școli noi de fete, conduse de învățătoare. Acest lucru a dus și la creșterea numărului de școlari, la dezvoltarea procesului de învățământ și la creșterea salariilor profesorilor, precum și primirea unor suprafețe de pământ³⁷.

La deschiderea Adunării Eparhiale din anul 1895, episcopul Ioan Mețianu a ilustrat într-o expunere deosebită și amănunțită, activitatea sa și rezultatele obținute în cursul celor 20 de ani de când se afla la conducerea Diecezei. În cuvântul de deschidere al dării de seamă, Ioan Mețianu a arătat cu modestie și smerenie toate înfăptuirile sale. La acea Adunare au participat și mulți deputați mai noi sau mai vechi, ce s-au putut convinge prin viu grai de realizările episcopului³⁸.

³⁵ *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza Aradului* ținute în anul 1884, ședința VII, p. 36.

³⁶ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, pp. 17-21. (Testamentul fondatoarei și literele funcționale).

³⁷ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 23.

³⁸ AEORA, *Fundația Elena Ghiba Birta, Protocoalele ședințelor*, vol. I, an 1870-1896, p. 23.

4. Concluzii

La Arad au păstorit o serie de episcopi vrednici, care, prin activitatea lor, vor face ca această eparhie să cunoască o mare dezvoltare și afirmare în toate domeniile vieții obștești.

Între acești episcopi l-am prezentat pe Ioan Mețianu, sub aspect didactic, cultural și social, cel care a creat o epocă de fericite realizări în cei 23 de ani de arhipăstorie la Arad. Ioan Mețianu a încercat să facă ceea ce părintele său duhovnicesc, Mitropolitul Andrei Șaguna a făcut la Sibiu. A înzestrat eparhia cu fonduri și fundații menite să întărească baza materială a acesteia. A înființat revista săptămânală *Biserica și Școala* și a avut grijă să recruteze cadre didactice bine pregătite, trimițând tineri teologi la studii de specializare, mai ales la Cernăuți.

Ioan Mețianu a luptat pentru creșterea numărului de școli confesionale și a criticat Legea Trefort inițiată de ministrul Apponyi Albert, datorită faptului că avea urmări dezastruase asupra învățământului românesc.

A înființat cursuri de perfecționare pentru tinerii învățători și preoți, precum și Tipografia Diecezana, care a ridicat nivelul vieții culturale dar și spirituale în Eparhia Aradului.

Prin grija sa, a fost ridicat edificiul de lângă Catedrală, pentru a adăposti Institutul Teologic-Pedagogic, iar în anul 1885 anunța construirea unei noi clădiri pentru acest Institut pe terenul dăruit de Ifigenia Sina din Viena. A întemeiat Școala civilă de fete, adăpostită la început într-o casă a Episcopiei, iar mai târziu, în anul 1912 în frumoasa clădire din imediata apropiere a reședinței episcopale.

Ioan Mețianu a pus bazele Fondului de ajutorare preoțesc, căruia a orânduit să îi distribuie veniturile realizate din lucrarea sesiilor parohiale vacante.

Întreaga sa activitate desfășurată cu zel și abnegație, a fost călăuzită de ideea racordării activității culturale și pedagogice a românilor la exigențele timpului, legând în permanență elementul cultural de cel național. Prin aceasta a contribuit la unitatea de simțire românească, care a culminat în final cu mărețul act de la 1 Decembrie 1918. A impulsionat comunitatea românească transilvăneană spre a se afirma ca factor activ în civilizația europeană, precum și la prezentarea în fața lumii a propriilor noastre valori tradiționale.

